

Õuukogu

KODU

1961

~~Библиотека
Академии Наук
СССР~~

19765

Kõigi maade proletaarlased, ühinegel

NÕUKOGUDE KOOL

EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU VABARIIGI HARIDUSMINISTEERIUMI

PEDAGOOGILINE AJAKIRI

XIX AASTAKÄIK

NR. 11

NOVEMBER

1961

NLKP Keskkomitee aruanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile

20926

NLKP KESKKOMITEE ESIMESE SEKRETÄRI SELTSIMEES

N. S. HRUŠTŠOVI

ARUANDEKÖNEST

Alustades NLKP Keskkomitee aruande esitamist, ütles NLKP Keskkomitee esimene sekretär seltsimees N. S. Hruštšov, et nendel kuuel aastal, mis on möödunud Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongressist, on olnud meie parteile, nõukogude rahvale ja kogu inimkonnale erakordselt suur, võib öelda — maailmaajalooline tähtsus. Nõukogude kodumaa on astunud kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodi kogu suure ülesehitustöö laial rindel. Nõukogude Liidu majandus ja kultuur liiguvad edasi järsu tõusu teed. Edukalt täidetakse seitsme aasta plaani — meie kodumaa tootlike jõudude võimsa arendamise plaani.

Sotsialism on kindlustunud maailma kogu sotsialistlike riikide ühenduse raames. Möödunud aastate tähtsamad sündmused väljendasid meie ajastu peamist seaduspärasust: kiiresti on kulgenud sotsialistliku maailmasüsteemi jõudude kasvamise ja tugevnemise protsess.

Meie partei ja riigi tegevus on kulgenud keerukas rahvusvahelises olukorras. Korduvalt püüdsid imperialistid seada maailma ohtlikule sõja piirile, proovida Nõukogude Liidu jõudu ja tema rahvaste mehisust. Paljud kodanlikud poliitikategelased lohusid end illusioonidega: küllap nad kukuvad oma plaanidega läbi, küllap hakkab sotsialistlik leer lagunema. Nad võtsid meie vastu ette rohkesti provokatsioone ja diversiooniakte. Partei, kogu nõukogude rahvas paljastasid need vaenlaste sepiisused ja tulid kõigist katsumustest auga välja. Tänapäeval on Nõukogude Liit kindlam ja tugevam kui kunagi varem!

Elu on täielikult kinnitanud partei teoreetiliste järelduste ja poliitilise kursi õigsust, tema peajoone õigsust. Oma XXII kongressile on kümnemiljoniline Nõukogude Liidu kommunistide partei tulnud ühtsena ja monoliitsena, nõukogude rahvaga lahutamatu seotuna. Partei ja rahva ühtsuse, nende tahte ja püüdluste elavaks kehas-tuseks on viis tuhat kongressi delegaati — suure leninliku partei parimad pojad ja tütreid.

N. S. Hruštšov konstateeris, et Nõukogude riigi prestiiž ja autoriteet rahvusvahe-lisel areenil on veelgi tõusnud. Kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupida-mised hindasid kõrgelt NLKP osa rahvusvahelises kommunistlikus ja töölisliikumises. Kongressi nimel, kõigi Nõukogude Liidu kommunistide nimel avaldas N. S. Hruštšov vennasparteidele palavat tänu meie partelle ülesnäidatud usalduse eest ning kinnitas kallitele külalistele — vennasparteide delegaatidele, et NLKP täidab ka edaspidi oma internatsionaalset kohust kõigi maade töötajate suhtes, kogu progressiivse inimkonna suhtes.

I

PRAEGUNE MAAILMAS VALITSEV OLUKORD JA NÕUKOGUDE LIIDU RAHVUSVAHELINE SEISUND

Suur osa aruandest oli pühendatud maailmas praegu valitseva olukorra ja Nõu-kogude Liidu rahvusvahelise seisundi analüüsile. N. S. Hruštšov ütles, et kahe sot-siaalse maailmasüsteemi — sotsialistliku ja kapitalistliku süsteemi võistlus on saa-nud maailma arenemise peateljeks ja aluseks praegusel ajalooetapil. Uhisõondlikus arenemises ilmnevad üha selgemini kaks joont, kaks ajaloolist tendentsi. Üks on sotsiaalse progressi, rahu ja loomise joon, teine on reaktsiooni, rõhumise ja sõja joon.

Kõrvalekaldumatult teostades rahupoliitikat, ei ole me unustanud imperialistide poolt tulevat sõjaohtu. Seda fakti, et sõda on korda läinud ära hoida ning et nõu-kogude inimesed ja teiste maade rahvad on võinud nautida rahuliku elu hüvesid, tuleb käsitleda kui peamist tulemust partei ja tema Keskkomitee tegevuses Nõuko-gude riigi võimsuse suurendamisel ja leninliku välispoliitika teostamisel, kui sot-sialismimaade vennasparteide tegevuse ja kõigi maade rahuarmastavate jõudude aktiveerimise tulemust.

Kahe süsteemi rahuliku võistluse käigus on kapitalismile osaks saanud suur moraalne lüüasaamine kõigi rahvaste silmis. Lihtsad inimesed veenduvad iga päev, et kapitalism ei suuda lahendada ühtki pakilist probleemi, mis seisavad inimkonna ees. Järjest selgemini on näha, et ainult sotsialismi alusel võib leida nende prob-leemide lahenduse.

Sündmused näitavad, et meie partei kurss, mis töötati välja XX kongressil, on õige. Aruandja iseloomustas sotsialistliku maailmasüsteemi ajaloolise arenemise möödunud etapi iseärasusi, süsteemi, mille majandus areneb edasi võrratult kiiremas tempos kui kapitalismi majandus. Sotsialistlikud maad suurendasid 1960. aastal töö-s-tusliku tootmise mahu 1937. aastaga võrreldes 6,8-kordseks, samal ajal kui kapita-listlikes maades tõusis see vähem kui 2,5-kordseks. Sotsialismimaade osa maailma tööstustoodangus moodustas 1955. aastal 27 protsenti, 1960. aastal tõusis aga lige-male 36 protsendini.

Rahva moraalne ja poliitiline ühtsus, mis esmakordselt tekkis meie maal, tugev-neb kõigis sotsialistlikes maades. Meie rahvas jälgib sügava sümpaatiaga suure hiina rahva ja teiste vennalike rahvaste saavutusi sotsialistlikus ülesehitustöös ning soo-vib neile uusi kuulsusrikkaid võite. Nüüd, sotsiaalse ümberkorralduse tähtsa etapi

lõpulejõudmisega, on sotsialistlikes maades loodud veel soodsamad tingimused majanduse ja kultuuri edasiarenemiseks, töötajate heaolu tõusuks.

Seejärel rääkis N. S. Hruštšov sotsialistlike maade vennaliku lähenemise protsessist, nende poliitilisest ja majanduslikust konsolideerumisest, otsesest tootmisalasest koostööst. Peamine seisab praegu selles, et kõigi sotsialistlike maade ja iga üksiku sotsialistliku maa majandust pidevalt arendades saavutada sotsialistliku maailmasüsteemi ülekaal kapitalistlikust süsteemist tootmise absoluutse mahu poolest. See kujuneb sotsialismi suureks ajalooliseks võiduks.

Meie partei on täiesti teadlik oma ülesannetest ja oma vastutusest ning teeb kõik, mis temast oleneb, et sotsialistlik maailmasüsteem tugevneks ka edaspidi, et ta suurendaks oma jõude ja areneks edasi. Me oleme veendunud, et kapitalismiga võisteldes saavutab võidu sotsialism. Me oleme veendunud, et see võit saavutatakse rahulikus võistluses, mitte aga sõja vallapäästmise teel. Me oleme asunud, asume nüüd ja ka edaspidi erineva sotsiaalse korraga riikide rahuliku koosseksisteerimise seisukohal ning teeme kõik ülemaailmse rahu kindlustamiseks.

Peatudes olukorral kapitalismimaades, konstateeris N. S. Hruštšov vastuolude edasist teravnemist nende maade sisemises elus kui ka nende vahel. Kapitalismi edasise määndumise üldtendents on jätkunud vastupandamatu jõuga. N. S. Hruštšov rääkis NATO riikide tohutust kulutustest võidurelvastumiseks, massilisest tööpuudusest ja tõsisest muutustest jõudude vahekorras kapitalistlikus maailmas. USA-l on suuri vastuolusid Inglismaa ja teiste imperialistlike riikidega, need ilmnevad ka NATO-s ja muudes agressiivsetes blokkides. USA imperialistid tegutsevad liidus Lääne-Saksa militaristide ja revanšistidega, ohustades rahu ja rahvaste julgeolekut.

Rohkesti tähelepanu pöörati aruandes koloniaalsüsteemi likvideerimise ülesandele, kapitalismimaade töötajate võitlusele oma majanduslike ja sotsiaalsete õiguste eest ning kommunistlike parteide tegevusele. Sotsialismimaade ja kõigi rahuarbastavate jõudude võitlus uue agressiooni ja sõja ettevalmistamise vastu kujutab endast nüüdisaja maailmapoliitika peamist sisu.

Läinud üle rahvusvahelistele probleemidele, mis nõuavad kiiret lahendamist, ütles N. S. Hruštšov, et meie partei välispoliitilise tegevuse tähtsamaks koostisosaks on võitlus üldise ja täieliku desarmeerimise eest. Me oleme alati resoluutselt olnud võidurelvastumise vastu, sest minevikus ei piirdunud võitlus sel alal rahvastele raske koorma pealepanemisega, vaid tõi endaga paratamatult kaasa ka maailmasõjad. Desarmeerimise probleem puudutab iga rahva ja kogu inimkonna elulisi huve. Kui see lahendatakse, langeb ära igasugune vajadus tuumarelvade järele ning järelikult ka nende tootmise ja katsetamise järele.

Suur tähtsus rahu alalhoidmise ja tugevdamise seisukohalt on Teise maailmasõja riismete likvideerimise probleemil. Ei või leppida sellega, et 16 aastat pärast seda, kui saavutati võit hitlerlike anastajate üle, ei ole ikka veel sõlmitud rahulepingut Saksa-maaga. Me oleme seisukohal, et rahuleping, mis kinnistab Potsdami kokkuleppega kindlaksmääratud Saksamaa piirid, seoks revanšistide käed ja võtaks neilt tahtmise sepiõiguse uusi avantüüre. Sotsialistlikud maad on kaua oodanud rahulepingu sõlmimisega lootuses, et Washingtonis, Londonis ja Pariisis pääseb võidule terve mõistus. Me oleme praegugi valmis otsima koos lääneriikidega kõigile vastuvõetavat ja kooskõlastatud lahendust läbirääkimiste teel.

Aruandja rõhutas, et teed rahvusvahelise olukorra parandamiseks me näeme kõigi maadega suhete edasiarendamises. Ta rääkis koostöö arendamisest sotsialistlike maadega ning Aasia suurriikide India ja Indoneesiaga, samuti suhetest Aafrika riikide ja Ladina-Ameerika maadega. Me peame väga tähtsaks suhteid kapitalistliku maailma tähtsamate maadega ja esmajoones Ameerika Ühendriikidega.

Praegustes tingimustes on avanenud väljavaade, tähendas N. S. Hruštšov, saavutada rahulik koosseksisteerimine kogu selleks perioodiks, mille kestel peavad

leidma lahenduse sotsiaalsed ja poliitilised probleemid, mis praegu maailma lõhes-tavad. Sündmused arenevad selles suunas, et juba enne sotsialismi täielikku võitu maailmas, kui osal maakerast kapitalism veel säilib, tekib reaalne võimalus välis-tada maailmasõda inimühiskonna elust.

Elu on tõestanud, et erineva ühiskonnakorruga riikide rahuliku kooseksisteeri-mise printsiip, mille esitas suur Lenin, on tee rahu säilitamiseks ja ülemaailmse laas-tava sõja ärahoidmiseks. Me oleme teinud ja teeme kõik, mis on olemas, et rahu-lik kooseksisteerimine ja rahumeelne majanduslik võistlus pühitseksid võitu kogu maailmas.

II

NÕUKOGUDE LIIDU ASTUMINE KOMMUNISMI LAIAHAARDELISE EHTAMISE PERIOODI

Peamiseks ja määravaks partei tegevuses pärast XX kongressi oli võitlus selle eest, et täita kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodi põhiülesanded: luua kommunismi materiaalne tehniline baas; tugevdada veelgi NSV Liidu majandus-likku võimsust; kasvatada töötajaid kommunistlikus vaimus; üha täielikumalt rahul-dada rahva kasvavaid materiaalseid ja vaimseid nõudeid.

Kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomisel kuulub otsustav osa rasketöös-tusele kui kogu rahvamajanduse alusele. Kuue aasta jooksul kasvab tööstuslik toot-mine ligi 80 protsenti. Eriti tähelepanuväärsed on saavutused rasketööstuse juhti-vates harudes. Terasetoodang on suurenenud 26 miljoni tonni võrra, mis ületab Ing-lismaa kogu aastase terasetoodangu. Naftatoodang kasvas 95 miljoni tonni võrra, mis tähendab, et on loodud viis uut Bakuud. Elektrienergia tootmine suurenes 157 mil-jardi kilovatt-tunni võrra, mis tähendab, et meil oleks justkui juurde tekkinud 50 sel-list elektrijaama, nagu V. I. Lenini nimeline Dnepri hüdroelektriijaam.

Ajakohase tööstuse baasil lähevad kiiresti ülesmäge kõik rahvamajandusharud. N. S. Hruštšov esitas andmeid selle kohta, kuidas meil on 1955. aastast kasvanud rahvatarbekaupade, sealhulgas liha, või, piimasaaduste, suhkru jne. tootmine. Ainu-üksi seitseaastaku kolme aasta jooksul anti üle plaani rohkem kui miljard meetrit riidet ja ligi 70 miljonit paari jalatseid. Seitseaastaku ülejäänud aastateks eraldab valitsus täiendavalt tekstiili- ja jalatsitööstuse ning nende toorainebaasi arendami-seks ligi 2,5 miljardit rubla. Seitseaastaku lõpuks laseb meie tööstus aastas välja üle üheksa miljardi ruutmeetri riidet; iga elaniku kohta toodetakse ligi kolm paari jalatseid aastas. Neid kaupu hakkab NSV Liit tootma märksa rohkem kui Inglismaa, Prantsusmaa ja Lääne-Saksamaa kokku. Meie plaanid on rahuliku ülesehitustöö plaanid. Meie maa majandusliku võimsuse suurendamise eest hoolt kandes peab partei kogu aeg meeles, et on tarvis tugevdada tema kaitsevõimet. Meil on nüüd mandrite-vahelised ballistilised raketid, õhutõrjeraketid, raketid maaväe, lennuväe ja mere-väe jaoks. Hästi edeneb allveelaevastiku ehitamine. Allveelaevastik varustatakse aatomimootoritega ning relvastatakse ballistiliste ja isekorrigeeruvate raketitega.

Nõukogude armee ümberrelvastamine raketi- ja tuumatehnikaga on täielikult lõpule viidud. Nüüd ei saa imperialistid enam karistamatult harrastada sõjašantaazi rahuarmastavate maade vastu: aatomi- ja vesinikurelvad, mis on kommunismi ehi-tava nõukogude rahva käes, teenivad ustavalt rahuüritust.

Aruandja käsitles seejärel suuri muutusi, mis on pärast XX kongressi toimunud tööstuses ning ehituse ja transpordi alal. Ta teatas, et aastail 1956—1961 moodusta-sid riiklikud kapitaalvahetused rahvamajandusse 156 miljardit rubla, mis on rohkem, kui investeeriti nõukogude võimu kõigi aastate kestel enne partei XX kongressil! Ekspluatatsioon on antud ligi 6000 riiklikku suurettevõtet.

Tähtsaks etapiks kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomises on XXI kongressi poolt vastuvõetud NSV Liidu rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaan. Selles plaanis oli kavandatud tööstustoodangu juurdekasvuks esimesel kolmel aastal 8,3 protsenti aastas. Tegelikult on see kolme aasta vältel 10 protsenti aastas.

Praegu moodustab NSV Liidu tööstustoodang rohkem kui 60 protsenti Ameerika toodangust. Meie maa annab nüüd peaaegu viiendiku tööstustoodangust maailmas — rohkem kui Inglismaa, Prantsusmaa, Itaalia, Kanada, Jaapan, Belgia ja Holland kokku. Need aga on ju kõrgesti arenenud maad, kus elanikkond moodustab kokku 280 miljonit inimest.

Pärast seitsme aasta plaani täitmist jõuab meie kodumaa nii kaugele, et majanduslikult Ameerika Ühendriikidest ettejõudmiseks läheb tarvis juba üsna vähe aega. On vaja täielikumalt kasutada sotsialistliku majanduse reserve, likvideerida pillamine ja ebamajanduslikkus. Peamine, millele tuleb keskendada tähelepanu, on tööviljakuse igakülgne tõstmine. On tarvis kiiremini ja põhjalikult ära kasutada kõik, mida loovad teadus ja tehnika meie maal, julgemini rakendada kõike parimat, mida on saavutatud välismaal.

Meie maal on praegu rohkem kui 100 000 ehitusobjekti, nendest pooled tootmisotstarbelised. Aruandja ütles, et tõenäoliselt tuleb teatud ajaks, ütleme üheks aastaks, seisma panna uute ettevõtete ehitamise alustamine, kõik summad aga, mis selle aja jooksul akumuleeruvad, suunata juba alustatud objektide kiiremaks valmishitamiseks. Erandeid võib lubada ainult eriti tähtsate ehitusobjektide suhtes ja tingimata NSV Liidu valitsuse otsusel.

Tuleb kuulutada halastamatu sõda pillamisele tooraine, materjalide ja elektrienergia kasutamisel, tugevdada rubla abil kontrollimist kõigis tootmissfäärides. Kokkuvõttes on suurtes kui ka väikestes asjades, looduslike rikkuste ja materiaalsete väärtuste otstarbekohane ära kasutamine tuleb tõsta riikliku poliitika tasemele.

Aruandeperioodil pööras partei erilist tähelepanu põllumajanduse arendamisele. Keskkomitee 1953. aasta septembripleenumil ja järgnenud pleenumitel näidati ära põllumajanduse juhtimises esinenud vigade ja puuduste juured, töötati välja igakülgne põllumajanduse tõusu programm.

Neil aastail viidi põllumajanduse valdkonnas ellu tähtsad abinõud, mis avaldavad juba praegu mõju kommunistlikule ülesehitustööle, tulevikus aga avaldavad sellele veelgi sügavamat mõju. Mõõdunud viie aasta jooksul suurenes põllumajanduse kogutoodang eelmise viie aastaga võrreldes 43 protsenti. Märksa kasvas teravilja, liha, piima ja muude põllumajandussaaduste tootmine.

Keskkomitee suunas kõigi maatöötajate jõupingutused teravilja tootmise suurendamisele, sest teravili on põllumajanduse arendamise alus. Rahva teenistusse on pandud 41,8 miljonit hektarit uusi maid. Uudismaad annavad praegu rohkem kui 40 protsenti viljast, mis meie maal varutakse.

Suuresti on kasvanud teravilja ja kõigi muude loomakasvatussaaduste kokkuost. Kui varem ostis riik kokku ligi kaks miljardit puuda vilja, siis viimastel aastatel on ta kokku ostnud aastas kolm miljardit puuda vilja ja veelgi rohkem.

Põllumajanduse arendamise kõige pakilisemate probleemide hulgas on erilisel kohal loomakasvatuse tõusu saavutamise küsimused. Rööbiti uudismaade ülesharamisega oli söödabaasi tugevdamisel tähtsamaks tingimuseks maisikasvatuse juurutamine. Kui 1953. aastal oli maisi all 3 485 000 hektarit, siis käesoleval ajal on maisi all peaaegu 26 000 000 hektarit. Nüüd võib täiesti põhjendatult öelda, et ühisloomakasvatuse areng on toimunud põhjalikud muutused.

Edusammud põllumajanduse alal on vaieldamatud ja märkimisväärsed, nentis N. S. Hruštšov. Kuid kerkib küsimus: mis pärast meil ikka veel ei jätku mõningaid toiduaineid, eriti liha, mis pärast me pörkame kokku, hoolimata üldiselt tõhusatest

saavutustest, üsnagi suurte raskustega elanikkonna varustamisel loomakasvatussaadustega.

Eelkõige on see seletatav sellega, et põllumajandussaaduste tootmise kasvutempo jääb ikka veel maha tööstuse arengutempost ja elanikkonna kasvavatest vajadustest. Sellest järgneb, et põllumajanduse küsimusi on tarvis alati hoida tähelepanu keskpunktis ja hoolt kanda põllumajanduse arendamise eest niisuguses tempos, et põllumajandussaaduste tootmine oleks alati suurem kui nõudmine nende järele.

Vilja kogusaak oli tänavu suurem kui mullu. 15. oktoobriks oli kokku ostetud 3 086 000 000 puuda teravilja — 354 000 000 puuda rohkem kui samaks ajaks 1960. aastal. Uldse aga ostab riik tänavu kokku umbes 3 300 000 000 puuda teravilja — 450 000 000 puuda rohkem, kui osteti kokku möödunud aastal. See on partei ja rahva suur võit ning on seda väärtuslikum, et on saavutatud aastal, mis ei ole ilmastikutingimuste poolest kõige parem.

Mis puutub loomakasvatusse, siis on ka siin saavutatud mõningat edu. Veiste arv on kolhoosides ja sovhoosides suurenenud aasta jooksul 4 000 000 võrra, sealhulgas lehmade arv 1 700 000 võrra. Sigade arv on kasvanud 5 000 000 ja lammaste arv 3 000 000 võrra. Loomakasvatussaaduste tootmine ja kokkuost on suurenenud.

Meie reservid on tohutud, ütles N. S. Hruštšov. Need võimaldavad viia lähematel aastatel, nagu see on kavandatud Keskkomitee jaanuaripleenumi otsustes, teravilja kokkuostu 4 200 000 000 puudani, liha kokkuostu 13 000 000 tonnini ja piima kokkuostu 50 000 000 tonnini aastas.

Partei kavandab põllumajanduse arendamise perspektiivid ette 20 aasta peale. On tähtis, et töölised ja kolhoosnikud, kommunistid ja parteitud, kõik nõukogude inimesed mõistaksid, et alus suure plaani edukaks täitmiseks rajatakse juba täna võitluses seitseaastaku realiseerimise eest. Edasise tõusu saavutamine põllumajanduslikus tootmises on kogu partei, kogu rahva üritus. See on see kommunismi kõrgendik, mille vallutamisele me peame suunama kogu nõukogude korra võimsuse.

Edasi peatus aruandja rahva heaolu tõstmise küsimustel. Ta ütles, et Nõukogude Liidus läheb kolm neljandikku rahvuslikust tulust töötajate isiklike vajaduste rahuldamiseks. Seitseaastaku jooksul suurenevad tööliste, teenistujate ja kolhoosnikute reaalsissetulekud 40 protsenti.

Partei pöörab rohkesti tähelepanu niisugustele küsimustele, mille lahendamisel sõltub heaolu tõus. Viiakse lõpule tööliste ja teenistujate palkade reguleerimine, tõusevad palkade minimaalmäärad. Üheaegselt on kõrvaldatud liialdused töötajate mõnede kategooriate palkades. Lähematel aastatel kehtestatakse kogu rahvamajanduses uued töötasutingimused. On ette nähtud tõsta palka haritlaskonna nii arvukal osal, nagu seda on õpetajad ja arstid. Enne seitseaastaku lõppu tõstetakse tööajamiinimum 50—60 rublani. Suurendatakse keskmise palgaga tööliste ja teenistujate töötasutariife ja palgamäärasid. 1965. aasta lõpuks ei ole meil enam mingisuguseid elanikkonnalt võetavaid makse. Maksude kaotamine on nõukogude rahva silmapaistev sotsiaalne saavutus. Suuri abinõusid on viimasel ajal tarvitusele võetud pensionilise kindlustamise parandamiseks. 1963. aastal tõstetakse uuesti pensionide alammäärasid.

Tõeliselt enneolematu ulatuse on Nõukogude Liidus omandanud elamuehitus. Viimase viie aasta jooksul on maju ehitatud rohkem kui eelmise 15 aasta jooksul. Uusi kortereid on saanud ligi 50 000 000 inimest, peaaegu neljandik elanikkonnast! Elamuehituse mahu ja tempo poolest on Nõukogude Liit maailmas esikohal. Seitseaastaku ülejäänud nelja aasta jooksul tuleb ehitada ligi 400 miljonit ruutmeetrit elamispinda ehk 1,6 korda rohkem, kui ehitati neljandal ja viiendal viisaastakul kokku. Maal ehitatakse üle 4 miljoni maja.

Meil on õigus uhkust tunda selle üle, et nõukogude ühiskond on saanud kõige haritumaks ühiskonnaks maailmas ja nõukogude teadus on vallutanud juhtivad posit-

sioonid tähtsamatel teaduse aladel. 1965. aastal õpib koolides ligi 43 miljonit last. Nõukogude Liidus valmistatakse ette kolm korda rohkem insenere kui Ameerika Ühendriikides, kokku aga on meie maal vaimse töö tegijaid üle 20 miljoni. Meil on rohkem kui 350 000 teaduslikku töötajat.

Uue hiilgava epohhi inimkonna teadusalaste teadmiste arengus avasid meie teaduse edusammud kosmose vallutamises. Esimestena sõandasid rebida end lahti oma hällist — Maast — ja sooritasid triumfilennu kosmosesse Nõukogude Liidu kodanikud J. Gagarin ja G. Titov, partei XXII kongressi delegaadid!

Asuda maailmas eesmistele positsioonidele kõigis põhilistes teaduse ja tehnika suundades — niisugune on ülesanne.

N. S. Hruštšov ütles seejärel, et nõukogude kirjandus ja kunst on kindlalt võitnud suure autoriteedi kogu maailmas tänu oma kõrgele ideelisusele. Viimastel aastatel on loodud uusi kirjandus- ja kunstiteoseid, mis tõetruult ja eredalt peegeldavad sotsialistlikku tegelikkust. Meie maa kogemuste varal on tõestatud, et ainult sotsialismi tingimustes luuakse kõige soodsamad võimalused vaba kunstiloomingu õitsenguks, laiade rahvahulkade aktiivseks osavõtuks kultuuriväärtuste loomisest.

Aruandes käsitleti sotsialistlike tootmissuhete ja muude ühiskondlike suhete arenemist ning täiustumist. Meie partei näeb selles põhilist teed üleminekuks kommunistlikele ühiskondlikele suhetele, mis kujutavad endast kõige täiuslikumaid suhteid vabade, igakülgset arenenud ja kõrge teadlikkusega inimeste vahel, suhetele, mis rajanevad sõprusel ja seltsimehelikkusel.

Meie kodumaa on suure loova tõusu teel. Kõik paljurahvuseline Nõukogude Liidu rahvad peavad kommunismi ehitamist oma südameasjaks, töötavad käsikäes, annavad hindamatu panuse ühise võidu heaks.

III

LENINI PARTEI ON KOMMUNISMI VÕIDU EEST PEETAVA VÕITLUSE ORGANISEERIJAJA

Meie suured edusammud nii välis- kui ka sisepoliitika alal on võimalikuks saanud tänu sellele, et kindlalt ja sihipäraselt on ellu viidud partei Leninlikku peajoont, mis leidis sügava väljenduse XX kongressi ajaloolistes otsustes, jätkas N. S. Hruštšov. Keskkomitee peab vajalikuks ette kanda, et XX kongressi poliitiline kurs on saavutanud täieliku triumfi. See kurs, mille dikteeris elu ise ja mida läbib Lenini revolutsioonilise loomingu vaim, on saanud kogu nõukogude rahva ühiseks ürituseks. Partei on veelgi tugevdanud oma sidemeid rahvaga ja rahva võimsale energiale tuginedes suurendanud Nõukogude Liidu kuulsust.

Mõistes hukka marksismi-leninismi vaimule võõra isikukultuse, avas XX kongress laia tegevusvälja partei ja rahva loovatele jõududele, aitas kaasa partei ja masside vaheliste sidemete laiendamisele ja tugevdamisele ning partei võitlusvõime suurendamisele.

XX kongressi eel seisis küsimus järgmiselt: kas partei mõistab avalikult, Leninlikult hukka J. V. Stalini isiku kultuse perioodil tehtud vead ja moonutused, hülgab need partei ja riigi juhtimistegevuse meetodid, mis olid muutunud edasiliikumise piduriteks, või võtavad parteis võimust need jõud, kes klammerduvad vana külge, seisavad vastu kõigele uuele, loovale. Just nii teravalt kerkis küsimus üles.

Kas oli vaja nii järsult ja sellise avameelsusega kritiseerida isikukultusega seotud suuri vigu ja raskeid tagajärgi?

Jah, selline vajadus oli olemas. Pärast paadunud vaenlase ja avantüristi Beria paljastamist, pärast mitmete dokumentide hoolikat analüüsimist ja sügavat uurimist avanesid Keskkomitee ees täies ulatuses sotsialistliku seaduslikkuse rikkumise,

võimu kuritarvitamise, omavoli ja represseerimise faktid paljude ausate inimeste, sealhulgas väljapaistvate partei- ja Nõukogude riigi tegelaste suhtes. Sügavalt mõistes vastutust partei ja rahva ees, ei saanud Keskkomitee asuda minevikus esinenud vigade ja moonutuste varjamise või kinnimätsimise teele. Järgides Lenini õpetust, otsustas Keskkomitee öelda tõtt võimu kuritarvitamiste kohta isikukultuse perioodil. See oli partei, tema juhtkonna seesmiseks moraalseks vajaduseks ja kohuseks. See oli õige otsus. Sellel oli tohutu tähtsus partei saatusele, kommunismi ehitamisele.

XX kongressil kritiseeris partei isikukultust teravalt. Kongressi otsuseid täites likvideeris partei moonutused ja vead ning määras kindlaks abinõud, mis hoiaksid tulevikus ära taoliste nähtuste kordumise. See oli julge ja mehine otsus, see oli meie partei ja tema Keskkomitee poliitilise küpsuse tunnistus.

Partei joonele, mis avaldus isikukultuse hukkamõistmises, parteisisese demokraatia arendamises, kõigi võimu kuritarvitamiste hukkamõistmises ja likvideerimises ning represseerimiste konkreetsete süüdlaste väljaselgitamises, olid esialgu järsult vastu Molotov, Kaganovitš, Malenkov ja Vorošilov. Nende selline seisukoht ei olnud juhuslik: nad kannavad isiklikku vastutust paljude partei-, nõukogude, majandus-, sõjaväe- ja komsomolikaadri suhtes rakendatud massiliste repressioonide eest ja muude taoliste nähtuste eest, mida esines isikukultuse perioodil.

Kui aga partei arendas võitlust partei- ja riigielu leninlike normide taastamise eest, asus selliste pakiliste ülesannete lahendamisele, nagu uudismaade ülesharimine, tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise ümberkorraldamine, liiduvabariikide õiguste laiendamine, nõukogude inimeste heaolu parandamine, revolutsioonilise seaduslikkuse taastamine, siis aktiveeris fraktsiooniline rühm oma parteivastast õõnestustööd ja hakkas värbama poolehoidjaid Keskkomitee Presiidiumis. See rühm laienes Bulganini, Pervuhhini ja Saburovi arvel, nendega ühines ka Šepilov. Tundes, et neil on korda läinud Keskkomitee Presiidiumis kokku klopsida aritmeetilist enamust, alustasid parteivastast rühmast osavõtjad avalikku rünnakut, taotlesid poliitika muutmist parteis ja riigis, partei XX kongressil kindlaksmääratud poliitika muutmist.

Kuid fraktsionäärid eksisid. Keskkomitee pleenum, mis toimus 1957. aasta juunis, paljastas resolutselt ja purustas ideeliselt parteivastase rühma. Juunipleenum demonstreeris Keskkomitee poliitilist küpsust, monoliitset ühtsust ja ühtekoondumist XX kongressi leninliku joone alusel. Keskkomitee juunipleenumi otsused kiitis üksmeelselt heaks kogu meie partei, kogu nõukogude rahvas.

Heitnud kõrvale pankrofti jäänud fraktsionäärid, intrigaanid ja karjeristid, koondas partei oma read veelgi tihedamaks, tugevdas sidemeid rahvaga ja mobiliseeris kõik jõud oma peajoone edukaks elluviimiseks.

XX kongressi kurss leidis palavat heakskiitu rahvusvahelises kommunistlikus liikumises, vennalikes marksistlik-leninlikes parteides. See väljendus vennasparteide kongresside otsustes ja teistes materjalides ning 1957. ja 1960. aastal toimunud kommunistlike ja töölispartei esindajate nõupidamise dokumentides.

Uhtilasi tuleb märkida, ütles N. S. Hruštšov, et, nagu hiljem selgus, ei leidnud meie partei kurss isikukultuse kahjulike tagajärgede likvideerimisele vajalikku arusaamist Albaania Tööpartei juhtidelt, veelgi rohkem — nad pidasid võitlust selle kursi vastu.

Meie partei XX kongressil väljatöötatud kurss on leninlik kurss ja me ei saa sellises printsiipsaalses küsimuses järele anda ei Albaania juhtidele ega mitte kellelegi teisele.

XXII kongressi tribüünilt deklareerime, et marksistlik-leninliku õpetuse puhtus, leppimatu suhtumine selle õpetuse suurte põhimõtete igasugusesse moonutamisse on meie parteile seaduseks. Kommunistidele on revolutsiooni üritus, rahva üritus üle

kõige, juhtijad aga väärivad juhtija nime ainult siis, kui nad väljendavad töörahva põhihuvisid ja sammuvad õiget teed.

Ei ole ühtegi suurt küsimust ei sise- ega välispoliitikas, mida meie parteis ei arutataks kollektiivselt, ja tehtavad otsused on partei kollektiivsete kogemuste väljenduseks. See ongi leninlike printsiipide elluviimine. Keskkomitee pleenumitele ja NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärgudele läbivaatamiseks minevate küsimuste laialdane üldparteiline ja üldrahvalik arutelu on saanud tavaks. Viljakat mõju on avaldanud abinõud, mis võeti tarvitusele revolutsioonilise seaduslikkuse taastamiseks, partei ja nõukogude demokraatia arendamiseks, kohalike partei- ja nõukogude organite õiguste laiendamiseks ja nende osatähtsuse tõstmiseks, töörahva loova initsiatiivi arendamiseks. Keskkomitee pööras erilist tähelepanu valitud organite regulaarsele kokkukutsumisele, alates partei kongressidest ja Keskkomitee pleenumitest.

Siseparteilise demokraatia arendamine, partei kohalike organite õiguste laiendamine ja nende osatähtsuse tõstmine, juhtimise kollektiivsuse printsiibist kinnipidamine muutsid partei veelgi võitlusvõimelisemaks, tugevdasid tema sidemeid massidega. Partei lahutamatu side rahvaga avaldub ilmekalt partei ridade kasvus, selles, et parteisse voolab pidevalt värskeid jõude.

Aruandeperioodil kasvas meie partei ligi 2,5 miljoni inimese võrra. Kui XX kongressiks oli partei ridades 7 215 505 kommunisti, siis XXII kongressiks (1. oktoobriks 1961) oli kommunistide arv kasvanud 9 716 005-ni.

Nüüd, kus käib võitlus kommunismi eest, rõhutas N. S. Hruštšov, peame igapähele, kes astub parteisse, esitama nõude: olla eesrindlik võitleja kommunistliku ülesehitustöö mis tahes lõigus. Partei põhikiri nõuab kommunistilt, et ta näitaks eeskujulist kommunistlikus suhtumises töösse, nõuab temalt kõrget ideelisust, leppimatust puuduste suhtes, ahnitsemise ja priileivasõõmise suhtes, nõuab osavõtlikku ja tähelepanelikku suhtumist inimestesse, ustavust parteile ja rahvale. Kommunist peab näitama eeskujulist võitluses kommunistliku moraali kõrgete printsiipide juurdumise eest.

Edasi peatus aruandja partei organiseerimistööl, kaadri kasvatamisel ja laiade rahvahulkade aktiivsel osavõtul ühiskondlikust tegevusest, mis on uute saavutuste tagatis.

Partei kõigis üritustes sammuvad temaga koos töötajate massiorganisatsioonid — nõukogud, ametiühingud, komsomol, kooperatiivid. Kogu nõukogude tegevus on meie ühiskonna sügava demokraatlikkuse parim kinnitus. Juba ainuüksi see fakt, et nõukogude saadikute üldarv moodustab ligi kaks miljonit, räägib väga palju.

Nüüdisaja tingimustes kasvab järjest rohkem ametiühingute osatähtsus. Pärast XX kongressi on märksa laiendatud ametiühingute õigusi ja funktsioone kõigi nende küsimuste lahendamises, mis puudutavad töötajate elulisi huve. Nõukogude ametiühingud, kuhu kuulub üle 60 miljoni töötaja, on meie maa töörahvale kasvatus-, juhtimise ja majandamise kooliks, kommunismi kooliks. Praegusel etapil peab ametiühingute tegevuses peamisel kohal olema võitlus kommunistliku ülesehitustöö programmi elluviimise eest.

Meie kõik hindame kõrgelt partei tarmuka abilise, kuulsusriikka Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu tegevust. Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu peaülesandeks on kasvatada noormehi ja neide revolutsioonilise võitluse kangelaslike traditsioonide najal, tööliste, kolhoosnikute ja haritlaste ennastalgava töö eeskujuna najal, marksismi-leninismi suurte ideede najal.

Aruandes pühendati suurt tähelepanu partei ideoloogilisele tegevusele. XX kongress avas laialdase tegevusvälja marksismi-leninismi loovaks arendamiseks. Pärast isikukultuse negatiivsetest tagajärgedest jagusaamist teostas partei ideoloogilises töös pööraku elu nõudmiste poole, võttis kursi teooria ja praktika ühtsuse kindlustamisele. Ta on oma poliitika rajanud teaduslikule, marksistlik-leninlikule alusele,

kogu oma teoreetilise tegevuse ja ideelise kasvatustöö allutanud kommunismi ehitamise konkreetsete ülesannete lahendamisele.

Praegu on meie ideoloogilises töös esikohal ülesanne põhjalikult selgitada töötajatele uut NLKP programmi, mis relvastab parteid ja kogu rahvast kommunismi täieliku triumfi eest võitlemise grandioosse plaaniga. Meie uus programm on rahvahulkade kommunismi vaimus kasvatamise alus.

Aruandes märgiti, et inimese ettevalmistamine tööks, inimeste karastamine töös, nendes armastuse ja lugupidamise kasvatamine töö kui esmase eluvajaduse vastu ongi kogu kommunistliku kasvatustöö põhiolemus ja tuum.

Aruandeperioodi partei elus tähistas kommunismi ehitamise paljude suurte küsimuste ja rahvusvahelise vabastusliikumise aktuaalsete probleemide loov lahendamine. NLKP suur teoreetiline töö kajastub kõige täielikumalt tema uues programmis, mis kujutab endast meie maal kommunismi ülesehitamise filosoofilist, majanduslikku ja poliitilist põhjendust.

Lõpuks ütles N. S. Hruštšov:

„Kommunistide, marksistide-leninlaste suur armee on rahvaste avangard võitluses rahu ja sotsiaalse progressi eest, helge tuleviku — kommunismi eest. Kommunismi suure lipu alla koonduvad ja kogunevad järjest uued miljonid inimesed. Progressi ja kommunismi päralt on võit!“

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist

SELTSIMEES N. S. HRUŠTŠOVI ETTEKANDEST NÕUKOGUDE LIIDU
KOMMUNISTLIKU PARTEI XXII KONGRESSIL 18. OKTOOBRIIL 1961

XX kongress tegi Keskkomiteele ülesandeks ette valmistada Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei uue programmi projekt, ütles seltsimees N. S. Hruštšov. Programmi projekti arutasid läbi partei ja rahvas ning nüüd esitab Keskkomitee selle läbivaatamiseks kongressile.

Meie kongress läheb ajalukku kui kommunismiehitajate kongress. Sellest kõnetoolist me pöördume kõigepealt armastuse ja ustavuse sõnadega inimkonna geeniuste poole, töölisklassi suurte juhtide Marxi, Engelsi ja Lenini poole. Sotsialism, mille paratamatust Marx ja Engels teaduslikult ette kuulutasid, sotsialism, mille ülesehitamise plaani kavandas Lenin, on Nõukogude Liidus saanud reaalseks tegelikkuseks. Nüüd sammub meie maa uute kõrgendike poole, kommunismi kõrgendike poole.

XX sajand on kommunismi suurte võitude sajand. Sajandi esimesel poolel sai meie planeedil kindla aluse sotsialism, sajandi teisel poolel aga saab temal kindla aluse kommunism.

Tee selle saavutamiseks näitab kätte meie partei uus programm, mida õigusega nimetatakse käesoleva ajastu kommunistlikuks manifestiks.

Programmi projektis on kehatatud partei kollektiivne mõte. Kõik nõukogude inimesed ütlevad: See on meie programm, ta vastab meie ootustele ja püüdlustele.

Programmi ideed väljendavad kogu inimkonna helgeid unistusi. NLKP programmi projekti kiitsid palavalt heaks vennasparteid. Suure vaimustusega võtsid tema vastu kogu maailma proletaarlased, kõik töötajad. Ja see annab tunnistust kommunismi jõust, meie programmi suurest tähtsusest kogu inimkonna saatusele.

I

SOTSIALISMI AJALOOLOSED VÕIDUD

N. S. Hruštšov käsitles selle suure tee põhietappe, mille meie maa on läbi käinud pärast 1917. aasta oktoobrit, rääkis edukast industrialiseerimisest ja kollektiiviseerimisest, kultuuri ja teaduse arendamisest.

Sotsiaalsel alal on partei ellu viinud rahvahulkade põlised püüdlused. Lahendatud on väga keerukas probleem — rahvuste vastastikuste suhete probleem. NSV Liidus on tekkinud mitmesugustest rahvustest, kuid ühiste iseloomulike joontega inimeste uus ajalooline ühtekuuluvus — nõukogude rahvas.

Põhjalikult on muutunud inimeste elutingimused. Tööraha ränk nuhtlus — tööpuudus — on ammu kaotatud. Tööliste ja teenistujate reaalpalk, arvestades tööpuuduse likvideerimist ja tööpäeva lühendamist, on nõukogude võimu aastail suurenenud 5,8-kordseks, talupoegade reaaltulud aga rohkem kui kuuekordseks. Korteriüür on NSV Liidus kõige madalam maailmas. Elluviimisel on maksude kaotamise seadus. Inimese keskmine eluiga on pikenenud 69 aastani.

Sotsialismi võiduga toimusid kolossaalsed muutused ühiskonna arenemise iseloomus.

Võrreldes maailma poliitilist kaarti 1919. aastal ja tänapäeval, tõi N. S. Hruštšov järgmisi arve: kui 1919. aastal sotsialistlik maailm hõlmas kõigest 16 protsenti maakera pindalast ja sotsialistlikus maailmas elas 7,8 protsenti maakera rahvastikust, siis 1961. aastal hõlmab sotsialistlik maailm juba 25,9 protsenti pindalast ja temas elab 35,5 protsenti rahvastikust. Imperialistlikud suurriigid (USA, Inglismaa, Saksamaa — SFV, Prantsusmaa, Jaapan, Itaalia) ja nende asumaad hõlmasid 1919. aastal 44,5 protsenti pindalast ja nendes elas 48,1 protsenti maakera rahvastikust, 1961. aastal on aga need protsendid vastavalt 13,7 ja 17,9. 1919. aastal elas 69,2 protsenti rahvastikust asumaades, poolasumaades ja dominioonides; 1961. aastaks on see protsent langenud 2,8-ni.

See võrdlus kõneleb sellest, et kaasaja suured revolutsioonilised jõud on põhjalikult muutnud maailma palet, imperialism on jäädavalt kaotanud oma võimu rahvaste enamiku üle. On välja kujunenud peamagistraal, mida mööda inimkond edasi liigub. See magistraal on sotsialism.

N. S. Hruštšov ütles, et meie ajastul on ühiskonna progressiivse arengu peamiseks tulemuseks sotsialistliku maailmasüsteemi väljakujunemine. Nüüd on kapitalistliku korra sotsialistliku korraga asendamise paratamatust kinnitanud mitte enam ühe maa kogemused, vaid suure riikide rühma kogemused; nüüd on tõestamist leidnud sotsialismi otsustavad eelised.

Oma ajalooliselt tähtsusest teiseks maailma arenemise tulemuseks on koloniaalsüsteemi kokkuvarisemine. Koloniaalimpeeriumide rusudel on tekkinud 42 suveräänset riiki.

Kolmandaks maailma arenemise tulemuseks on kapitalismi järsk igakülgne nõrgenemine ja tema üldkriisi uus teravnemine. Kapitalistliku süsteemi majandusliku arenemise tempo on muutunud aeglasemaks, jõudes reas maades vaevu ette elanik-

konna kasvust, sagenevad majanduskriisid, eriti USA-s. Hiiglasuure ulatuse on võtnud militarism. 15—20 protsenti natsionaalsest tulust kulutatakse relvastusele.

Summadega, mis on kulutatud sõdade pidamiseks ja nende ettevalmistamiseks XX sajandi esimesel poolel, oleks võinud anda tasuta leiba kogu meie planeedi inimestele poole sajandi kestel. Selle raha eest oleks võinud ehitada head elamud 500 miljonile perekonnale, s. o. kahele kolmandikule maakera rahvastikust.

Kui maailma arenemise peamised tulemused kokku võtta, siis võib öelda: ajalugu liigub nii, nagu seda ette nägid Marx ja Lenin. Sotsialismi jõud, kõik ülemaailmse progressi jõud kasvavad, rahvad kisuvad end üha resoluutsemalt lahti imperialismist. Imperialismi häving ja sotsialismi võiduletulek kogu maailmas on vältimatu.

II

KOMMUNISM ON PARTEI JA RAHVA SUUR EESMÄRK

Kolmanda programmi vastuvõtmine on uus tähis partei ja kogu nõukogude ühiskonna ajaloos: NLKP programme võib võrrelda kolmeastmelise raketiga. Esimene aste rebis meie maa välja kapitalistlikust maailmast, teine tõstis ta sotsialismini, kolmanda ülesandeks aga on viia ta kommunismi orbiidile.

Ettekandes käsitleti uue programmi projekti põhijooni. Peamine seisab selles, et see on kommunismi ehitamise konkreetne, teaduslikult põhjendatud programm. Ta tähistab uut etappi Marxi, Engelsi ja Lenini revolutsioonilise teooria arengus, annab selge vastuse kõigile kommunismi eest peetava võitluse teooria ja praktika põhiküsimustele.

Projekti kogu vaim, kogu sisu väljendab marksismi-leninismi teooria ühtsust ja lahutamatu sidet kommunistliku ülesehitustöö praktikaga. Selles on leidnud täielikku elluviimist loosung: „Kõik inimese heaks, kõik inimese õnne nimel.“

Programmi projekt lähtub uutest rahvusvahelistest tingimustest: kommunismi ehitamine ei arene kapitalistlikus ümbruskonnas, vaid olukorras, kus eksisteerib sotsialistlik maailmasüsteem, kus järjest suureneb sotsialismijõudude ülekaal imperialismijõududest, rahujõudude ülekaal sõjajõududest.

Programmi läbib sotsialistliku internatsionalismi ja tõelise kommunistliku humanismi vaim, see on kantud rahu ja rahvaste sõpruse ideedest.

N. S. Hruštšov käsitles kommunistliku ühiskonna põhijooni. Kommunism eeldab hästiorganiseeritud ja kogu ühiskonna ulatuses tsentraliseeritud tootmist, mida juhitakse kõige laialdasemate demokraatlike põhimõtete alusel. Kommunistlik ühiskond vajab rohkem kui ükski teine ühiskond ühtset rahvamajanduse planeerimist, organiseeritud tööjaotust ja tööaja reguleerimist. Kommunistlikku majandust ei ole võimalik arendada kogu rahva kõige aktiivsema osavõtuta tootmise juhtimisest.

Programmi projekti ajaloolisteks raamideks on 20 aastat. Selle aja jooksul luuakse majanduse alal kommunismi materiaalne tehniline baas; sotsiaalsete suhete valdkonnas toimub klasside vahel veel eksisteerivate erinevuste jäänuste likvideerimine, klasside liitumine kommunismiaja töötajate klassideta ühiskonnaks, põhiliselt likvideeritakse olulised erinevused linna ja maa vahel, seejärel aga kehalise ja vaimse töö vahel, kasvab rahvaste majanduslik ja ideeline ühtekuuluvus, arenevad välja kommunistliku ühiskonna inimese jooned, inimese, kelles on harmooniliselt ühinenud kõrge ideelisus, põhjalik haridus, moraalne puhtus ja füüsiline täiuslikkus; poliitika alal tähendab see, et kõik kodanikud hakkavad osa võtma ühiskondlike asjade juhtimisest, sotsialistliku demokraatia laialdase arenemise tulemusena valmistub ühiskond ette kommunistliku omavalitsuse põhimõtete täielikuks teostamiseks.

SOTSIALISTLIKULT MAJANDUSELT KOMMUNISTLIKULE MAJANDUSELE

Kahe aastakümne jooksul luuakse NSV Liidus kommunismi materiaalne tehniline baas. See on peamine majanduslik ülesanne, meie partei peajoone alus. See annab meile võimaluse luua oma võimsuselt ennenägematud tootlikud jõud ja asuda iga elaniku kohta tuleva toodanguhulga poolest esikohale maailmas; tagada maailma kõrgeim töövõime, anda nõukogude inimeste käsutusse kõige täiuslikum tehnika, muuta töö rõõmu, entusiasmi ja loomingu allikaks; arendada materiaalse hüvede tootmist nõukogude inimese kõigi vajaduste rahuldamiseks, tagada kogu elanikkonnale kõige kõrgem elatustase ja luua kõik tingimused selleks, et edaspidi üle minna jaotamisele vajaduste järgi.

Ainult kommunismi materiaalse tehnilise baasi ehitamise korral on võimalik tulla võitjaks majanduslikus võistluses kapitalismiga.

N. S. Hruštšov märkis, et materiaalse tehnilise baasi rajamiseks on meil kõik võimalused.

Kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomiseks on vaja kolossaalseid vahendeid. Eeloleval 20 aastal kavatakse NSV Liidu rahvamajandusse teha kapitalmahutusi ligikaudu kahe triljoni rubla ulatuses. Selliste tohutute vahendite mobiliseerimine ei ole aga seotud raskuste ja ohvritega, nagu see oli industrialiseerimise ajal, ja eelkõige seepärast, et meie maal on loodud võimas tööstus.

Ettekandes rõhutati rasketööstuse suurt tähtsust rahva heaolu tõusu ja akumulatsiooniprobleemi lahendamise seisukohalt. Samal ajal teeb partei kõik, et rasketööstus üha suuremal määral tagaks tarbeesemete tootmise suurenemise.

Eelseisval kahekümnel aastal suureneb ühiskondlik koguprodukt ligikaudu viiekordseks. Tööstustoodangu väljalase kasvab vähemalt kuuekordseks ja põllumajanduse kogutoodang ligikaudu 3,5-kordseks. 20 aasta pärast annab NSV Liit peaaegu kaks korda rohkem tööstustoodangut, kui seda praegu valmistab kogu mitterealistlik maailm.

Kogu maa üldise elektrifitseerimise leninlik idee on kommunismi majanduse ehitamise programmi teljeks. 20 aastaga tuleb ehitada 180 võimsat hüdroelektrijaama, ligi 200 rajoonisoojuselektrijaama, igapäev võimsusega kuni 3 miljonit kilovatti, samuti 260 suurt soojuselektritsentraali.

Ette on nähtud masinaehituse hoogne arendamine. Ehitatakse 2800 uut masina- ja metallitehast, peamiselt meie maa idapiirkondades, ning 1900 vana tehast rekonstrueeritakse. See võimaldab suurendada masinaehituse ja metallitööstuse toodangu üldmahu 10–11-kordseks, sealjuures automaat- ja poolautomaatliinide tootmise rohkem kui 60-kordseks.

Erakordse tähtsuse omandab keemiatööstus. Selle toodang suureneb nomenklatuuri intensiivse laiendamise tingimustes ligikaudu 17-kordseks. Generaalperspektiivplaani järgi pööratakse suurt tähelepanu kütuse- ja metallurgiatööstusele. Must metallurgia peab tagama võimaluse sulatada terast ligikaudu 250 miljonit tonni aastas. Juba üheksa aasta pärast ületab terasetoodang Nõukogude Liidus USA terasetoodangu praeguse taseme ligikaudu 55 miljoni tonni võrra.

N. S. Hruštšov rääkis ka värviliste metallide ja ehitusmaterjalide tootmise arendamisest, tarbeesemete tootmise suurendamisest, ühiskondliku töö viljakuse tõstmisest ja tootlike jõudude paremast paigutamisest.

Partei programmi projektis iseloomustatakse põhjalikult, jätkas N. S. Hruštšov, neid sotsiaalseid, majanduslikke ja poliitilisi muutusi maal, mis on toimunud kolhoosikorra võidu ja põllumajanduse sotsialistliku süsteemi kindlustumise tulemu-

sena. Meie partei võib õigusega uhke olla selle üle, et ta on kasvatanud uue talupoja, kes peab sammu kangelasliku töölisklassiga ja ehitab aktiivselt uut elu.

20 aastaga peab põllumajanduse kogutoodang suurenema umbes 3,5-kordseks, teravilja kogutoodang rohkem kui kahekordseks, lihafoodang peaaegu neljakordseks ja piimatoodang peaaegu kolmekordseks.

1960. aastal toodeti teravilja 8,2 miljardit puuda. 1970. aastal toodetakse seda kuni 14 miljardit puuda ja 1980. aastal 18—19 miljardit puuda. 1980. aastal on vaja teravilja kokku osta kuni 7 miljardit puuda!

Rohkesti tähelepanu pöörati ettekandes irrigatsioonile, põldude niisutamisele. Viies ellu irrigatsioonialase programmi, võib meie maa täiendavalt toota miljoneid tonne puuvilla, maisi, riisi ja suhkrupeedi ning suurel hulgal loomakasvatussaadusi.

Uheks kõige tähtsamaks ülesandeks on võitlus selle eest, et edasi mehhaniseerida ja elektrifitseerida põllumajandust sõna tõsisel mõttes kõigis selle lülides ning paremini kasutada tehnikat. On tarvis rakendada tõhusaid abinõusid traktori- ja põllutöömashinade tootmise edasiarendamiseks.

Sotsialistlik põllumajandus läheneb tehnilise varustuse ja tootmise organiseerimise poolest tööstuse tasemele. Sedamööda, kuidas tõuseb kolhoosnike ja sovhoositöölise kultuuritase ja tehniliste teadmiste tase ning kõik põllumajandusharud varustatakse ajakohase tehnikaga, muutub töö põllumajanduses tööstusliku töö eriliigiks.

Nõukogude Liidus on kujunenud välja kaks sotsialistlike põllumajandusettevõtete vormi — sovhoosid ja kolhoosid. Partei lähtub sellest, et kommunismi ehitamine maal kulgeb sotsialistliku tootmise mõlema vormi arendamise ja täiustamise teed mööda.

Seejärel rääkis N. S. Hruštšov üksikasjaliselt rahva heaolu tõstmisest. Juba esimese kümne aasta jooksul tagatakse kõigile nõukogude rahvastiku kihtidele materiaalne kindlustatus. Reaaltulu iga elaniku kohta kasvab selle ajaga kahekordseks ja 20 aastaga rohkem kui 3,5-kordseks. Elanikkonna reaaltulude niisuguse tõusu allikaks on NSV Liidu rahvusliku tulu kasv.

Lähema aastakümne vältel likvideeritakse korteripuudus. Teise aastakümne tulemusena saab iga perekond omaette mugava korteri.

Kommunismi ehitav maa saab maailmas kõige lühema tööpäevaga maaks. Uhtlasi pikendatakse tööliste ja teenistujate palgaline puhkus kolme nädalani ja seejärel ühe kuuni. Järk-järgult laiendatakse palgalise puhkuse süsteemi ka kolhoosnikutele. Juba lähema aastakümne vältel lahendatakse NSV Liidus ajaloolise tähtsusega ülesanne: kaob madalalpalgaliste tööliste ja teenistujate kategooria.

Teine tee rahva heaolu tõstmiseks on suurendada ühiskondlikke tarbimisfondide. Partei on võtnud eesmärgiks veelgi laiendada tervishoiuasutuste võrku ning saavutada, et iga perekond võiks tasuta kasutada mugavat korterit ja põhilisi kommunaalteenuseid.

Programmi projektis öeldakse, et rahva heaolu tõstmise plaanid on edukalt täidetavad rahu tingimustes. Meie võitlus rahu eest on kommunismi eest, Nõukogude maa õitsengu eest ja rahva heaolu tõstmise eest peetava võitluse koostisosas.

Programmi projektis seatud suurte ülesannete edukaks lahendamiseks on tarvis, rõhutatult ettekandes, et planeerimine ja majandamine vastaksid kommunismi laiahaardelise ehitamise nõuetele.

Plaanide koostamisele ja majanduslike ürituste kinnitamisele peab eelnema majanduse ja tehnika arendamise probleemide põhjalik teaduslik läbitöötamine. On tarvis määrata kindlaks kõige soodsamad proportsioonid rahvamajanduses, kõige efektiivsemalt kasutada loodusressursse, tootmisvõimsusi ja uut tehnikat, õigesti jaotada natsionaalset tulu ja kapitaalimahutusi ning mobiliseerida täiendavaid allikaid majanduse arengutempo kiirendamiseks.

IV

KOMMUNISTLIKE ÜHISKONDLIKE SUHETE ARENDAMINE JA UUE INIMESE KUJUNDAMINE

Üleminekul kommunismile toimub koos tootlike jõudude võimsa tõusuga, jätkas N. S. Hruštšov, sotsialistlike ühiskondlike suhete järkjärguline ülekasvamine kommunistlikeks suheteks. NSV Liidu arengus on saabunud see ajalooline periood, kus otseselt lahendatakse vabade ja teadlike tööinimeste klassideta kommunistliku ühiskonna loomise ülesannet.

Nõukogude ühiskonna rikkalikud kogemused kinnitavad marksismi-leninismi teesi selle kohta, et klasside ja klassierinevuste likvideerimiseks on vaja: esiteks, kukutada ekspuaterivate klasside — mõsnike ja kapitalistide ülemvõim, likvideerida nende eraomandus tootmisvahendite suhtes, mis moodustab majandusliku aluse ühe inimese ekspuaterimiseks teise inimese poolt; teiseks, kujundada väikese kaubatoodanguga üksikmajandid ümber kollektiivseteks suurmajanditeks, viia lõpule ühtse sotsialistliku majandussüsteemi loomine ning likvideerida viimane ekspuataatorite klass — kulakute klass. Need ülesanded on mõlemad juba lahendatud.

Tootlike jõudude ja sotsialistlike tootmissuhete kõrge arengutaseme baasil lahendatakse edukalt ka kolmandat ülesannet — kõrvaldada klassierinevused tööliste ja talupoegade vahel, olulised erinevused linna ja maa vahel, luua tingimused füüsilise ja vaimse töö orgaaniliseks ühendamiseks.

Üldrahvalik omandus moodustab kogu elanikkonna, sealhulgas ka kolhoositalurahva elu aluse. Samal ajal tekivad ja tugevnevad kolhooslik-kooperatiivses omanduses üldrahvalikule omandusele iseloomulikud jooned. Elu ise viib üldrahvaliku ja kooperatiivse omandusevormi kõrvalekaldumatule lähenemisele ja perspektiivselt ka ühtse, kommunistliku omanduse ning ühtse, kommunistliku jaotusprintsipi kehtendamisele.

Kommunismi ehitamise käigus likvideeritakse olulised erinevused füüsilise ja vaimse töö vahel. Tööliste töö hakkab järk-järgult lähenema inseneride tööle, põllumajanduse eesrindlaste töö spetsialistide tööle. Kuid klassidevaheliste piiride kustutamine on järkjärguline ja pikaajaline protsess.

Partei programmi projektis on seatud ja lahendatud uus tähtis kommunismi teooria ja praktika küsimus: tööliklassi diktatuuri riigi ülekasvamine üldrahvalikuks riigiks, selle riigi iseloom ja ülesanded ning tema saatus kommunismi ajal. Üldrahvalik riik on uus etapp sotsialistliku riigi arengus, tähtis teevit sotsialistliku riikluse ülekasvamisel ühiskonna kommunistlikuks omavalitsuseks.

Esmakordselt kujunes meil välja riik, mis ei ole mingisuguse ühe klassi diktatuur, vaid kogu ühiskonna, kogu rahva tööriist.

Ettekandes öeldi, et seoses proletariaadi diktatuuri ülekasvamisega üldrahvalikuks riigiks ei nõrgene meie ühiskonna ja riigi võimsus, vaid, ümberpöörduvalt, suureneb mitmekordselt. Majandusliku potentsiaali pideva suurenemise kõrval on tugevnenud ja laienenud meie riigi sotsiaalne baas, ühiskond on muutunud ühtsemaks ja monoliitsemaks kui kunagi varem. Selles aga seisab riigi peamine jõuallikas.

Riik säilib veel kaua pärast kommunismi esimese faasi võitu. Alles pärast seda, kui NSV Liidus on üles ehitatud arenenud kommunistlik ühiskond ning sotsialism on võitnud ja kindlustunud rahvusvahelisel areenil, kaob vajadus riigi järele ja ta sureb välja.

See fakt, et proletariaadi diktatuur on lakanud olemast vajalik, ei tähenda mingil määral avaliku korra ja seaduslikkuse mingisugust nõrgenemist. Võitluses ühiskonnastaste ja kuritegelike elementide vastu kasvab riigiorganite osatähtsuse kõrval töötajate ühiskondlike organisatsioonide osatähtsus.

Uleminek kommunismile nõuab riigi- ja majandusaparaadi tegevuse pidevat parandamist, temas demokraatlike aluste ja ühiskondlike aluste arendamist. Nõukogude, majandus- ja muude organite aparaat peab muutuma veel lihtsamaks, odavamaks ja operatiivsemaks, peab õigel ajal ja erksalt reageerima kodanike nõuetele.

Sotsialistliku demokraatliku arenemine on seotud ühiskondlike organisatsioonide — ametiühingute, komsomoli, kooperatiivide, kultuuri- ja hariduskoondiste osatähtsuse suurendamisega. Eesmärgiks on võetud tõmmata kõik kodanikud kaasa ühiskonna asjade juhtimisele.

Veenvaid arve ja näiteid esitades tõestas N. S. Hruštšov, et sotsialistlik maailm sammub kõrvalekaldumatult ja sihikindlalt demokraatia arendamise ja laiendamise teed, kapitalistlikus maailmas aga ahendatakse ja kärbitakse selletagi tõlpi kodanlikku demokraatiat veel rohkem.

Veel kunagi pole reaalne võim juhtivates imperialistlikes riikides olnud nii kitsa monopolistide rühmituse kätte koondatud kui nüüd. Ameeriklased ise nimetasid Eisenhoweri valitsust suure bisnessi valitsuseks: rohkem kui 20 selle valitsuse liiget olid kas ise miljonärid või olid suurkorporatsioonide teenistuses. Inglise valitsuses on 19 ministrit 12 kabineti liiget vahetult seotud monopolidega, Adenaueri valitsuses on 18 liikmest 12 otsesed kontsernide ja aktsiaseltside esindajad.

Kapitalistlikes maades käib pidevalt valimissüsteemi ümber tegemine ja ümbersobitamine, et maksimaalsel määral kaitsta monopolide huve ja moonutada valijate tõelist taht.

Üha sagedamini kasutab kodanlus võitluses rahva vastu politseid ja sõjaväge. Kumminui ja kuul omandavad järjest tähtsama koha kodanliku demokraatia „argumentide“ arsenalis.

Demokraatia õitseng sotsialistlikes maades ja niigi tõlbi demokraatia üha suurem kärpimine kapitalistlikes maades — niisugused on kaks vastupidist suunda nüüdise aja maailma poliitilises arengus.

Laiahaardeline kommunistlik ülesehitustöö kujutab endast uut etappi rahvuslike suhete arendamises NSV Liidus, märkis N. S. Hruštšov. Ette on nähtud liiduvabariikide majanduse kompleksne arendamine ja spetsialiseerimine. Iga liiduvabariigi majandus areneb ka edaspidi kui kogu Nõukogude Liidu ühtse majanduse lahutamatu osa. Kultuuriline ülesehitustöö ja ideoloogiline töö soodustavad rahvuste ja rahvusgruppide lähenemist. Intensiivsemaks muutub vaimsete rikkuste vahetamine, mis viib välja kommunistliku ühiskonna tulevase ühtse üldinimliku kultuuri kujunemiseni.

Kommunismi laiahaardelise ehitamise käigus saavutatakse rahvuste täielik ühtsus, kuid ka pärast seda, kui kommunism on põhiliselt üles ehitatud, oleks vara deklareerida rahvuste ühtesulamist.

Samal ajal me hakkame toetama rahvuste ja rahvusgruppide üha tihedama lähenemise objektiivset protsessi, mis toimub kommunistliku ülesehitustöö tingimustes vabatahtlikkuse ja demokraatliku alusel.

Tähtsal kohal olid ettekandes kommunistliku kasvatus ja inimisiksuse igakülgse arenemise küsimused, mis on kommunistliku ülesehitustöö tähtis komponent. Uue inimese kujundamise ülesannete hulka kuuluvad: kommunistliku maailmavaate, ühiskondlikusse kohusesse teadliku suhtumise, sotsiaalse internatsionalismi ja patriotismi sisendamine; töökasvatus, kommunistliku töösuhetumise arendamine, kommunistliku moraali printsiipide kindlustamine, kultuurialane arendamine, teaduste aluste omandamine, üldine ja polütehniline haridus, esteetiline ja kehaline kasvatus.

Kahe aastakümne jooksul saab ühiskonnaliikmete põhimass täieliku keskhariduse, kesk-erihariduse või kõrgema hariduse. See on suur, kuid täiesti reaalne ülesanne.

Esimesel aastakümnel kehtestatakse üheteistkümneaastane üldine ja polütehniline keskkoolikohustus kõigile kooliealistele lastele. Edasi on tarvis tagada, et see osa noorsoost, kes töötab rahvamajanduses ning kellel ei ole keskharidust, omandaks hariduse minimaalselt 8 klassi ulatuses.

Partei peab tähtsaks ühiskondliku kasvatuse asutuste — internaatkoolide, pika-päevakoolide ja eelkooliasutuste edasiarendamist.

1980. aastaks kavatakse üliõpilaste arv viia 8 000 000-ni, s. o. suurendada rohkem kui kolmekordseks. Eriti suure ulatuse võtab hariduse omandamine õhtustes ja mittestatsionaarsetes kõrgemates õppeasutustes.

Likvideerida tuleb maaelanikkonna seni veel üsnagi tunduv kultuuriline ja tehniline mahajäämus linnaelanikkonna vastavast tasemest.

Meie ajastul, mil teadus ja tehnika arenevad tormiliselt, on mõeldamatu ühiskonna ja inimisiksuse arenemine teaduse saavutuste plaanikindla ja igakülgse kasutamiseteta. Teadus peab vastama tänapäeva nõuetele, aktiivselt ja tõhusalt kaasa aitama aktuaalsete rahvamajandusprobleemide lahendamiseks, ühiskonna tootlike jõudude arendamiseks. Nõukogude teadlaste auküsimus ja patriootlik kohus on püsivaks teha Nõukogude teaduse poolt juba vallutatud eesmised positsioonid teaduse tähtsamatel aladel ning tagada talle juhtiv osa maailma teaduses.

Suur tähtsust uue inimese kujundamises on kirjandusel ja kunstil. Partei kutsub kõiki kirjanduse ja kunsti alal töötajaid julgelt ja novaatorlikult käsitlema kaasaja teemasid.

V

KOMMUNISM JA INIMKONNA PROGRESS

Meie partei programmi elluviimine avaldab kõige sügavamat mõju maailma ajaloole, ütles N. S. Hruštšov. Ehitatav kommunism toob oma eeskuju jõuga marksism-leninismi lipu alla uusi sadu miljoneid töönimesi kogu maailmas.

Sotsialistliku ja kapitalistliku süsteemi võistluse peareen on rahumeelne majanduslik võistlus. Selle tulemus oleneb suurel määral Nõukogude Liidu ja Ameerika Ühendriikide võistlusest.

Mitte ainult Nõukogude Liidu, vaid ka kõigi sotsialistliku maailmasüsteemi maade majandus areneb palju kiiremini kui kapitalismi majandus. Sõjateaduse võrreldes on sotsialistliku sõprusühenduse maad suurendanud tööstustoodangu üldkokkuvõttes peaaegu seitsmekordseks, kapitalismimaad aga vähem kui 2,5-kordseks. Nagu näitavad majandusteadlaste eelarvutused, moodustab sotsialistliku maailmasüsteemi tööstustoodang 1980. aastaks juba ligikaudu kaks kolmandikku tööstustoodangust maailmas.

Kommunismi ehitamine meie maal on kogu sotsialistlikus sõprusühenduses kommunistliku ühiskonna rajamise komponent. Sotsialistliku maailmasüsteemi edukas arenemine avab perspektiivid, et sotsialistlikud maad lähevad enam või vähem üheaegselt, ühe ajalooepohhi raames, üle kommunismi. Marksistide-leninlaste kindel seisukoht on see, et sotsialistlike riikide elulised huvid nõuavad käskivalt nende sõprusühenduse igakülgset tugevdamist.

Nõukogude inimestel on kõige sõbralikumad tunded oma vendade suhtes Euroopa ja Aasia sotsialistlikes maades. Nad on neil aidanud ja aitavad tulevikuski ehitada uut elu. Igaüks, kes julgeks tõsta kätt meie sõprusühenduse rahvaste sotsialistlike saavutuste vastu, saab miljardilt sotsialismi- ja kommunismiehitajalt hävitava vastu löögi.

Kommunism on saanud meie ajastu kõige suuremaks jõuks. Kommunistlikud parteid tegutsevad praegu 87 maal ja nendes on ühinenud ligi 40 miljonit inimest.

Maailm elab läbi revolutsioonide ajastut. Programmi projektis käsitletakse revolutsiooni arenemise rahulikke ja mitterahulikke teid. Selles küsimuses, nagu kõigis teisteski, püsib meie partei täielikult seisukohtadel, mis kollektiivselt formuleeriti rahvusvahelise kommunistliku liikumise poolt 1957. aasta deklaratsioonis ja 1960. aasta avalduses.

N. S. Hruštšov konstateeris, et nüüdisajal on tekkinud soodsamad rahvusvahelised tingimused ülemaailmse revolutsioonilise liikumise arendamiseks ja sisemised tingimused uute maade üleminekuks sotsialismile. Toimub rahvademokraatlike, rahvusliku vabastuse ja sotsialistlike revolutsioonide ülesannete edasine lähenemine ja läbipõimumine. Ühiskonna arenemise loogika on viinud selleni, et kõik need revolutsioonid on suunatud eelkõige ühe peavaenlase — imperialismi, monopolistliku kodanluse vastu. Nüüd võib praktiliselt iga maa, olenemata tema arengutasemest, asuda teele, mis viib sotsialismile. Ülemaailmne revolutsiooniline protsess areneb üha laiemas ulatuses, hõlmates kõik maailmajaod. Selle veenev kinnitus on võidukas revolutsioon Kuubas.

Oma revolutsioonilises võitluses põrkab töölisklass ka edaspidi kokku igasuguste oportunistlike vooludega, mis segavad tema jõudude ühtekoondamist ja tema eesmärkide saavutamist. Seepärast rõhutatakse programmi projektis, et on tarvis võidelda nii sotsiaaldemokratismi ja revisionismi ideoloogia kui ka dogmatismi ja sektantluse vastu.

NLKP teeb ka edaspidi kõik selleks, et auga täita oma internatsionaalset kohust rahvusvahelise töölisklassi, kogu maailma töörahva ees, suunab ka edaspidi oma jõupingutused kõigi maade kommunistide suure armee ühtsuse ja monoliitsuse tugevdamisele.

Rahvuslik vabadusliikumine on jõudnud koloniaalrežiimide likvideerimise lõppstaadiumi. Endiste asumaade saamine poliitiliselt sõltumatuks on avaldanud positiivset mõju nende majanduslikule arenemisele.

Nõukogude Liit ja teised sotsialistlikud maad ei kavatse end vahele segada noorte vabade riikide siseasjadesse, kellelegi sotsialismi peale sundida. Sotsialismi eksporti ei ole olnud, ei ole ega tulegi. Kuid ei pea olema ka kolonialismi pealesundimist, ei pea olema kontrrevolutsiooni eksporti.

Imperialistlikus leeris ja eelkõige USA-s on grupe, kes käituvad kui hasartmängijad. Nad ei mõtle järele, missuguseks õnnetuseks inimkonnale oleks nende poolt ettevalmistatav uus sõda. Ülemaailmse termotuumasõja tingimustes minetab endise lähenduse ruumi tegur ja läänepoolkera saab areeniks, kus hakkab möllama laastav orkaan. Meie ajal ei või ega tohi sõda olla rahvusvaheliste vaidluste lahendamise moodus.

Maailma poliitiliste, majanduslike ja sõjaliste jõudude vahekord on juba muutunud rahuarmastava leeri kasuks. N. S. Hruštšov mainis nelja tegurit, mis tagavad selle ülekaalu: ülemaailmse rahu säilitamisele ja kindlustamisele suunab kõik oma jõupingutused kaasaja võimsaim suurriik Nõukogude Liit; imperialistlike agressorite teel seisab nüüd ees koos Nõukogude Liiduga uus võimas jõud — kõik sotsialistliku maailmaleeri maad; maailmaareenile on astunud veel üks uus jõud — suur rühm noori Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika rahvusriike, kes on rahu säilimisest huvitatud rahvusliku taassünni ülesannete lahendamiseks; rahvusvahelises poliitikas on enneolematult kasvanud ka kapitalistlike maade rahvahulkade osatähtsus.

Erineva sotsiaalse korruga riikide rahuliku koeksisteerimise printsiip tungib võimukalt sadade miljonite inimeste teadvusse. Meie partei, Nõukogude valitsus, kogu meie rahvas on kindlad oma otsuses võidelda desarmeerimise eest, otsida teid selleni jõudmiseks nii kaua, kuni see ajalooline ülesanne lõpuks lahendatakse.

Võttes vastu uue programmi, deklareerib meie suur partei kogu inimkonnale pühalikult, et ta näeb oma välispoliitika peamist eesmärki mitte ainult selles, et

maailmasõda ära hoida, vaid ka alatiseks välistada, juba meie põlvkonna eluajal, sõjad ühiskonna elust.

Me kaitseme rahuüritust mitte seepärast, et oleksime nõrgad. Sõja algus saaks rahvavastase imperialistliku süsteemi lõpuks. Kuigi me oleme selles vankumatult veendunud, ei tähenda see hoopiski, et me vähimalgi määral alahindaksime imperialismi jõudu. Nõukogude rahva kõige tähtsamaks ülesandeks on tugevdada NSV Liidu riigikaitset, Nõukogude relvastatud jõudude võimsust.

Kommunismi ehitamise programm on ühtlasi rahu ja rahvusvahelise julgeoleku kindlustamise maailmaajalooline programm.

VI

PROGRAMMI PROJEKTI ARUTLUSE TULEMUSED

Avaldamise päevast peale on programmi projekt Nõukogude Liidu poliitilise elu keskpunktis, nentis N. S. Hruštšov. Programmi ideed on leidnud kõige laiemat kõlapinda kõigi maade ja maailmajagude miljonite inimeste südames.

Programmi projekti arutlus võttis ulatuse, mis on enneolematu isegi meie partei ja Nõukogude riigi ajaloos. Programmi projekt arutati põhjalikult ja igakülgselt läbi koosolekutel kõigis partei-algorganisatsioonides, rajoonides, linnades, oblastite ja kraide parteikonverentsidel ning liiduvabariikide kommunistlike parteide kongressidel. Nendest võttis osa rohkem kui 9 miljonit kommunisti, s. o. kogu partei. Korraldati üle 500 000 töötajate koosoleku, kus arutati programmi projekti. Nendel koosolekutel viibis ligi 73 miljonit inimest. Parteikoosolekutel, parteikonverentsidel, liiduvabariikide kommunistlike parteide kongressidel ja töötajate koosolekutel võttis programmi projekti kohta sõna rohkem kui 4,6 miljonit inimest.

Peale selle tuli NLKP Keskkomiteele, kohalikele parteiorganitele, ajalehtede, ajakirjade, raadio ja televisiooni toimetustele üle 300 000 kirja ja artikli.

Kongressil on täielik õigus deklareerida, et programmi projekti on üksmeelselt heaks kiitnud kõik kommunistid, kogu nõukogude rahvas. Inimesed tervitavad kogu südamest partei uut programmi ning väljendavad vankumatut tahet ja püüdlust viia selle põhimõtted ellu oma tööga. Programm andis tohutut loovat jõudu kongressieleelsele üldrahvalikule võistlusele. See on veenev tõend, et partei ja rahvas on juba võtnud programmi oma tegevusjuhendiks ning praktiliselt arendavad võitlust tema ellurakendamise eest.

N. S. Hruštšov teatas kongressile, et Keskkomitee on põhjalikult läbi uurinud kõik ettepanekud, ning peatus nendel ettepanekutel, mis Keskkomitee arvates on vastuvõetavad.

NLKP programmi projekt on omandanud tõeliselt ülemaailmse tähtsusega dokumendi iseloomu ja on juba avaldanud tohutut mõju maailma poliitilisele ilmastikule. Ta on köitnud sotsialistliku leeri maade kõige laiemate rahvahulkade, imperialistlike riikide ühiskondlike ringkondade ning ennast juba sõltumatuks võidelnud või ikka veel kolonialistide saapa all ägavate rahvaste sügava tähelepanu. Ta on tunginud maakera kõige kaugematessegi paikadesse ja rajanud endale tee isegi kõige reaktioonilisemate kodanlike trükiväljaannete veergudele.

XXII kongressi delegaatide nimel, meie partei liikmeskonna nimel, kogu nõukogude rahva nimel avaldas N. S. Hruštšov kõigile vennasparteidele, kõigile kommunistidele maailmas südamlikku tänu meie plaanide ja meie eesmärkide toetamise eest. Ta töötas meie vendadele välismaal, et meie leninlik partei teeb proletaarse internatsionalismi lippu kõrgel kandes kõik, mis on tema võimuses, et kiirendada inimkonna jõudmist rahu, õnne ja õitsengu ühiskonda — kommunistlikku ühiskonda.

Kodanluse ideoloogid võtavad nüüd õigeks, et kommunism kui ühiskonna uus sotsiaalne ja majanduslik organisatsioon muutub kaasaja üha võimsamaks jõuks. Kapitalistlike maade elanikkonna hulgas levib järjest rohkem programmi suur idee, et kommunism ja rahu on lahutamatud. Programm on andnud uue suure löögi agressiivsetele jõududele, vesinikupommi kummardajatele.

Uus programm aitab järjest laiematel rahvahulkadel mõista, et kommunism on kapitalismist üle nii majanduslikus, poliitilises, kui ka moraalses suhtes. Kommunism on rahvaste lootus, nende särava tuleviku garantiil!

Kapitalistliku ühiskonna valitsev eliit teeb asjatuid katseid vastandada meie programmile oma platvormi, kapitalismi säilitamise „plaani“. Ent ei ole sääraseid vahendeid, mis võiksid päästa hukkumisele määratud korda. Tal ei ole ka argumente meie programmi arvustamiseks. Siit siis täielik peataolek, jõuetu viha, armetu skeptitsism kommunismi vaenlaste leeris. Meie aga sammume kindlalt kommunismi teed, olles veendunud, et varem või hiljem asub sellele teele kogu inimkond.

VII

PARTEI KOMMUNISMI LAIAHAARDELISE EHITAMISE PERIOODIL

Uue programmi suurus kõneleb meie leninliku partei suurusest. Väljendades kommunismi kõrgeid ideaale, täidab meie partei auga ühiskonna revolutsioonilise ümberkujundaja juhi missiooni.

N. S. Hruštšov rääkis Kommunistliku Partei edasiarendamise põhisuundadest. Need on partei kui ühiskondlik-poliitilise organisatsiooni kõrgeima vormi tähtsuse edasine tõstmine, selle suunava mõju tugevdamine, mida partei avaldab kommunistliku ülesehitustöö kõigile lõikudele; partei ja rahva ühtsuse tugevdamine, partei ja parteitute hulkade sidemete vormide rikastamine, töörahva üha laiemate kihtide viimine partei liikmeskonna teadlikkuse ja aktiivsuse tasemele; parteisisese demokraatia edasiarendamine, parteiliikme nimetuse tähtsuse tõstmine, kõigi kommunistide aktiivsuse ja omaalgatuse veel suurem arendamine, partei ridade ühtsuse ja monoliitsuse tugevdamine.

Noorte töötajate ja kogenud töötajate harmooniline koosmäng meie partei- ja riigiorkestris on marksistlik-leninliku partei arenemise seadus. See meie partei järelalus tugineb muu hulgas õppetundidele, mis tulenevad J. V. Stalini isiku kultuse tagajärgedest. Programmi ja põhikirja projektis on formuleeritud teesid, mis peavad andma garantiid isikukultuse retsiidivi vastu.

Me peame vankumatult järgima ja arendama parteielu leninlikke norme ja kollektiivse juhtimise põhimõtet, tagama parteihulkade ranget kontrolli juhtivate organite ja nende töötajate tegevuse üle.

Meie arengu uuel etapil omandab eriti suure tähtsuse nõukogude, majandus-, ametiühingu-, komsomoli-, kooperatiivsete ja muude massiorganisatsioonide parteilise juhtimise parandamine.

Partei jõu ja võitmatuse tähtsaim allikas on tema vankumatu ideeline ja organisatsiooniline monoliitsus. Partei hoiab oma vahendite arsenalis organisatsioonilisi garantiisid igasuguse fraktsioonilisuse ja rühmitumise vastu, mis ei sobi kokku leninliku parteilisusega.

Programmi projektis esitatud abinõud kaadri uuendamiseks, isikukultuse ärahoidmiseks, siseparteilise demokraatia igakülgeks arendamiseks on tõeliselt revolutsioonilised abinõud. Need on tihedas orgaanilises seoses partei poolt väljatöötatud generaalsoonidega, partei taktikaga ja strateegiaga võitluses kommunismi eest.

Lõpuks ütles N. S. Hruštšov:

„Meile, XXII kongressi delegaatidele, on langenud osaks suur au läbi arutada ja vastu võtta NLKP uus programm — kommunismi ehitamise programm.

Marksismi-leninismi lipu all, Kommunistliku Partei juhtimisel edasi, kommunismi võidule!“

(Kongressi delegaadid ja külalised katkestasid seltsimees N. S. Hruštšovi ettekannet korduvalt tormiliste kiiduvaidlustega.)

Vabariigi parteiorganisatsiooni foorum

27.—29. septembrini toimus Tallinnas Eestimaa Kommunistliku Partei XIII kongress. Vabariigi parteiorganisatsiooni järjekordne foorum tuli kokku ajal, mil Kommunistlik Partei ja kogu nõukogude rahvas valmistusid suure töövaimustuse ja poliitilise entusiasmi õhkkonnas vastu võtma Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajaloolist XXII kongressi.

EKP XIII kongressi päevakorras olid kesksel kohal dokumendid, mis viimastel kuudel erutasid kogu maailma — NLKP uue programmi ja põhikirja projekt. Kongressi eel võttis vabariigis NLKP uue programmi tutvustamisest elanikkonnale osa üle 29 tuhande agitaatori, umbes 2500 lektorit ja kõnelejat. Tehastes, ettevõtetes, asutustes, sovhoosides ja kolhoosides peeti ligi kaks ja pool tuhat koosolekut rohkem kui 220 tuhande osavõtjaga. Iga töötaja pidas oma aukohuseks põhjalikult tutvuda programmi projekti kätetud mõtetega; rohkesti laekus asjalikke ettepanekuid ja täiendusi. Arutamine näitas, et vabariigi töötajad kiitsid programmi projekti palavalt heaks; nende tehtud ettepanekud olid tulvil ühist püüdu — lähendada kommunismi võitu.

Ettekande programmi projekti kohta tegi kongressil EKP Keskkomitee sekretär sm. L. Lentsman. Arutatud küsimuses võeti vastu resolutsioon, milles kiideti palavalt heaks NLKP programmi projekt.

Ettekandega NLKP põhikirja projektist esines EKP Keskkomitee sekretär sm. O. Merimaa. Pärast arutlust võeti ühel

häälel vastu resolutsioon, milles NLKP põhikirja projekt heaks kiideti.

Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee aruande esitas kongressile EKP Keskkomitee esimene sekretär sm. J. Käbin. Aruandes analüüsiti põhjalikult vabariigi rahvamajanduse ja kultuuri arengut kahe kongressi vahelisel perioodil ning valgustati vabariigi parteiorganisatsiooni tegevust.

Aruandest nähtus, et vabariigi töötajad saavutasid Kommunistliku Partei juhtimisel märkimisväärset edu tööstuse, ehitustegevuse, side ja transpordi arendamisel. 1960. aastal täitis tööstus kogutoodangu plaani 102,8-protsendiliselt, 1961. aasta kaheksa kuu plaan täideti 102,3-protsendiliselt. Seitseaastaku kolmanda aasta lõpuks moodustab tööstustoodangu mahu juurdekasv vabariigis eelandmete kohaselt 40 protsenti seitseaastaku kontrollarvudes ettenähtud 28 protsendi asemel. Juba 1961. aastal saavutatakse vabariigis tööstustoodangu tase, mis oli kavandatud 1962. aastaks. Kõik see võimaldab tööstustoodangu väljalaset Eesti NSV-s 1965. aastaks suurendada seniste kontrollarvudega võrreldes 11 protsenti. 1,8-kordse juurdekasvu asemel, mis oli ette nähtud seitsme aasta plaani kontrollarvudes, saavutatakse tööstuse kogutoodangus seitseaastaku jooksul umbes kahekordne juurdekasv. Tööviljakus tõuseb vabariigi tööstuses seitsme aastaga 58,5 protsenti kavandatud 50 protsendi asemel.

Seitseaastaku kahe esimese aasta jooksul

tegi meie põllumajandus oma arengus märgatavaid edusamme. Teravilja külvi-pind laienes 27 500 hektari võrra. Veiste arv kasvas sovhoosides ja kolhoosides tänavu 7 protsenti, sealjuures lehmade arv 9 protsenti, sigade arv suurenes 12 protsenti võrra. Vabariigi põllumajanduse töötajad on seadnud endale ülesande — suurendada lähemal aastail liha tootmist 1960. aastaga võrreldes 34 protsenti, piima tootmist 52 protsenti, munade tootmist 16 protsenti ja teravilja tootmist 65 protsenti. Seda saavutatakse teaduse uusimate saavutuste ja eesrindlike kogemuste järjekindla rakendamise, kõigi reserve ja võimaluste kasutamise.

Partei ja valitsus hoolitsevad lakkamatult rahva elujärje tõstmise eest. Järk-järgult kaotatakse elanikkonnalt võetavad maksud, lüheneb tööpäev, suurenevad sissetulekud.

1960. aastal kasvas riiklik elamufond linnades 1945. aastaga võrreldes 2,6-kordselt. Aastail 1959—1961 anti eksploatatsiooni elamisvõimalusi keskmiselt 231 tuhat ruutmeetrit aastas. Käesoleva aasta lõpuks ületatakse see arv tunduvalt.

EKP Keskkomitee aruandes pöörati suurt tähelepanu hariduse, spetsialistide ettevalmistamise ja teaduse küsimustele. Koolide õppe- ja kasvatustöö on märgatavalt lähenenud elule, kommunismi ehitamise praktikale. Vanemates klassides seatakse sisse tootmisõpetus. Õppeedukus on mõnevõrra tõusnud. Järjekindlalt paraneb pioneeri- ja komsomoliorganisatsioonide töö. Tänavu läks ligi 600 noormeest ja tütarlast pärast kooli lõpetamist tööle kolhoosidesse ja sovhoosidesse.

Nii aruandes kui ka sõnavõttudes kõneldi üksikasjalikult koolide töös esinevatest puudustest. Üldise koolikohustuse seadust täideti mõeldunud õppeaastal halvasti. Aasta jooksul jättis koolis õppimise pooleli 1380 õpilast, 12,7 protsenti üldhariduslike koolide õpilastest jäi klassikursust kordama või pidi sügisel õiendama järelkatsi. Tundide ideeline tase on veel sageli madal. Õpilaste hulgas esineb hulgigaansust ja muid negatiivseid nähtusi. Töölis- ja maanoorte koole on vähe. Töötava noorsoo üldharidusliku taseme tõstmine on suure tähtsusega ülesanne, see on oleneb mitte ainult haridusorganitest, vaid ka — ja võib-olla esmajoonel — ettevõtete, kolhooside ja sovhooside juhtijatest.

Poliitilise õppuse mitmesugustest vormidest on hõlmatud enamik õpetajaid. Õpetajate poliitiline aktiivsus ja nende osavõtt ühiskondlikust tegevusest on kasvanud, suurenenud on ka partei liikmete arv õpetajate hulgas. Kuid õpetajate kaadri valiku ja kasvatamisega ei ole kaugeltki

kõik korras. Õpetajate hulgas on veel kitsa poliitilise silmaringiga inimesi.

Aruandes peatuti üksikasjalikumalt ka kõrgemate ja kesk-eriõppeasutuste töö probleemidel. Peamine, nagu rõhutas aruandja, on kasvatada mitte üksnes spetsialiste — oma ala asjatundjaid, vaid ka ideelisi võitlejaid, kes on ustavad Kommunistliku Partei üritusele, kes oskavad oma teadmisi ellu rakendada ning on võimelised innustama ja kaasa tõmbama rahvahulki, organiseerima neid kommunistliku ülesehitustöö ülesannete lahendamisele.

Aruandeperioodil võttis Eestimaa KP Keskkomitee tarvitusele rea abinõusid, mis on suunatud ideoloogilise töö taseme tõstmisele. Parteiorganisatsioonide peatähelepanu suunatakse propaganda sisu parandamisele, dogmatismist, tähendamisele ja pedantsusest kui nendest peamistest puudustest ülesaamisele, mis vähendavad kogu ideelise kasvatustöö efektiivsust. Poliitilise õppuse tihe ja lahutamatu side eluga, praktikaga, partei propaganda sihivõime ja efektiivsus on saanud põhikriteeriumiks selle taseme hindamisel.

Vabariigi parteiorganisatsiooni read kasvavad järjekindlalt tööeesrindlaste arvel. Kõigis linnades ja rajoonides on märgatavalt kasvanud nende kommunistide arv, kes töötavad materiaalse tootmise sfääris. Tööstuses, transpordis ja ehituse alal on kommunistide arv suurenenud 33 ja põllumajanduses 26 protsenti. Parteiorganisatsioonid on palju ära teinud parteitu aktiivi kasvatamise ning eesrindlike töölise, kolhoosnikute ja haritlaste parteisse vastuvõtmise alal. Pärast NLKP XX kongressi on vabariigis partei liikmekandidaadiks võetud enam kui 17 tuhat ja partei liikmeks rohkem kui 14 tuhat inimest.

Kommunismi ehitamise ajastul kasvab eriti ametiühingute kui kommunismi kooli tähtsus. EKP Keskkomitee ja kohalikud parteiorganid on tugevdanud juhtivat ametiühingukaadrit kommunistidega ning saavutanud ametiühingute tegevuse mõninga paranemise. Praegu on vabariigis ligi 430 tuhat ametiühinguliiget, seega 44 tuhande võrra rohkem kui eelmise kongressi ajal.

Aruande lõpposas on öeldud:

«Programm, mille Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress vastu võtab, teeb meie igapäevase töö veel sihikindlamaks — iga uue sammuga edasi kerkib üha selgemini silmade ette kommunismi hiiglaslik hoone.

Kommunism! Selle nimel rajas ja kasvas meie õpetaja Lenin kommunistide parteid. Selle nimel ründasid Venemaa töötajad kommunistide partei juhtimisel kapitalismi, pidasid rasket võitlust kodusõja rinnetel. Kommunismi nimel innustas partei

Nõukogude Liidu töötajaid sotsialismi ehitamisele. Nüüd on nõukogude rahva vahe- tuks praktiliseks ülesandeks saanud ehi- tada üles kommunistlik ühiskond. Ei ole suuremat õnne, kui sellest tööst osa võtta. Ei ole suuremat rõõmu, kui näha, kuidas kerkib kommunismihooned!

Kommunist kannabki seepärast seda nime, et ta on end pühendanud võitlusele kommunismi eest! Kolmekordistagem siis oma energiat, ühendades töörahvahulgas veel tihedamalt Lenini lipu ümber!»

Kongressi delegaadid, tööstuse ja põllu- majanduse eesrindlased, silmapaistvad kultuuritegelased ja partei- ning nõuko- gude töötajad analüüsisid põhjalikult vaba- riigi parteiorganisatsiooni tegevust ning tegid rohkesti asjalikke ettepanekuid vabariigi rahvamajanduse ja kultuuri aren- damiseks.

EKP XIII kongressi delegaadid saatsid kirja NLKP Keskkomiteele ja Nikita Sergejevitš Hruštšovile, milles on öeldud:

«Eestimaa Kommunistliku Partei XIII kongressi delegaadid kinnitavad NLKP Keskkomiteele ja Teie, Nikita Sergejevitš, et Eesti kommunistid ja vabariigi kõik töö- tajad ka edaspidi ei säästa jõudu meie maal kommunismi ehitamise suurte üles- annete kiiremaks elluviimiseks.

Eesti kommunistid, kogu eesti rahvas suhtuvad sügava lugupidamise, armastuse ja tänutundega Teisse, kallid Nikita Sergejevitš, hindavad kõrgelt Teie titaanlikku tööd nõukogude inimeste hüvanguks, üle- maailmse rahu heaks. Teie näitate meile kõigile eeskujule, missugune peab olema leninlikku tüüpi parteitegelane ja riigi- mees, kuidas tuleb armastada rahvast ja teda teenida!

Meie ustavus ja toetus on alati Teiega, kallid Nikita Sergejevitš!

Meie mõtted ja püüdmised on suunatud sellele, et tuua lähemale kommunismi võit.»

Kongress võttis vastu konkreetse otsuse vabariigi parteiorganisatsiooni töö kohta eelseisval perioodil ning valis Eestimaa Kommunistliku Partei juhtivad organid.

*

EKP XIII kongress seadis vabariigi õpe- tajaskonna ette ülesande: veelgi pare- mini kasvatada sirguvat põlvkonda, et tänastest õpilastest saaksid homsed tublid kommunistliku ühiskonna ehitajad. Selle eesmärgi saavutamiseks on vaja kõigi pe- dagoogide ühiseid pingutusi. Eelkõige tuleb kriitilise pilguga hinnata oma tööd, hästi läbi mõelda ja konkretiseerida kasva- tustöö ülesanded, aktiivselt võidelda kooli- reformist tuleneva uue kiirema juurdumise eest õppe- ja kasvatustöösse.

NLKP XXII kongressi ajaloolised doku- mendid näitavad kätte tee uue inimese kasvatamiseks. Seepärast on tarvis igal õpetajal neid dokumente põhjalikult tund- ma õppida, nende alusel kavandada oma töö. Kommunistliku ühiskonna ehitajate kongressile järgnev periood peab kuju- nema poliitharidustöö järjekindla tõusu pe- rioodiks, kõikide pedagoogide ideelise rikastumise perioodiks.

Praegu seisab meie peaülesanne aktiiv- ses võitluses iga noore eest, selle eest, et igast noorest saaks sügavate teadmiste ja heade tööoskustega varustatud, rikka sise- maailma ja kõrge moraaliga aktiivne ini- mene. Ükski õpetaja ei tohi rahulduda sel- lega, kui enamik tema õpilasi jõuab edasi, enamik neist käitub hästi ja armastab tööd teha. Kõik noored peavad hästi edasi jõudma ja käituma, tööd armastama ja oskama, sest ühiskonnale on vaja iga ini- mest, on vaja seda, et iga inimene annaks oma võimete maksimumi kommunistliku homse ehitamiseks. Seepärast ongi eesrin- dlid koolid võtnud endale ülesande likvi- deerida täielikult üksikute õpilaste maha- jäämus, mitte rahulduda puudulike ja rahuldavate hinnetega, vaid võidelda selle eest, et kõigi õpilaste teadmisi võiks hin- nata hea või väga hea hindega. Need koo- lid, uue töösse suhtumise majakad haridus- elus, on algatanud hea asja ning pole kahtlust, et seatud eesmärk saavutatakse.

Kuid mitte kõikjal pole sellist võitlus- valmu. Rohkesti esineb veel fakte selle kohta, kus mõni õpilane kordab klassikur- sust 2—3 aastat ja lahkub koolist pärast 4. või 5. klassi lõpetamist. Koolinoorte hulgas on neid, kes ei taha tööd teha või käituvad halvasti. Mõnel pool püüavad õpetajad sellistest noortest kiiremini vaba- neda, et saavutada kõrgemat õppe edukuse protsenti ning säilitada kooli «head nime». Sealjuures peetakse endastmõistetavaks, et «ega kõik õpilased võigi hästi õppida, kõik pole ju geeniused». Selle kõrval on koole, kus küll võideldakse heade hinnete eest, mitte aga sügavate ja põhjalike tead- miste eest, õpetamise ja elu sidemete tu- gevdamise eest. Samuti on koole, kus pea- miseks peetakse õpilaste tehtud töö statis- tilisi kokkuvõtteid, mitte aga töö juures omandatud oskuste kvaliteeti, töö kasva- tuslikku väärtust. Kõik see ongi põhjus- tanud, et paljudes koolides rakendatakse veel vähe uusi, õpilasi aktiveerivaid õppemeetodeid ning kaasageid õppe- vahendeid. Kui kõigi nende nähtustega võis leppida meie hariduselu eilses päevas, siis tänane nõuab palju rohkemat. Uut ini- mest saab kasvatada üksnes siis, kui iga õpetaja suhtub töösse täie vastutustundega, vabaneb kiiresti iganenud töökspidamistest

ja vaadetest ning asub suure eesmärgi saavutamise nimel innukalt võitlema.

Nõukogude Eesti õpetajaskond, eriti maal, teeb suurt tööd poliitiliste ja teadus-alaste teadmiste levitamisel elanikkonna hulgas ning kultuurietlu korraldamisel. Õpetaja on tänapäeval meie ühiskonna elu aktiivseks organiseerijaks, tõeliseks «maa soolaks». Eeloleval perioodil on iga õpetaja võitlustüesandeks kaasa aidata sellele, et Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajaloolise XXII kongressi mõtted jõuaksid iga töötajani. NLKP uues programmis tehtud üldistused ja kavandatud ülesanded on poliitilise kasvatus töö ammandamatuks varamuks. Milliseid vorme selles töös kasutada, mil viisil programmi küsimusi selgitada — neid ja veel mitmeid teisi küsi-

musi peab kaaluma iga kooli pedagoogiline kollektiiv. Kui meil seniajani veel leidus õpetajaid, kes ühel või teisel põhjusel jäid propagandatööst eemale, siis praegu on vaja kõigi aktiivset kaasalöömist. See on iga õpetaja aukohus partei ja rahva ees.

Eestimaa Kommunistliku Partei XIII kongressist on möödunud poolteist kuud. See periood oli meie rahva elus üks rikkamaid, Moskvas toimunud Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress täitis kõiki nõukogude inimesi palava uhkustundega meie suure kodumaa üle ning koondas neid veelgi tihedamini NLKP ja tema leninliku Keskkomitee ümber ühiseks võitluseks kommunistliku ühiskonna ülesehitamise eest.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon avastee kommunismile

Nelikümmend neli aastat tagasi, ajaloolisel oktoobriööil, kuulutasid «Aurora» kahuripaugud Neeval uue ajastu — kapitalismi kokkuvarisemise ja kommunismi võidukäigu ajastu algust. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon murdis imperialismirinde läbi Venemaal, ühel maailma suuremal maal, seadis sisse proletariaadi diktatuuri ja rajas uut tüüpi riigi — Nõukogude riigi ning uut tüüpi demokraatia — demokraatia tööraha jaoks. Sotsialism tuli Venemaal võidule, muutus sadade miljonite inimeste ürituseks, kogu maailma töölisklassi revolutsioonilise liikumise lipuks.

Igal aastal, kui tähistame pidulikult Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva, tunneb igaüks meist uhkust enneolematute kangelastegude üle, mis nõukogude rahvas on Kommunistliku Partei juhtimisel korda saatnud, rõõmustab võitlustest, mis tähistavad meie hoogsat edasiliikumise järjekordset aastat.

Eriti on meil põhjust uhke olla oma suurele rahvale ja tema saavutustele, meie kaunile kodumaale ja leninlikule Kommunistlikule Partele praegu, kus kogu maailm näeb meie edu kommunismi ehitamise suurejoonelise programmi elluviimisel, mis kavandati NLKP XXI kongressil ja võeti vastu äsja lõppenud NLKP XXII kongressil.

NLKP uus suurejooneline, asjalik ja konkreetne programm, mis näitab meie kodumaa arengu edasiseid helgeid perspektiive, rõõmustab siiralt iga nõukogude inimest, on talle südamelähedane, sest selles väljendub inimkonna ammune unistus kaunist tulevikust, väljendub meie armastatud Kommunistliku Partei hoolitsus inimese õnne eest. Kommunism, mille paratamatut võidulepääsemist on ennustanud inimkonna kõige targemad pead, on muutumas tegelikkuseks. See on Nõukogude riigi 44 aasta pikkuse arengutee, nõukogude rahva kangelasliku töö tulemus.

44 aastat tagasi saavutas Venemaa revolutsiooniline proletariaat oma eelväe — Lenini loodud bolševike partei juhtimisel otsustavas lahingus kapitali jõudude vastu võidu, kuulutas ühel kuuendikul maakerast välja tööraha võimu ja heiskas sotsialismi lipu.

Kuid oktoobripöörde ei piirdunud Venemaa rahvaste sotsiaalse, rahvusliku ja vaimse vabastamisega. Juba algusest peale oli tal ka määratu suur rahvusvaheline tähtsus. Oktoobrirevolutsioon pani liikvele kogu ekspluateeritavate maailma, mis ägas imperialismi ikke all. See väljendus ilmekalt Saksamaal, Austria-Ungaris ja reas teistes kapitalistlikes maades toimunud revolutsioonides ning tööliste massilistes väljaastumistes. Oktoobrirevolutsiooni mõ-

ju avaldus tohutu jõuga kolooniates ja sõltuvates maades. Võitlusele tõusis peaaegu kogu Aasia, keda oli sajandeid orjuses peetud, vabadusvõitluseks hakkasid jõudu koguma Aafrika ja Ladina-Ameerika orjastatud rahvad.

Purustades imperialismihela selle kõige nõrgemas lülis, Venemaal, ja avaldades seninägematut revolutsioneerivat mõju teiste maade töötavatele hulkadele, vapustas Oktoobrirevolutsioon kapitalistliku maailma alustugesid ja lõi talle surmahaava.

Oktoobrirevolutsioon oli kapitalismi üldkriisi teravnemise kujukamaks väljendusks ja ühtlasi teguriks, mis mõõtmatult kiirendas selle kriisi edasist süvenemist. Tõepoolest, 44 oktoobrijärgset aastat on toonud niisuguseid grandioosseid muutusi ühiskonna ellu, et nendega ei saa võrrelda ühtki varasemat ajaloojärku.

Selle oli periood, kus maailma esimene tööliste talupoegade riik, Nõukogude maa, lõi tagasi rahvusvahelise imperialismi sisemise kontrrevolutsiooni ühendatud jõudude metsikud rünnakud, sai jagu kõigist raskustest, mida olid tekitanud majanduslik blokaad ja imperialistide teised Nõukogude-vastased mahhinatsioonid, ning muutus kiiresti võimsaks sotsialistlikuks tööstus- ja kolhoosriigiks. Teises maailmasõjas purustas Nõukogude armee hitlerliku Saksamaa ja tema liitlaste peamised relvastatud jõud, vabastades sellega paljud rahvad fašistlikust orjusest ning luues ühtlasi tingimused töörahva võimu kehtestamiseks reas Euroopa ja Aasia maades ning nende maade üleminekuks sotsialismi ehitamisele. Ja lõpuks lõi pärast Teist maailmasõda uue jõuga lõkkele koloniaalrahvaste rahvuslik vabadusliikumine, mille tulemusena on tekkinud kümneid uusi rahvusriike Aasias ja Aafrikas.

Suur Lenin rääkis korduvalt, et inimkonna tõeline progress on võimalik üksnes sotsialismi radadel. Nüüd on sotsialism juba väljunud ühe maa raamidest ja muutunud maailmasüsteemiks. Sotsialismi, kommunismi ideede võidukäigu väljendubki meie ajastu põhisisu, peamine joon.

Sellised on oktoobrijärgse perioodi tähtsamad tulemused. 44 aastat tagasi meie maal tõusnud vabaduse koit särab nüüd heledalt hiiglasuurtel avarustel; tema valgus levib järjest laiemale, lähendades kapitalismi lõpliku hukkamise ja kommunismi täieliku võidu aega.

Purustanud kapitalismiahelad, päästis Oktoobrirevolutsioon valla meie kodumaa töörahva hiiglasliku loova energia, äratas teadlikule ajaloo sepistamisele kõige laiemad rahvahulgad, keda kapitalism oli rõhunud ning pimeduses hoidnud. 44 nõukogude aasta jooksul, millest ligi 20 aastat

kulus pealesunnitud sõdadele ja nendes laostatud majanduse taastamisele, on meie rahvas teinud nii grandioosseid edusamme, mida ükski kodanlik riik ei ole võimeline tegema isegi sadade aastatega. Endisest mahajäänud agraarmaast on ajaloo seisukohalt äärmiselt lühikese perioodi vältel saanud võimas industrialiseeritud suurriik. Sotsialism, mille ülesehitamisele pani aluse Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, on nõukogude rahva kangelasliku tööga Kommunistliku Partei juhtimisel meie maal lõplikult üles ehitatud ja meie kodumaa on astunud kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodi.

NLKP XXII kongressil analüüsiti meie saavutusi sotsialismi ülesehitamisel ja kommunismi materiaalse tehnilise baasi rajamisel, arutati läbi ja võeti vastu partei uus programm — kommunismi ehitamise suurejooneline programm meie maal. Uhkustunnet äratavad igatühes Nõukogude maa rahva saavutused. Üksnes tööstustoodang on nõukogude võimu aastail kasvanud rohkem kui 40-kordseks. 1961. aastal andis meie masinaehitus- ja metallitööstus toodangut 350 korda rohkem kui 1913. aastal ja peaaegu 1000 korda rohkem kui 1919. aastal. Revolutsioonieelne Venemaa andis tööstustoodangut kaheksa korda vähem kui Ameerika Ühendriigid. Praegu aga moodustab NSV Liidu tööstustoodang rohkem kui 60 protsenti Ameerika Ühendriikide toodangust. Meie maa annab nüüd peaaegu viiendiku maailma tööstustoodangust — rohkem kui Inglismaa, Prantsusmaa, Itaalia, Kanada, Jaapan, Belgia ja Holland kokku.

Tööstustoodangu mahult tuli Nõukogude Liit juba ammu teisele kohale maailmas, jäädes maha ainult Ameerika Ühendriikidest. Ent meie liigume edasi niisuguse tempoga, mis pole ameeriklastele jõukohane. Sõjajärgsetel aastatel suurenes NSV Liidu tööstustoodang keskmiselt 10,7 protsendi võrra aastas, Ameerika Ühendriikides aga oli suurenemise protsent kõigest 1,8. Kuid Nõukogude Liit ületab Ameerika Ühendriike mitte ainult arengutempos, vaid ka selliste tähtsate toodanguliikide absoluutses kasvus, nagu malm, teras, süsi, nafta ja tsement. Viimase kuue aasta jooksul on terasetoodang meie maal suurenenud 26 miljoni tonni, naftatoodang 95 miljoni tonni ja elektrienergia tootmine 157 miljardi kilovatt-tunni võrra. Me toodame praegu elektrienergiat üle 300 miljardi kilovatt-tunni, seega ligikaudu 100 korda rohkem kui 1913. aastal ja 650 korda rohkem kui 1919. aastal. Iga-aastane tööstustoodang ühe elaniku kohta suurenes meil sel perioodil keskmiselt 8,2 protsenti, Ameerika Ühendriikides aga 0,6 protsenti. Kiiresti

lähivad meil ülesmäge kõik rahvamajan-dusharud. Aastast aastasse on suurenenud rahvatarbekaupade tootmine.

Hoogsalt areneb meie põllumajandus. Viimasel viiel aastal toodeti meie maal teravilja keskmiselt 7742 miljonit puuda aastas, mis moodustab eelmise viie aastaga võrreldes 142 protsenti. 41,8 miljonit hektarit ülesharitud uudismaad annavad praegu rohkem kui 40 protsenti viljast, mis meie maal varutakse. Märkatavalt on suurenenud ka teiste põllumajandussaaduste tootmine.

Suure panuse põllumajandussaaduste külluse loomisel on andnud meie loomakasvatavad. NLKP Keskkomitee aruandes partei XXII kongressile märgitakse, et veiste arv kolhoosides ja sovhoosides on suurenenud aasta jooksul 4 miljoni võrra, sigade arv 5 miljoni ja lammaste arv 3 miljoni võrra. Suurenenud on liha, või ja piimasaaduste tootmine.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon päästis meie maa rahvad viletsusest, andis neile kõik materiaalsed hüved ning lõi tingimused jõukaks ja kultuurseks eluks. Kommunistlik Partei hoolitseb väsimatult nõukogude inimeste heaolu parandamise eest. NSV Liidus läheb kolmveerand natsionaalsest tulust töötajate isiklike vajaduste rahuldamiseks. 1960. aastaks oli meil natsionaalne tulu kasvanud rohkem kui poolteisekordseks, võrreldes 1955. aastaga, viimase kümne aasta jooksul aga suurenenud 2,2-kordseks. Töölise ja teenistujate reaaltulud ühe töötaja kohta suurenesid 27 protsenti ja kolhoosnikute tulud 33 protsenti võrra. Töötajate pilded paranemine, elanikkonnalt võetavate maksude kaotamine, rahvatarbekaupade tootmise suurenemine ja nende kvaliteedi tõus, elamuehituse ennetamatu ulatus, elukondliku ja meditsiinilise teenindamise paranemine, lasteaedade ja lastesõimede, internaatkoolide, pikapäevartihmade ning koolide võrgu laiendamine jpm. — kõik see annab tunnistust nõukogude inimeste heaolu tõusust.

Meil on õigus uhkust tunda selle üle, et nõukogude ühiskond on saanud kõige haritumaks ühiskonnaks maailmas ja nõukogude teadus on vallutanud juhtivad positsioonid tähtsamatel teaduse aladel. Revolutsiooniaegsel Venemaal oli peaaegu 80 protsenti elanikkonnast kirjaoskamatu. Nõukogude Liidus aga õpivad praegu kõik lapsed. Enne revolutsiooni oli siin kõrgema ja kesk-eriharidusega inimesi alla 300 000, nüüd aga on meil ligikaudu 13,5 miljonil inimesel selline haridus ja üle 45 miljoni inimese on lõpetanud üldharidusliku keskkooli. Meie kõrgemates õppeasutustes on peaaegu 4 korda rohkem üliõpilasi kui Inglismaal, Prantsusmaal,

Lääne-Saksamaal ja Itaalias kokku, kusjuures meie üliõpilased ei maksa õppe-maksu, vaid saavad koguni riigilt stipendiumi. Meie õppeasutused lasevad igal aastal välja 106 000 inseneri, s. o. kolm korda rohkem kui Ameerika Ühendriikides. Kokku on meie maal vaimse töö tegijaid üle 20 miljoni, teaduslikke töötajaid aga rohkem kui 350 000.

Arvukate teadlaste, inseneride ja tehnikute kaadri loomine, aialine hoolitsus nende soodsate töötingimuste eest, nende julgete algatuste igakülgne toetamine — selles peitubki vastus küsimusele, miks Nõukogude teadusele kuulub tänapäeval juhtiv koht maailmas. Nõukogude Maa ja Päikese kunstlikud kaaslased, aatomijää-lõhkuja «Lenin» ja teised XX sajandi imed loodi esmakordselt Nõukogude teadlaste, inseneride ja tööliste poolt. Kogu maailma hämmastasid ja panid endast kõnelema esimesed kosmonaudid, Kommunistliku Partei pojad J. Gagarin ja G. Titov, kes esimestena sõandasid end lahti rebida Maast ja sooritasid triumfilennu kosmosesse. Kõik see on uueks veenvaks tõendiks neist võimalustest, mis sotsialism inimese loovale geeniusel annab ja mis üheski kodanlikus riigis pole mõeldavad.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon päästis Venemaa rahvad orjusest, likvideeris sotsiaalse ja rahvusliku rõhumise, kuulutas välja rahvuste vabaduse ja võrdõiguslikkuse. Nõukogude korra ajal said kõik rahvad omariikluse ja moodustasid täieliku vabatahtlikkuse, vastastikuse usalduse ning vennaliku kokkuleppe teel suure Nõukogude Liidu — uut tüüpi sotsialistliku paljurahvuselise riigi. Partei leninliku rahvuspoliitika tulemusena likvideeriti lühikese ajaga majanduslik ja kultuuriline ebavõrdsus rahvaste vahel, endised mahaäänud ääremaad muutusid õitsvateks nõukogude vabariikideks.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon tõi sotsiaalse ja rahvusliku vabaduse ka eesti rahvale. Kuid Eesti töötajate vabanemiseõõm oli tookord türiku. Saksa, Inglise ja Ameerika imperialistide relvastatud interventsioon aitas eesti kodanlusel rahvalt tema saavutused ära kiskuda ning kaheks aastakümneks kehtestada verise terrori ja maa rikkustega spekulereimise režiimi. Need olid sünged aastad eesti rahva ajaloos. Eesti muutus Lääne imperialistlike riikide asumaaks, nende agrariseks toorainete allikaks. Teaarjaesed laeva- ja masinaehituse ning tekstiilitööstuse suuretegevõtted laostusid, need müüdi vanarauaks või muudeti kiratsevalks töökodadeks. Tuhanded töötajad jäid vabrikute ja tehaseväravate taha, nende perekonnad aga viresid vaesuses ja viletsuses. Tööpuudus sai töörahvahulkade alaliseks nuht-

luseks. Väliskapitalistid, kellele kuulusid Eesti majanduse võtmepositsioonid, riisid meie loodusvarasid ja kurnasid töörahvast armutult.

Armetut piiti pakkus ka Eesti põllumajandus. Kodanliku maaseaduse elluviimine arvestas eelkõige võimulepääsenud kodanluse ja kulakute huve. Talurahva enamiku — sulaste, maatameeste, kehvikute ja keskmike — elulised huvid jäid rahuldamata. 1939. aastal oli meil üle 100 000 popsi ja maatamehe, kes hinge seeshoidmiseks pidid näljapalga eest orjama hallparuneid või otsima teenistust mujalt. Ränk võlakoores, mis lasus talupoja õlgadel, suurenes aastast aastas, mistõttu paljud talud läksid oksjonihammri alla.

Kodanlikus Eestis kängus haridus- ja kultuurielu. Pasundades nn. haritlaste üleproduktsoonis, rakendas kodanlus laialdasi abinõusid hariduse piiramiseks. Vähendati keskkoolide arvu ja suleti klassikomplekte, tõsteti õppemaksu nii kesk- kui ka ülikoolis jne. Tehti kõik selleks, et isegi keskharidus, rääkimata juba kõrge- mast haridusest, muutuks ainult väljavallute — rahatuasade poegade ja tütarde eesõiguseks.

Ükskõik millist eluala me kodanlikus Eestis ka vaatleksime, kõikjal puutub silma tagasimineku ja kängumine.

Kuid Eesti tööliisklass, töötavad hulgad kukutasid 1940. aasta suve revolutsioonilistel päevadel kodanliku kurnamiskorra, astusid Nõukogude Liidu rahvaste vennalikkude perre ja alustasid uue elu — sotsialismi ehitamist. Meie töö tulemused sotsialismi ehitamisel on hiiglaslikud. Omaaegselt lääne imperialistide agraarkoloniasid on Eesti muutunud võimsa Nõukogude Liidu arenenud tööstuslikuks vabariigiks. 1960. aastal valmistati Eesti NSV-s 11,4 korda rohkem tööstustoodangut kui 1940. aastal. Viimase seitsme aasta jooksul (1954—1960) on vabariigi tööstustoodangu keskmine juurdekasv aastas ulatunud 11,9 protsendini. Samal ajavahemikul oli tööstustoodangu juurdekasv näiteks Rootsis 3,9 protsenti ja Ameerika Ühendriikides 2,5 protsenti. Siinjuures märkigem, et meie põhilisel loodusrikkusel, põlevkivil, baseeruva tööstuse kõrval arenevad eriti kiiresti sellised tööstusharud, nagu masinaehitus ja aparaadiehitus. Väga kiiresti areneb vabariigi energiamajandus. 1940. aastaga võrreldes toodeti Eestis 1960. aastal elektrienergiat ligi 11 korda rohkem.

Suuri edusamme on teinud meie vabariigi põllumajandus. 1960. aastal toodeti liha 40 protsenti ja piima 9,6 protsenti rohkem kui 1940. aastal. Need edusammud on saanud võimalikuks tänu väikeste üksikmajapidamiste ühendamisele suurteks

tootmisartellideks ja põllumajanduse varustamisele esmaklassiliste põllutöömashinatega, mille kasutamine väikestes majapidamistes oleks olnud võimatu. Eesti talupoja töö on muutunud kollektiivseks ja viljakaks, tema elu aga jõukaks ja kultuurseks.

Meie vabariigis on määratu suurt edu saavutatud sotsialistliku kultuuri arendamisel. Kultuur ja haridus on saanud kõige laiematele töötavatele hulkadele kättesaadavaks. Käesoleval ajal õpib meil ligi 2 korda rohkem lapsi üldhariduslikes koolides ja ligi 10 korda rohkem tehnikumides ning kutsekoolides kui 1940. aastal. Vabariigi kuues kõrgemas õppeasutuses õpib üle 13 500 üliõpilase. Iga 1000 elaniku kohta tuleb meil 3 korda rohkem kõrgema haridusega inimesi kui 1939. aastal. Vabariigis on loodud laialdane teatrite, kinode, kultuurimajade ja raamatukogude võrk. Raamatute ja ajakirjade tiraažid on tõusnud kodanliku ajaga võrreldes rohkem kui kolmekordseks. Eesti NSV-s töötab oma Teaduste Akadeemia paljude teadusliku uurimise instituutidega.

Ükskõik millist eluala me Nõukogude Eestis ka ei vaatleks, kõikjal näeme tohutut edasiminekut, olukorra muutumist tundmatusest, võrreldes kodanliku diktaatori perioodiga. Eesti rahvas teab, et ainult tänu sotsialistliku korra eeltele, NSV Liidu rahvaste leninlikule sõprusele ja vastastikusele abistamisele ning Kommunistliku Partei juhtimisele sai ta võimaluse asuda avarale ühiskondliku progressi teele, luua tõelise omariikluse, saavutada majanduse ja kultuuri enneolematu tõusu ning jõuda kommunismiehitajate ridadesse.

Sotsialismi ehitamine Nõukogude Liidus, millele pani aluse Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, on lõpule viidud. Partei XX kongressil kavandatud ja XXI kongressil vastuvõetud seitsme aasta plaani täitmisel on meie maal saavutatud suurt edu kommunismi materiaalse tehnilise baasi rajamisel. Nüüd on alanud kommunismi laiahaardeline ehitamine. NLKP XXII kongressil vastuvõetud partei uus programm kavandab kommunismi ehitamise meie maal.

Viies ellu partei uut programmi, rajatakse NSV Liidus kahe aastakümne jooksul kommunismi materiaalne tehniline baas. See võimaldab meil luua oma võimsuselt ennenägematud tootlikud jõud ja asuda esikohale maailmas toodangu hulga poolest iga elaniku kohta: tagada maailma kõrgeim töövõiljakus, anda nõukogude inimeste käsutusse kõige täiuslikum tehnika, muuta töö rõõmu, entusiasm ja loomingut allikaks; arendada materiaalsete hüvede tootmist nõukogude inimese kõigi vajaduste rahuldamiseks, tagada kogu elanikkonnale kõige kõrgem elatustase ja luua

kõik tingimused selleks, et edaspidi üle minna jaotamisele vajaduste järgi.

Ülesanded kommunisti materiaalse tehnilise baasi loomiseks on suured, kuid, arvestades meie seniseid saavutusi, reaalsed. Eeloleva 20 aasta jooksul kavatakse meie maa rahvamajandusse teha kapitaal-mahutusi ligikaudu kahe triljoni rubla ulatuses. Ühiskondlik koguprodukt suureneb aga ligikaudu viiekordseks. Tööstustoodangu väljalase suureneb vähemalt kuue- ja põllumajanduse kogutoodang ligikaudu kolme ja poole kordseks. 20 aasta pärast annab Nõukogude Liit peaaegu kaks korda rohkem tööstustoodangut, kui seda praegu valmistab kogu mitteraialislik maailm.

Järgides Lenini õpetust arendatakse eelisjärjekorras rasketööstust. Kuid samal ajal teeb partei kõik, et rasketööstus üha suuremal määral tagaks tarbeesemete tootmise suurenemise. Ulatuslikult areneb elektrienergia tootmine, keemiatööstus, värviliste metallide ja ehitusmaterjalide ning tarbeesemete tootmine. Ehitatakse juurde uusi võimsaid hüdro- ja soojus-elektrijaamu, asutatakse tuhandeid uusi masina- ja metallitehaseid ning rekonstrueeritakse vanu, mis võimaldab suurendada masinaehituse ja metallitööstuse toodangu üldmahu 10—11-kordseks.

Avarad perspektiivid on meie põllumajandusel. 20 aastaga suurendatakse põllumajanduse kogutoodang umbes 3,5-kordseks, teravilja kogutoodang rohkem kui kahekordseks, lihatoodang peaaegu neljakordseks ja piimatoodang ligi kolmekordseks. Seega rahuldatakse täielikult meie vajadused põllumajandussaaduste osas.

Partei programmis on kavandatud ulatuslikud ülesanded rahva heaolu tõstmiseks. Lahendatakse suure ajaloolise tähtsusega ülesanne — meie maa saab kõige kõrgema elatustasemega maaks maailmas. Juba esimese aastakümne jooksul tagatakse kõigile Nõukogudema rahvakihtidele materiaalne kindlustatus.

Mitmekordseks suureneb laiatarbekaupade tootmine. Lähema 10 aasta jooksul võivad kõik nõukogude inimesed osta laiatarbekaupu piisaval hulgal, järgmise 10 aasta jooksul aga rahuldatakse nõudmine nende järele täielikult.

Suured on ülesanded korteriprobleemi lahendamisel. Lähema aastakümne vältel likvideeritakse korteripuudus. Teise aastakümne lõpuks varustatakse aga iga perekond heakorra nõuetele vastava omaette korteriga. Programm on ette nähtud edasine tööpäeva lühendamine, ühtlasi suureneb tööliste ja teenistujate palgaline puhkus. Järk-järgult laiendatakse palgalise puhkuse süsteemi ka kolhoosnikutele. Vliakse lõpule tööliste ja teenistujate pal-

kade reguleerimine, tõusevad palkade minimaalmäärad. Lähematel aastatel kehtestatakse kogu rahvamajanduses uued töötasutingimused. On ette nähtud tõsta palka haritlaskonna nii arvukal osal, nagu seda on õpetajad ja arstid. Juba 1965. aasta lõpuks ei ole meil enam mingisuguseid elanikkonnalt võetavaid makse. 1963. aastal tõstetakse tuuesti pensionide alammäärasid, Madalalpalgaliste tööliste ja teenistujate kategooria kaob juba lähemal aastakümnel.

Nõukogude rahva elatustaseme tõstmise suurejooneline programm toob kujukalt nähtavale meie rahvaliku korra õilsad juoned ja kutsub esile vaimustuse maakera elanikkonna laiades kihtides.

Kommunistlike üleminekul toimub koos tootlike jõudude määratu kasvuga sotsialistlike ühiskondlike suhete järkjärguline ülekasvamise kommunistlikeks suheteks, lahendatakse vabade ja teadlike töötajate klassideta kommunistliku ühiskonna loomise ülesanne, likvideeritakse olulised erinevused füüsilise ja vaimse töö vahel.

Partei programmis on seatud ja lahendatud uus tähtis kommunisti teooria ja praktika küsimus: töölisklassi diktatuuri riigi kasvamise üldrahvalikuks riigiks, selle riigi iseloom ja ülesanded ning tema saatus kommunisti ajal; näidatud teed riigi- ja majandusaparaadi tegevuse parandamiseks, demokraatlike ja ühiskondlike aluste arendamist selles. Üha suuremad rahvahulgad hakkavad osa võtma ühiskonna asjade juhtimisest.

Kõigi ühiskonnaliikmete kõrge teadlikkus on niisama tähtis kommunistlike ülemineku tingimus kui materiaalne tehniline baasi. Mida kõrgem on ühiskonnaliikmete teadlikkus, mida täielikumalt ja laiemalt areneb nende loominguiline aktiivsus, seda kiiremini ja edukamalt viime ellu kommunisti ülesehitamise programmi. Seepärast seabki partei tähtsale kohale kommunistliku kasvatus- ja inimisiksuse igakülgse arendamise. Kommunistliku moraali ja maailmavaate, ühiskondlikku kohusesse teadliku suhtumise, sotsialistliku internatsionalismi ja patriotismi sisendamise; töökasvatuse, kultuurialane arendamine, teaduste aluste omandamine, üldine ja polütehniline haridus ning kehaline kasvatus — need on uue inimese kujundamise ülitähtsad ülesanded. Ja just sellega on seletatavad need abinõud, mida partei eestvõttel rakendatakse haridussüsteemi ümberkorraldamiseks. Uus kool suudab noort põlvkonda paremini ette valmistada nendeks suurteks tegudeks, mida tal tuleb sooritada kommunisti triumfi nimel.

Partei püstitas ülesande tõsta kõigi tööliste ja talupoegade kultuuriline ja tehniline tase haritlaste tasemele, selleks et

põhiliselt likvideerida oluline erinevus vaimse ja füüsilise töö vahel.

Kahe aastakümne jooksul saab ühiskonnaliikmete põhimass täieliku kesk-, keskeri- või kõrgema hariduse. Esimesel aastakümnel kehtestatakse üheteistkümneklasiiline üldine ja polütehniline koolikohustus kõigile kooliealistele lastele. Sealjuures peavad nad pärast kaheksaklassilise kooli lõpetamist vastavalt kooliseadusele töötama ettevõtetes ja kolhoosides ning samal ajal õppima, saades niiviisi täieliku keskkariduse ning omandades eluks vajalikke kogemusi ja vilumusi. Edasi aga võimaldatakse sellel osal noorsoost, kes töötab rahvamajanduses ning kellel ei ole keskkaridust, omandada vähemalt 8-klassiline haridus.

Kõrgem haridus muutub meie maal veelgi kättesaadavamaks. Üliõpilaste arv kavatakse viia 1980. aastaks 8 miljoni, s. o. suurendada rohkem kui kolmekordseks. Eriti ulatuslikuks muutub hariduse omandamine õhtustes ja mittestatsionaarsetes õppeasutustes. Areneb eesrindlik nõukogude teadus ning hakkab veelgi tõhusamalt ja aktiivsemalt kaasa aitama aktuaalsete rahvamajandusprobleemide lahendamiseks, ühiskonna tootlike jõudude arendamiseks.

Kommunismi suurejooneline programm, mida Nõukogudemaal ellu viiakse Kommunistliku Partei juhtimisel, avab kõigile meie maa rahvastele, sealhulgas ka eesti rahvale, veelgi helgemad ja avaramad arenguperspektiivid. Suure kommunismihoone ehitamisel, milles me hakkame elama, annavad oma panuse kõik meie kodumaa vennasrahvad.

Tormiline tõus toimub meie vabariigi tööstuses, põllumajanduses, hariduses, kultuurielus — kogu meie ühiskondlikus elus. Lähemal 20 aastal arendatakse meie vabariigis kiires tempos selliseid rasketööstusharusid, nagu energiatööstus, keemiatööstus, masinatööstus, samuti ehitusmaterjalide tootmine. Eriti hoogsalt kas-

vab elektrienergia tootmine. Juba 1965. aastal toodetakse meie vabariigis iga elaniku kohta enam kui 6000 kilovatt-tundi elektrienergiat, mis on tunduvalt rohkem, kui praegu toodetakse Ameerika Ühendriikides. Mitmekordseks kasvab kergetööstuse toodang.

Uue, veelgi võimsama sammu astub edasi vabariigi põllumajandus. 1980. aastal toodetakse iga elaniku kohta 180 kilogrammi liha (tapakaalus) ja ligikaudu 1800 kilogrammi piima.

Need on üksikud näited meie vabariigi töötajate ees seisvatest suurtest ülesannetest. Kuid niisama ulatuslikud ülesanded seisavad meie ees kõigil elualadel.

Kommunismi ehitamise programmi elluviimine avaldab kõige sügavat mõju maailma ajaloole. Ehitatav kommunism toob oma eeskuju jõuga marksismi-leninismi lipu alla uusi sadu miljoneid inimesi kogu maailmas. Kommunism on saanud meie ajastu kõige suuremaks jõuks.

Kommunismi ehitamise programm on ühtlasi rahu ja rahvusvahelise julgeoleku programm. Seda läbib erineva korraga riikide rahuliku koosseksisteerimise printsip. Võttes vastu uue programmi, deklareerib meie Kommunistlik Partei pühalikult kogu inimkonnale, et ta näeb oma välispoliitika peamist eesmärki mitte ainult maailmasõja vältimises, vaid ka sõdade jäädavas kaotamises ühiskonna elust.

*

Suur Oktoober avas tee inimkonna õnnele — kommunismile. Nõukogude rahvas on suure Lenini poolt loodud Kommunistliku Partei juhtimisel läbi käinud kuulsurikka tee. NLKP XXII kongress on uueks tähiseks kommunismi ehitamise teel. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 44. aastapäeval vaatab nõukogude rahvas julgelt tulevikku, kus talle vastu särab kommunismi helge hoone.

Uue inimese jooned terenduvad üha selgemalt

A. TÕLDSEPP

PARTEI KUULUTAB PIDULI-
KULT: NÕUKOGUDE INIMESTE
PRAEGUSELE PÕLVKONNALE
SAAB OSAKS ELADA KOMMU-
NISMI AJALI

(NLKP PROGRAMMIST.)

Uue inimese kuju, tema iseloomuomadused ja huvid, tema ülesanded ja kohustused ühiskonna suhtes on muutunud meile lähedaseks, kindlapiiriliseks. Eriti selgesti joonistuvad need meie silme ette partei programmis sõnastatud kommunismiehitaja moraalkoodeksi taustal.

Kommunistlik ühiskond, inimühiskonna arenemise kõrgeim vorm, eeldab oma liikmete igakülgset arenemist: nende vaimset rikkust, moraalselt puhtust ja kehalist täiuslikkust.

Partei programmi kohaselt on ideoloogilise töö peamiseks ülesandeks kasvatada töötajates kõrget ideelisust ja ustavust kommunismile ning kommunistlikku suhtumist töösse ja ühiskondlikku majandusse, vabastada nende teadvus lõplikult kodanlike vaadete ja kommete jäänustest, arendada neid igakülgset ja harmooniliselt. Inimese teadvus kujuneb ümber ja kasvab nende nõuete kohaseks kollektiivses töös, üha suurenevas osavõtus riigi ja ühiskonna elu juhtimisest, seltsimehelikus üksteise toetamises.

Uue nõukogude kooli põhilisemaiks nõudeiks oleks seega õpetuse, kasvatuse ja töö põimumine ühtseks tervikuks, kooli ja tehase, õpilase ja töölise lähenemine ning võitlus ühise eesmärgi nimel, õpilaste silmaringi laiendamine, nende iseseisvuse arendamine töös ja ühiskondlikus tegevuses.

Juba praegu võime enda kõrval näha uut inimest selle sõna otseses ja parimas mõttes, olgugi et kohati veel mõnede «iludusvigadega». Tema kasvuaeg on ees, see on pikk ja kestev. Veel pole kerge leida musterkooli, kus kõigist õpilastest tingimata on juba kasvamas uued inimesed. Seegi nõuab omajagu aega. Kuid uue, kommunistliku ühiskonna inimese jooni märkame kõikjal, iga päevaga üha selgemini. Nii on see ka Tartu 7. keskkoolis.

*

Raivo Velsker on Tartu Kammivabriku noortöölaine. See oli tema enda soov. Aasta tagasi oli ta Tartu 7. keskkooli abiturient, tubli komsomoliaktivist ja isetegevuslane, raadiosõlme agaramaid organiseerijaid ja kaastöölisi.

Praegugi meenutavad kaasõpilased, aga ka õpetajaspere möödunud naistepäeva tähistamist, mille organiseerijaks oli Raivo Velsker. Elav ajaleht, mille koostasid meesõpilased, sisaldas peale juhtkirja artikleid naiste elust Nõukogude Liidus ja kapitalistlikes riikides ning luuletuse. Artiklite vahepeal esitati muusikalisi palu. Kõik esinejad olid poisid. Vestlejaks oli Raivo Velsker. Ta intervjuueeris üht vanemat naisõpetajat tema koolipõlve kohta ja üht eesrindlikku naisõpilast, kes jutustas oma tulevikukavatsustest. Ajaleht oli kujundatud elavalt ja meeoleukalt.

Raivo Velsker töötas innukalt raadiosõlmes ning kirjandus- ja fotoringis; õppis aja-
lehe «Edasi» juures kirjasaatjate koolis ja lõpetas selle edukalt.

Möödunud kevadel sai nooruk koos küpsustunnistusega lähetuse tööle Tartu Kammi-
vabrikusse. Selline oli ta soov: õppida elu nägema töölise aspektist, proovida oma jõudu
tootvas töös, aidata kaasa nõukogude rahva suures ülesehitustöös, lasta selgineda ja
kujuneda oma huvidel ning alles siis teha lõplik valik, asuda edasi õppima kutsealal,
mis südamele on tõesti lähim.

Vahepeal aga kestab töö ja jätkuvad endised harrastused. Noormees on oma uuel
töökohal jõudnud juba organiseerida raadiosaate kammivabriku tööeesrindlastest, samal
ajal aidanud korraldada koolis pioneeride raadiokoonduse. Talle on ühtviisi omad nii
«vana» kool kui ka «uus» tehas. Temalt kuulevad kooli pioneerid ja kommunistlikud
noored tehase tööst, süveneb nendegi huvi tootva töö vastu. Nii on kooli endine kasvan-
dik, vanem kaaslane, keda õpilaspere veel väga hästi mäletab kaasõpilasena, lüliks,
mis lähendab kooli tehasele, õpilasi elule ja tööle.

Kuid kooli õppealajuhataja sm. E. Voitk mäletab sama noorukit veel väikese vään-
kaelana 5. ja 6. klassist, kes õppimise ülimeelsasti vahetas vempude vastu. Nüüd lahu-
tavad Raivo Velskrit sellest ajast kasvuaastad, millal kool aitas juhtida nooruki tul-
vavat energiat õigetele radadele, pakkudes talle mitmekülgeid võimalusi huvide rahul-
damiseks, annete väljaarendamiseks ja silmaringi avardamiseks.

Tähte Pruulile, kes lõpetas Tartu 7. keskkooli samuti möödunud kevadel, on alati
lähedane olnud põllumajandus, eriti aiandus. Kooli lõpetamise järel asus ta tööle kodu-
sovhoosi aiandusbrigaadis kavatsusega omandada kindel töökogemuslik alus õpinguteks
Eesti Põllumajanduse Akadeemias.

Tartu Aparaadiehituse Tehases töötab 7. keskkooli mulluseid lõpetajaid neli. Neist
on Malle Uibo siin juba pooleldi «oma inimene». On ta ju varemgi õppetöö vaheaegadel
siin koos emaga töötanud. Nüüd on ta leidnud endale kindla koha masinaarvestus-
büroos, kus teda kavatsetakse välja õpetada operaatoriks.

Rohkesti Tartu keskkoolide lõpetajaid on asunud tööle Tartu Naha- ja Jalatsikombi-
naati. Tehase andmeil ulatub nende arv kolme viimase aasta jooksul üle 200 piiri. Pal-
jud nende hulgast on omandanud kutse ja töötavad juba brigadiridena, arvestus- või
muudel vastutusrikkatel töödel. Nad on distsiplineeritud, kohanevad hästi ja omandavad
elukutse kiiresti. Ka Tartu 7. keskkooli 1961. aastal lõpetanud on siin mitmeid küll õpi-
lastena, küll abitöölisena peamiselt jalatsivabrikus.

Kuid neid on mujalgi: artellis «Kemaks», õmblusvabrikus «Sangar», kaubanduse alal,
sidekontoris, haiglas jne., ühtekokku üle kolmekümne. Kesk-eriõppeasutustesse siirdus
kolm noort: üks kujutava kunsti kooli ja kaks pedagoogilisse kooli. Ka nemad oskavad
hinnata tegeliku töö tähtsust õpingutele. Nii pöördus Reet Kaarama kohe õppeaasta
algul oma endise kooli poole, soovides hakata siin ühe pioneerirühma juhiks, et oman-
dada aegsasti, rõõbiti õpingutega, pedagoogilise töö kogemusi.

Kõrgemates koolides soovisid otsekohe õpinguid jätkata 13 lõpetajat, kellele ka kool
soovituse andis. Kõik nad sooritasid sisseastumiseksamid ja pidasid vastu palavas kou-
kurentsituates.

Nii on Tartu 7. keskkooli esimese lennu lõpetajad kõik leidnud suuna, milles edasi
minna, kuidas korraldada oma isiklikku elu ja osa võtta nõukogude rahva suurest üles-
ehitustööst, ühendada isiklikud huvid ühiskonna huvidega.

*

Nüüd mõningaid kilde koolist endast, sellest, mis siin on aidanud kasvatada õpilas-
tes töökust, laiendada nende silmaringi; mis on arendanud noortes mitmekülgeid huvi-
sid ja teritanud nende pilku ümbritseva elu õigeks nägemiseks.

Esimese ja peamisena heitkem põgus pilk kooli vahekorrale baaskäitiste ja šeflus-aluse sovhoosiga.

Tartu Kaubandusvalitsuse abiga on koolile sisustatud nõuetekohane arveala ja kaubanduse klass. Uus mööbel, mille šeff valmistas spetsiaalsete jooniste järgi, on otstarbekas, töövahendeid, nagu kirjutusmasinad, arvutusmasinad jms., on piisavalt. Siin on võimalik harjutada kaalumist, kassamasinaga töötamist ja vaateakende dekoreerimist, õppida kaubatundmist ja mitmesuguste kaubanduslike operatsioonide sooritamist. Hele, hästi sisustatud klassiruum ja rohked õppevahendid nagu kutsuvad tööle. Kaubanduse õpetajaiks on Kaubandusvalitsus andnud kaks kõrgema haridusega majandusteadlast.

Tartu Autoremonditehases nr. 3 on õpilaste kasutada õppetsehh ja laboratoorium, kus toimuvad ka teoreetiliste ainete tunnid. Õpetajateks on siin kõrgema haridusega spetsialistid.

Kuid baaskäitiste abi koolile ei seisne ainult kutsealaseks õppetööks vajalike tingimuste loomises, mitte ainult kohusetäitmises tehase poolt. Kooli ja käitiste vahel on tekkinud tõeline sõprus. Tehas korraldab õpilastele sageli väiksemaid ekskursioone omal kulul. Suuremaks ekskursiooniks oli möödunud õppeaastal autoremonditehases töötava 9. klassi grupi õppekäik Rõngu Elektrialaldajate Tehasesse. Tänavu on kavatsus üldise elektrotehnika õppimisel 11. klassis korraldada ekskursioon autolukkseppadele ja trealitele Balti Soojuselektrijaama ja Narva Hüdrolektrijaama.

Kool omalt poolt püüab osutada vastuteeneid ka käitistele, andes neile kasutada oma võimlat, abistades loengutega, pakkudes isetegevust.

Kooli lastevanemate komitee tootmisõpetuse komisjoni esimeheks on šeffkäitise töötaja. See asjaolu tugevdab omakorda lastevanemate sidet baaskäitistega.

Koolile kaasaelamine kõigis tema eluavaldustes iseloomustab mõlemat baaskäitist, kuid samasugune on ka šeflus-aluse Sootaga sovhoosi suhtumine koolisse. Möödunud õppeaastal premeerisid nimetatud ettevõtted tööpraktikas parimaiks osunud klasse ekskursiooniga. Autoremonditehas nr. 3 andis selleks kasutada oma autobussi kolmeks päevaks. Niisama pikaks ajaks andis oma masina õpilaste käsutusse ka Tartu Kaubandusvalitsus. Sootaga sovhoos võimaldas õpilastele ühepäevase ekskursiooni.

Möödunud õppeaastal oli tööpraktika 5. ja 6. klassidele kooliaias. 7-ndad ja kaks 8. klassi töötasid Sootaga sovhoosis korraldatud suvelaagris. Väga hästi mõjus õpilastesse pidulik vastuvõtt sovhoosi direksiooni poolt. See andis esimese hoo tööks. Õpilasi tutvustati sovhoosi majapidamisega. Nende tegevus oli mitmekülgne. Vaheldusid väetamine, istutamine, rohimine ja tööd puuviljaaias. Kõigist neist said õpilased algteadmisi ja -oskusi. Tööst vaba aega täitsid tutvumine ümbruskonna vaatamisväärsustega, Kalevipoja mälestusmärkidega, ujumine Saadjärves, spordivõistlused, maastikümängud ja lõkkeõhtud. Tekkisid ja arenesid sõprussidemed sovhoosinoortega, eriti ühiste spordivõistluste kaudu. Ja töötati nii, et sovhoos tahab Tartu 7. keskkooli õpilasi edaspidigi näha oma abilistena.

Ka praegu, sügisel, jätkuvad kooli- ja sovhoosinoorte sõpruskohtumised, nüüd juba lühiajalised sovhoosisõidud.

9. ja 10. klasside tootmispraktika oli tehastes ja kaubandusettevõtetes vastavalt erialale. Selget keelt õpilaste huvist tootva töö vastu kõneleb tõsiasi, et enam kui pooled neist jäid ka pärast õppepraktika lõppu suvevaheajaks tööle samasse asutusse.

Tehase ja kooli lähendamisel on kahtlemata teeneid komsomoliorganisatsioonil. Tootmispraktika ajal kuuluvad praktikal viibivad kooli kommunistlikud noored tehase või ettevõtte komsomoliorganisatsiooni. Autoremonditehases nr. 3 oli igal praktikandil oma šeff kommunistlike noorte hulgast, kes töötas temaga ühes vahetuses ja kelle poole ta võis alati pöörduda, kui tekkis küsimusi. Õpilased võtsid agaralt osa tehase komsomolitööst. Veel enamgi, ka tehase noored leidsid tee kooli. Korraldati ühiseid spordivõistlusi ja kohtumisi tehase eesrindlastega.

Kooli komsomoliorganisatsiooni tegevus on sellega saanud nagu värsket hoogu, võit-

nud mitmekesisuselt. Kommunistlike noorte huvid ring on avardunud ja nende algatusvõime suurenenud. Näiteks korraldab 10.-b klassi komsomoligrupp ise klassis poliitinformatsioone, esitades neid sageli viktoriinidena. Kommunistlikud noored on huvitatud sellest, kui palju klassis tellitakse ja loetakse ajalehti ning ajakirju, kui palju õpilasi kuulab loenguid. Tähtsamate päevasündmuste puhul kuulatakse kommunistlike noorte algatusel ühiselt raadiot. Nad korraldasid klassikoosoleku koos lastevanematega, ja see õnnestus väga hästi.

Komsomoliorganisatsiooni korraldada on ka kõik rahvaste sõpruse üritused, näiteks sõpruskohtumised teiste liiduvabariikide koolinoortega. Nii käidi möödunud aastal külas Leningradis, enne seda külastati Baldone koolinoori, käesoleval õppeaastal sõidetakse Leetu, seejärel Valgevenesse. Lõpuks on ette nähtud vennasvabariikide kommunistlike noorte vastuvõtt Tartus 7. keskkooli poolt. Kõigile neile kohtumistele eelneb pikemaajaline ettevalmistus: vastava liiduvabariigi lähem tundmaõppimine kirjanduse ja kirjavahetuse kaudu, esemete valmistamine näitusteks ja kinkideks, isetegevuslike ettekannete õppimine kohtumisteks, sportlikud treeningud võistlusteks.

Kuid kooli komsomoliorganisatsioon arendab sõprussidemeid ka kitsamais piirides, meie oma vabariigi kommunistlike noortega. Nii korraldati möödunud õppeaastal 1. mai puhul agitatsioonimatk jalgratastega marsruudil Tartu—Elva—Puka—Otepää—Tartu, kusjuures igas nimetatud punktis olid sõpruskohtumised ja -võistlused. Niisugused üritused avardavad noorte silmaringi.

Ka on komsomoliorganisatsiooni ja ühiskonnateaduste ringi algatuseks kohtumiste organiseerimine baaskäitiste kommunistliku töö brigaadide ja eesrindlastega. Tiheda koostöö üheks jäljeks on tabelid ja diagrammid koridoride seintel, mis tutvustavad kogu õpilaspererele baaskäitiste tööd ja saavutusi.

Uus kool vajab uusi traditsioone. Tartu 7. keskkoolis on neid tekkinud ja tekkimas. Üheks väljakujunenumaks ja tähtsamaks nendest on õpilaste konverentsid: teoreetiline konverents kooli aastapäeval veebruaris ja tootmiskonverents oktoobrikuu keskaik, kus tehakse kokkuvõtteid suvisest töö- ja tootmispraktikast. Teoreetiline konverents 1960. aasta veebruaris keskendus teema «Meie eesmärk on kommunism» ümber, 1961. aastal arutleti probleemi «Miks ma olen ateist».

Tootmiskonverents korraldati tänavu 17. oktoobril, NLKP XXII kongressi avapäeval. Pärast ettekannet kongressi kohta järgnesid õpilaste sõnavõttud suvisest tööst. Kõnelesid nii 7. klassi õpilased, kes sooritasid oma tööd kooliaias, kui ka «sovhoositöölised» ja need, kellele suvine praktika tehases või kaubandusettevõttes oli tootmisõpetuse jätkuks ja rakenduseks. Ei piirdutud ainult tööga, mis tehti kohustusliku praktika ajal, vaid kõneldi ka sellest, mis tehti hiljem, pärast ettenähtud aja möödumist samas ettevõttes. Palju kõneldi komsomolitööst tehase kommunistlike noortega ühisel organisatsioonis.

Nende konverentside ettevalmistamine on taas kommunistlike noorte õlgadel. Kooli juhtkonna ja komsomoliorganisatsiooni ühisel nõupidamisel lepitakse kokku konverentsi teemades. Seejärel jaotavad õpilased teemad omavahel ja valmistuvad esinemiseks. Kui ettekanded on üldjoontes valminud, loevad neid ka õpetajad, näitavad, mida on puudulikult valgustatud, mida tuleks veel täiendada. Konverentsil esitatavad sõnavõttud on nende nõuannete kohaselt viimistletud.

Kooli töös väärib tähelepanu see, et ka kehakultuuri püütakse siduda ühiskondlikult kasuliku ja tootva tööga. Selle näiteks on kehakultuurlaste matkad puhkepäeviti kolhoosi. Need on enamasti ühendatud abiga kolhoosile mitmesugustel töödel. Veelgi paremaks tõendiks sellest on mullune spordilaager maaparandustöödel. Nii töö kui ka sporditreeningud toimusid siin kehalise kasvatuse õpetaja järelevalvel. Laager kestis poolteist kuud ja rahaldas noori täiesti.

Nii on võimalikult kõik õpilaste tegevusalad püütud seostada neid ümbritseva eluga, nõukogude rahva suure ülesehitava tööga ja töötava rahva endaga. Kui siia lisada

isetegevusringide mitmekülgsest arendav tegevus, siis on küllaltki mõistetav õpilase ergas huvi elu vastu.

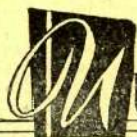
Käesoleva õppeaasta lõpul annab kool taas oma esimese lennu — seekord tootmisõpetusega keskkoolina. Lõpetajad saavad koos küpsustunnistusega ka kvalifikatsiooni teatud kutsealal.

Juba möödunud õppeaastal, s. o. 10. klassis sooritas enamik neist kvalifikatsiooni-katsed, peale mõne üksiku erandi, hinnetele «4» ja «5». Seega on praeguste abiturientide hulgas 13 autolukkseppa, 9 treialit, 10 instrumentaallukkseppa ning 22 müüjat toidu- ja tööstuskaupade alal. Loetletuile lisandub käesoleval õppeaastal veel 8 kondiitrit. Neil noortel on üldhariduslike teadmiste kõrval piisavalt oskusi ka tööalal, kuhu nad kavatsevad siirduda pärast kooli lõpetamist.

Valmidus tööks ühiskonna huvides on uue inimese tähtsamaid jooni. «Püüame õpilastes kasvatada töökust, huvi ja lugupidamist töö vastu juba algklassidest peale.» ütleb Tartu 7. keskkooli direktor H. Klaassen. «Nooremas eas on see suurelt osalt moraalset laadi. Tahame kasvatada lastes veendumust, et töö on elus kõige tähtsam. Seda mõtet kannavad nooremate hulka vanemad kaasõpilased tootmispraktikalt, seda rõhutavad kooli külastavad tehase eesrindlased, see nähtub tehast tutvustavailt tabeliit ja seinalehest, seda kuulevad nad õppetundides.»

Ausas töös ühiskonna ja oma sotsialistliku kodumaa hüvanguks süveneb ja kasvab ka kommunismiehitaja silmapaistvam joon — ustavus kommunismile, armastus sotsialistliku kodumaa, sotsialismimaade vastu — ning arenevad muudki iseloomujooned, mis tõstavad ta kõrgemale mis tahes kapitalismimaa igast kodanikust.

Mõtled: kui palju uut on siiski selles koolis, otsinguid — ja leidmist. Oleks väärsil silmad kinni pigistada vigade ees. On neidki. Kuid hoopis rohkem on head tahet puudustest vabaneda, otsida uusi teid, et paremini täita neid ülesandeid, mida koolile esitab partei koimas programm. Ja veendumust, et nõukogude inimeste praegusele põlvkonnale saab osaks elada kommunismi ajal!

*Kunstilise kujundi vormi spetsiifika**

A. DREMOV

Tänapäeval on eriti akuutne küsimus kunstimeisterlikkusest laiemas mõttes, kui oskusest luua kõrgeideelist, elu tõepäraselt peegeldavat kunstilist kujundit. Küsimuses pole stiilialane virtuoslikkus või värsitehniline osavus. Seda tunnevad nii kirjanikud kui ka lugejad, kelle kultuuritase, esteetilised nõuded ning nõudlikkus järjest kasvavad.

Marksistid-leninlased on alati võidelnud kunstilise vormi kõrge meisterlikkuse eest. See võitlus on toimunud kahel rindel: kunstilise vormi formalistliku käsituse ja selle vulgaarsotsioloogilise alahindamise vastu.

Ehkki see näib paradoksaalsena, on formalism ometi kunstilise vormi vaenlane. Printsipiaalselt kõrvale heites või alahinnates sisu, hävitab formalism ka vormi, sest mõeldamatu on mis tahes kunstivorm, kui see ei väljenda sisu.

Mis on äärmuslik formalism, seda näitas ilmekalt ameerika näitus Sokolnikis 1959. aastal. Seal esinesid abstraksionismi mitmesugused oopused. Siin leidus ka realistlikke lõuendeid, kuid need uppusid moonutiste merre. Siin oli kõike, alates mõnitavast neegritari skulptuurist määratult jämedate jalgade ning torsoga ja sibulpeaga kuni mõttetu plätserdamiseni. Neis saalides kõlas järjest iroonilist naeru. Külastajad naersid abstraksionismi «šedöövrite» üle, allkirjade üle, mis esitlesid aitoreid silmapaistvate kunstnikkudena, naersid giidide üle, kes olid välja õpetatud seda pseudokunsti kaitsma. See terve naer tunnistas veenvalt, et formalistide riukaid meil ei vajata. Külastajate samasugust suhtumist võis näha Brüsseli näitusel 1958. aastal ja ülemaailmsel kunstinäitusel Veneetsias.

Formalistid ise peavad endid novaatoreiks. Kuid tõeline novaatorlus püüab elutõde peegeldada sügavalt ja haaravalt. See ei saa areneda formalismi suunas. Formalism kui loominguline meetod pole üksnes vastandlik realismile, vaid ta on vaenulik kunsti aluseile üldse. Formalism on kodanliku kultuuri sügava kriisi ilmekamaid avaldusi.

Sotsialistliku realismi esteetika heidab kõrvale kunstiteose vormi formalistliku käsituse. Kunstniku meisterlikkus seisneb oskuses luua kunsti vormi, mis kehastab tõepäraselt ning sügavat ideelist sisu.

Nõukogude kunstis ja meie esteetikas ei esine juba ammust ajast enam formalismi «puhtal kujul», sest sellel ei oleks pinda lugejate ega vaatlejate teadvuses. Mõistagi ei tähenda see, nagu poleks meie kunstis formalistlikke tendentse. Kahjuks esineb neid veel taoti mit-

* Lühendatult ajakirjast «Коммунист» № 11, 1960.

meis kunstiliikides ja nende vastu peetakse vajalikku võitlust. Praegu on aga oluline hukka mõista ka vormi alahindamist, meisterlikkuse madalat taset, millest viimasel ajal on korduvalt kõnelnud silmapaistvad nõukogude sõnakunstnikud M. Šolohhov, K. Fedin ja A. Tvardovski. Muidugi on teoste ideelis-kunstiliste omaduste hindamisel täiesti lubamatu esteeditsemine, peenutsemine. Partei kutsub kriitikuid üles oiema heasoovlikud ning meeles pidama, et nende keerukate ja vastutusrikaste ülesannete täitmine, mis tänapäeval esitatakse kunstile, esikoha saavutamine maailmas nii kunsti sisukuses kui ka vormis, sõltub meie kunstnike meisterlikkuse täiustamisest.

Sisu ja vormi küsimust kunstis tuleb vaadelda kahest aspektist. Kunstiline kujund esineb vormina, kui selgitame kunsti spetsiifikat, võrreldes seda teadusega ja teiste ideoloogia vormidega. Sel juhul on kunstiline kujund tunnetamise, mõtlemise spetsiifiline, esteetiline vorm. Tunnetamise, mõtlemise objektiks on objektiivne reaalsus, ühiskonna ja looduse elu oma mitmekesisuses. Kui me aga jälgime kunsti sise-misi seaduspärasusi, siis esineb kunstiline kujund omakorda sisu ja vormi dialektilise ühtsusena. Kunstiteose sisu all mõeldakse spetsiifiliselt selles peegelduvaid tegelikkuse nähtusi, s. t. mitte lihtsalt fotografeeritud, vaid kunstniku teadvuses ümbermõtestatud, mis seetõttu väljendavad esteetiliselt teatavaid ideid ja tundmusi. Vorm aga on kujundite ja kogu kunstiteose sihipärane korraldus ja struktuur, mis väljendab sisu.

Kunstiline kujund on sisukas. Silmapaistvate kunstiteoste eesrindlik ideelisus väljendab ajajärgu põhilisi sotsiaalseid konflikte ja probleeme, ajalugu loovate rahvahulkade sügavaid püüdlusi, ideaale ja lootusi. Mida sügavamad ja täiuslikumad on kunstilises kujundis sisalduvad üldistused, mida kõrgemad on selles väljendatud ideaalid, seda suurem osa on teosel ühiskonna ümberkujundajana.

Kunstilise kujundi sisu ja vorm on lahutamatud nii loomingulises protsessis kui ka lõpetatud teoses. Sisu ja vormi eraldamine loomingus on täiesti võimatu, sest säärase operatsiooni puhul kunstiteos hävib. Sisu mehaaniline eraldamine vormist või vormi eraldamine sisust viib paratamatult jämedate vigadeni. Tõeline kunstnik otsib just seda vormi, mis ainuüksi sobib antud sisule. Püüdkem kujutleda V. Majakovski kõuelist «Vasak-marssi» kirjutatuna sujuvas, meloodilises amfibrahhis või M. Issakovski luuletust «Ja kes teda teab...» kirjutatuna Majakovski vabavärsis. On arusaadav, et sel juhul kujund laguneb, selle esteetiline väärtus kaob. Teose emotsionaalse mõju tugevuse määrab just esteetilise idee ja kunstilise vormi ühtsus.

Teose vorm on antud sisu eksisteerimise viis. Esemee väline kuju ise ei ole juhuslik, vaid kasvab välja sisust, selle määrab sisu. Kunstiteose sisu ja vormi dialektiline vastastikune suhe seisnebki selles, et sisule on tingimata antud vorm, vorm aga väljendab sisu. Ja mida täielikum on sisu väljendus, seda täiuslikum on kunstiteos.

Realistlikus kunstis peegelduvad nii sisu kui ka vorm reaalsed tegelikkust. See seisukoht muutub meie esteetikas üha kindlamaks. Peegeldades elu sünteetiliselt, elu enese vormides, kujutab kunst ühtlasi ka nähtuste vorme.

Me ei kõnele käesolevas mitte kunsti aineksest, vaid just kunsti vor-

mist. Teadagi on aine omadused kunstnikule väga olulised. Kummatigi on aine, kunsti «keel», vaid vahendiks vormi loomisel. Marmoritükid ei peegelda tegelikkust. Kui aga marmorile antakse kuju, mis üldjoontes tekkis alguses kunstniku kujutluses, siis on meie ees teos, näiteks S. Konenkovi «Nike», mis väljendab nooruse sädelevat innukust ning võitmatust. Selle büsti vorm, mis on loodud joonte, proportsioonide jne. abil, peegeldab jooni, proportsioone jne., mis esinevad inimese näol tegelikkuses. Kuid see on just «kunsti keele» elementide terviklik süsteem, mitte aga selle üksikud, eraldatud elemendid. Ühtlasi on see elu vorm. Seetõttu on siin vajalik ka väline sarnasus reaalse eluga.

Võidakse väita, et on seesuguseid teoseid (allegoorilisi, fantastilisi), mille vorm otseselt pole analoogiline ühe või teise reaalse eseme omaga. Kuid kõneldes, et vorm peegeldab elu, ei mõtle me fotograafiliselt täpsele koopiale. Ei tarvitse ju tüpiseerimisel täpset sarnasust nõudagi. Kuid sellele vaatamata on vorm ka siin võetud e'ust. Leonardo da Vinci, andes nõu maalikunstnikele, kõneles, et isegi kõige suurema kolelise, näiteks fantastilise mao kujutamisel tuleb võtta elemendid reaalsetelt loomadelt. Taolisi näiteid võib muide hulgaliselt leida müto- loogiast: siin on faune, näkke, kentaure.

Teatavas mõttes põhineb ju kogu kunst tinglikkusel, alates niisuguseist elementaarseist momentidest, et kulda ei maalita kullaga, vaid teise värviga, ning lõpetades keerukate, tinglike, kuid põhiliselt eluliste ja töepäraste vormidega, mida kohtame selliste omapäraste kunstnike loomingus, nagu V. Majakovski jt.

Tõelises kunstis kujutab mitte üksnes sisu, vaid ka vorm endast peaaegu täpset jäljendit tegelikust elust. Midagi taolist ei näe me abstraktses «kunstis». Moonutades elu vördjalikuks, kujutamata midagi reaalset, kaotavad abstraktsionistid võime midagi väljendada.

Kunsti spetsiifikat käsitledes kõneldakse sagedamini individuaalsest, konkreetsest meelelisest, esteetilisest. Kõik need on muidugi kunsti kõige olulisemad tunnused, mis määravad tema erilise koha teiste tunnetamisvormide reas, mõtlemises. Aga ainult sellest kõneldes suudame vähe selgitada kunstilise kujundi, kunstiteose vormi. Et läheneda selle probleemi konkreetsemale ning täpsemale käsitusele, tuleb piiritleda niisuguseid mõisteid, nagu «mõtteline kujund» ja selle kehastus kunstiteoses.

«Kunst on mõtlemine kujundeis» — see seisukoht on praegugi kehtiv. Kunstiline peegeldus on üks mõtlemise tüüpe. Mõistuse ja kujutluse, mõtte ja tundmuse ühendatud töö põhjustabki elu kujundiliste piltide tekkimist inimese teadvuses.

Küpsedes teadvuses, muutub kujund üha selgemaks, täielikumaks, konkreetsemaks, omandab peaaegu füüsilise meelelisuse. Mitte üksnes Dostojevski, vaid ka Beaumarchais, Gontšarov ja A. Tolstoi kõnelesid sellest, et kunstnik peab «hallutsineerima». Igal juhul saab kujund temale nähtavaks, «aistitavaks» enne selle kehastamist. See on juba kunstilise loomingu sfäär, kunstiloomingu protsess. Siin on olemas kõik kujundilisuse tunnused, inimeste terviklikud, elavad kujud, sündmuste pildid jne.

Kuid mõtteline kujund, mis iseloomustab kunstniku tajumise ja mõtlemise iseärasusi, ei eksisteeri veel teistele, ei kujuta endast ühiskondlikku väärtust. Mõtlemine kujundeis on kunst selles tähenduses, et

kunstiteose loomine kõigil etappidel kujutab endast mõtlemisakti, teadvuse tööd. Kuid mõtlemine kujundeis *pole* veel kunst ses mõttes, et teose loomiseks on vaja teadvuses tekkinud kujundi kunstilist *kehastust*. Tõeline kunst, olles ühiskondliku teadvuse vormiks, mõjustab inimesi moraalselt, poliitiliselt ja esteetiliselt. Kunstniku ülesandeks on esitada tõe ja ilu kauneis ja sisule vastavais kindlais vormides. Et leida elu kunstis, peab mõtteline kujund olema meeltega tajutav, sest «nägemis- ja kuulmismeelega on lahutamatu seotud esteetiline tunne ning ei ole mõeldav ilma nendeta, aga see, mis on mittemeeleline, ei olele esteetilise tunde jaoks» (N. G. Tšernõševski).

Niisiis on mõtteline kunstiline kujund «esimeseks etapiks» kunstniku teel. See on vajalik. Kui aga jäädagi sel peatuma, siis jääb kunstiteos tulemata. Kunstnik peab edasi minema.

Maksim Gorki ütles, et kirjanik peab õppima mõtlema mitte sõnadega, vaid kujunditega. Kujund dikteerib sõnad täiesti õigesti, kui kunstnikul on kujunenud emotsionaalne suhtumine kujundisse. Siin on väga oluline sõna «kui». Kujund «ütleb ette» sõnad, kui kirjanik on kandnud seda kujundit hinges, tajub seda, näeb seda oma mõttepildiga täielikus selguses. Kui aga mõte pole selge, kui pildid ja iseloomud on udused, ei ole mõistetavad autorile endale ega eruta teda, siis ei ütle kujund midagi ja teos ei saa olla täisväärtuslik. Kui kirjanikul endal pole hinges tuld, ei sütitata ta kedagi.

Kunstiline kujund formeerub kunstniku teadvuses. Kuid mõttelisest kujundist selle kehastumiseni kunstiteoses, millel on ühiskondlik tähtsus, mis mõjub teistesse, on tohtu suur ja raskesti käidav vahemaa.

On palju näiteid sellest, et teose huvitav ning sügav mõte kas ei leidnud üldse või leidis poolikut kehastust. Eks kõnele ju sellest maalikunstnike ja heliloojate arvukad eskiisid, millest pole saanud lõpetatud teoseid, samuti kirjanike lõpetamata teoste plaanid ja visandid.

Kunstitöö spetsiifika seisnebki selles, et autor, kel on eriti intensiivne võime mõelda kujundeis, võib oma teadvuses pesitsevad, teda haaravad mõttelised kujundid edasi anda teistele, nakatada teisi oma tundmustega, ainult materialiseerides oma hinges loodut.

Igal kunstil on omad spetsiaalsed materialiseerimisvahendid: muusikas — helide kooskõla, kujutavais kunstides — värvide, joonte, mõõtmete kogum. Keerukam on lugu ilukirjanduses. Kirjanik ei loo siin näiteks seda vahetut visuaalset piltlikkust, mis on omane maalikunstile. Sõna, mida tajutakse mõistuse ja südamega, mobiliseerib lugeja kogemusi, ta mälu ja kujutlust. Kirjanik meelitab lugeja «kaasloomingu» protsessi, õhutab taaslooma elu selle terviklikkuses ja konkreetselt meelelises selguses. Kirjaniku meisterlikkus selles seisnebki, et kutsuda sõnadega lugejate teadvuses esile terviklik pilt elust, näidata elu dialektilist arenemist, selle mitmekülgust, vastastikuseid seoseid ja vastastikust tingitust. Inimese emotsioonide diapason, mida väljendatakse sõnadega, on piiritu. Keel, kirjanduse põhiline materjal, on lahutamatu seotud mõtlemisega, kujutab endast mõtte materialiseerumist ning tema tegevussfäär on seetõttu piiritu. Selles on ilukirjanduse võimas jõud ja eelis teiste kunstidega võrreldes.

Kirjanduse keele juurde kuuluvad ka ajalooliselt väljatöötatud kompositsioonivõtted, stabiilsed žanrilised tunnused, värsiehituse vormid jne. Nii on valmi tingimatuiks omadusteks mõistukõne, allegoorilisus, kokkusurutud lõpetatud süžee, «moraali» olemasolu, riimideta värsid.

Tüüpilise kunstilise kujundi kristalliseerumise protsessis, esteetilise sisu ja vormi harmoonilise ühtsuse loomisel on kunstnikul raskusi «materjali tõrksuse» tõttu, mida ta suudab võita ainult tänu teadmistele. Ja sellest, kui hästi kunstnik võidab «materjali tõrksuse», sõltub suurel määral tema edu. Oskamatu või hoolimatu kasutamise puhul võib materjal saada ületamatuks tõkkeks mõttelise kujundi kehastamise teel. Neil juhtudel ei kõnelda tavaliselt kunstist, vaid «headest kavatsustest» või, pehmemalt öeldes, meisterlikkuse madalast tasemest.

«Materjali tõrksuse» puhul tekivad sageli vasturääkivused ja lahku minekud autori kavatsuste, mõtteliste kujundite ja selle vahel, mida näeme valminud teoses, sisu ja vormi vahel. See omandab karjuva, konfliktse iseloomu ebakunstilistes teostes, kui kunstniku kavatsus on kokku varisenud. Kui on tegemist tõelise kunstiteosega, kujutab kogu loomisprotsess — esimestest visanditest lõpliku kujundamiseni — meistri «võitlust» materjaliga. Selles loomisprotsessis, sõltuvalt nii objekti iseärasustest kui ka «kunsti keele» omadustest ja kunstniku subjektiivseist võimalustest, tekivad mõttelise kujundi ja selle kunstilise teostuse väga erinevad astmed.

Loomulikult on mõttelise ja kunstiliselt kehastatud kujundi vahel sarnasus ning ühtsus, sest need on kaks astet, täpsemalt öeldes, elu peegeldamise protsessi kaks külge. Kuid ühtlasi ei saa jätta märkamata kunstilise kujundi kvalitatiivseid muutusi, selle arenemist, alates eksisteerimisest kunstniku peas kuni objektiivse olelemiseni kunstiteoses. Seejuures tuleb arvestada, et erinevus ei ole siin üksnes mõttelise kujundi ja kunstiteose vormi vahel. Erinevus (põhimõttelise sarnasuse kõrval) on kahtlemata ka sisus, sest esialgne ideeline kavatsus ei ole kaugeltki identne sellega, mis on väljendatud valmis teoses. Ühtedel juhtudel ületab teose ideeline sisu kunstniku kavatsuse sisult, õigsuselt ja mõjult. See seik võimaldas revolutsioonilis-demokraatlikel kriitikuil avastada näiteks Gogoli («Revident») või Turgenevi («Eelõhtul») teoseis niisuguseid tähtsaid sisulisi eripärasusi, mida kunstnikud ise ei pidanud tähtsaks. Teistel juhtudel (ning vististi sagedamini) märkab nõudlik kunstnik ise kibedusega, et tal ei õnnestunud teoses täielikult väljendada seda, mis nii selgesti elas tema mõtteis.

Kunstniku meisterlikkus, mis algab oskusega näha, mõista ja taastada oma kujutluse jõuga elus nähtut ja mõistetut, väljendub just siin rõhutatud spetsiifilisusega. Teataval astmel muutub vajadus tunnetatud kehastada üha tugevamaks ning viimaks ületamatuks, täidab kunstniku olemuse, muutub tema töö põhiliseks osaks (kuigi ka sel ajal jätkab kirjanik elu tundmaõppimist ja mõtestamist). On käimas keerukas kahepoolne protsess. Kunstnik maalib elu, püüdes ütelda tema kohta selget ja mõjuvat tõde, elab oma kangelaste rõõmude ning muredega, jälgib mõistuse pilguga nende sisemist kasvamist. Teose sisu süveneb ja konkretiseerub üha enam, sundides otsima järjest selgemaid ning avaramaid vorme. Vormi lihvimine juhib omakorda sisu suuremale süvendamisele ja konkretiseerimisele. Sellega seletuvadki suuresti L. Tolstoi «Sõja ja rahu» mitmete kohtade eri variandid ja Fadejevi «Noore Kaardiväe» kaks varianti.

Hiljuti ilmsid meil ka teistsugused vaated kunstilise kujundi sisu ja vormi vastastikuse suhte küsimuses. Siin mõeldakse ennekõike B. Reizovi artiklite seeriat. Neis töödes vaadeldi kolme põhimomenti:

1) on võimatu eraldada kunstiteose vormi sisust realselt või ka abstraktsioonis; 2) seetõttu on mõttetu kõnelda sisu ja vormi mittevastavusest, vastuoludest jms.; sisu väljendub üksnes teatud, ainuvõimalikus vormis; nad on alati täielikus vastavuses, liituvad lahutamatuult ühte: «Kunstiteoses on kõik sisu ning kõik on vorm»; 3) kõik kunstniku otsingud loomisprotsessis on sisuotsingud, vorm aga kujuneb automaatselt, mingit vormimeisterlikkust ei olelegi.

Esimene seisukoht on õige poolenisti. Mõistagi on konkreetsel teisel, konkreetsel sisul ainult see konkreetne, ainuke vorm, milles ta väljendub. Tõepoolest on võimatu osutada sõrmega: see kuulub sisu (mitte vormi), see aga vormi (mitte sisu) juurde, sest igale sisuelemendile on antud vorm, igal vormielemendil on sisu. Kõik see on muudgi õige.

Kummatigi teeb B. Reizov üldiselt õigetest seisukohtadest probleemi edasisel arendamisel äärmuslikke, vääri järeldusi. Tõsi küll, siin on öeldud ka palju tõtt, mis kõneleb tema oma põhiseisukohtadele vastu. Kuid B. Reizov kinnitab kategooriliselt, et on absurdne isegi mõelda sisu ja vormi vastavusest või mittevastavusest, vormi aktiivsest osast, vormide mitmekesisusest põhiliselt sama sisu väljendamiseks. Nii ta tegelikult samastab sisu ja vormi, eraldab teose loominguilisest protsessist, purustab teatud teose igasugused seosed sama kunstniku muude ja teiste kunstnike teostega, klassi, rahva ja inimkonna kunstiga. Teos rebitakse üldse välja kunstipraktika protsessist ning, kõneldes laiemalt, ka ühiskondliku praktika protsessist. Seejuures ignoreerib autor ühelt poolt kunstniku subjektiivset osa teose loomise käigus, s. t. ka eri astmete olemasolu võimalust mõttelise kujundi vastavuses objektile. Teiselt poolt ignoreerib autor teose mõttelise kujundi kehas-tamise erisuguse sügavuse ja täiuse võimalikkust. Teiste sõnadega: B. Reizov vaatleb kunstiteost nagu midagi tardunut, abstraktset, läheneb selle sisu ja vormi küsimusele, arvestamata arenemismomenti.

Kuid kas pole õigem vaadelda kunstiteost tema arvukais seoses ja vahendustes? Ainult sel juhul, kui me vaatleme teost elava esteetilise tervikuna, loomingu aktina ja resultaadina, ühe lülina maailma kunstilise tunnetamise suures protsessis, täis liikumist, arenemist, vastandite võitlust, võime mõista kunsti spetsiifikat. Kunstiloomingus ei toimu vormi stiihilist, «automaatset» arenemist sõltuvalt sisust, vaid täiesti teadlik (tähendab autori subjektiivseist võimalustest olenev) kunstilise kujundi formeerumine. Ja missugune on tulemus, ei saa keegi ütelda, sealhulgas ka mitte kunstnik ise, sest see sõltub paljudest asjaoludest, millede hulgas teadvuses tekkinud kujundite kehas-tamise meisterlikkusel on küllaltki tähtis osa. Ja just siin, kujundi loomises, nagu on öeldud juba varem, võivadki tekkida, ning tingimata tekivad mõttelise kujundi ja selle kehas-tuse vastavuse, järelikult ka mõttevastavuse mitmesugused astmed.

Võtame näitena Surikovi eskiisid ja etüüdid pildile «Bojaarinna Morozova». Tähelepanelikul kõrvutamisel võib näha, kuidas kujundid omandasid järjest täiuslikuma vormi. Iga eskiis kujutab ühte ja sama momenti Vene ajaloo, kuid iseloomujooned avalduvad iga eskiisiga üha täpsemalt ning ulatuslikumalt. Iga eskiis on nagu suurema või väiksema vastavuse variant Surikovi poolt väljendatud sisust ja reaalsest kujutisest. Aga kui loomisprotsess oleks katkenud ühe eskiisi astmel,

siis oleks harmoonia teadagi olnud vähem täielik, mittevastavus mõttelise kujundi ja selle kehastuse vahel teravam. Sama võib ütelda ka luuletuse, romaani jne. mitmete redaktsioonide kohta. Tõelisel kirjanikul on igas järgmises redaktsioonis vastavus mõttelise kujundi ja selle kehastuse vahel täielikum ning täiuslikum. Tegelikult on see eelkõige kannatliku töö tulemus sobivaimate, kaalukamate sõnade leidmisel sama pildi täpsemaks ja mõjusamaks väljendamiseks. Nekrassov, Majakovski jt. kirjanikud on kõnelnud sellest, millise vaevaga on nad otsinud sobivat sõna.

B. Reizovi ja mõnede teiste autorite poolt vormimeisterlikkuse, sisu ja vormi harmoonia eitamine teose kunstilise täiuslikkuse kriteeriumina on kahjulik, sest see viib vormi ja meisterlikkuse halvustamisele, väärale deviisile: «Oleks vaid hea sisu, küllap vorm tuleb ise». See kontseptsioon on alusetu ka teoreetilises mõttes, sest selles ei arvestata elavat, dialektiliselt arenevat kunsti praktikat, loominguprotsessi spetsiifikat, mis seisneb mõttelise kujundi küpsemises, mis tingimata omandab kuju «kunsti keeles», vastavalt autori andele ja meisterlikkusele.

«Kunstilisus seisneb vormi ja idee vastavuses,» ütles N. G. Tšernõševski. Sisu ja vormi ühtsus on geniaalses teoses orgaaniline. Vorm muutub märkamatuks. Vaadeldes Repini loodud Lev Tolstoi portreed (1887. a.), ei jälgi me pintsli tõmbeid, ei arutle, kuidas harmoneerub näoga taust, kui osavalt on maalitud riidevoldid. Me tajume portreed tervikuna, otsekui oleks meie ees Tolstoi oma sügava mõttega, oma rahutu hinge ja suure mõistusega, oma iseloomu iseärasuste, oma hinge-laadiga. Me tajume sisu, märkamata vormi, kuigi just vorm võimaldab meil tajuda sisu ning ei ole muud viisi sisu edasiandmiseks.

Otsustavaks tingimuseks selliste kõrguste saavutamisel on rahva elu täielik ja õige mõistmine. Eesrindlik maailmavaade on kunstilise loomingu võimas tegur. Tõelise kunstniku jõud on seotud rahva huvidega, ühiskonna arengu objektiivsete seaduspärasuste mõistmisega.

Eesrindlikud ideed avaldavad sügavat mõju mitte ainult teose sisule, vaid ka tema vormile. Vastupidi, puudujääk ideelisuses piirab elu õige peegeldamise võimalusi, annab end negatiivselt tunda ka kunstilises vormis. Kui väärad ideed haaravad andekat kunstnikku, kahandavad need vältimatult tüpiseerimise sügavust, vähendavad ühel või teisel määral tema meisterlikkust. Nii hävitas L. Andrejevi omapärase ande halb suund, mis tõukas kirjanikku ekspressionistlike võtete juurde. Realistlikust kunstnikust muutus ta skematiseerijaks, reaktsioonilise filosoofia propageerijaks, ta lakkas olemast kunstnik. Ka kaasaegses nõukogude kirjanduses võib leida näiteid sellest, kuidas kirjaniku ideeline selgusetus või nõrk marksistlik-leninlik relvastatus viivad karakterite loogika moonutamisele teoses, kompositsiooni segasusele, õigustamatute emotsionaal-esteetiliste aktsentide kasutamisele.

Ometi lahendatakse vahel see küsimus hämmastava lihtsusega. Öeldakse: kui on kindel, et reaktsiooniline idee mõjub kunstilisusele eitavalt, tähendab, reaktsioonilist ideed sisaldav teos ei saa olla kunstiline. Oleks kerge teoreetikuil, kui säärane vaade oleks õige ega räägiks vastu teooriale ja kunsti faktidele. Ometi on tegelikkuses asi hoopis keerukam.

Lenin kõneles A. Avertšenko jutustuste reaktsioonilisest sisust. Kuid ühtlasi, arvestades kirjeldatava keskkonna tundmist ja kirjaniku

andekust, pööras Lenin tähelepanu tema meisterlikkusele mõnede elu-nähtuste kujutamises. Aga kas polnud K. Balmont ja F. Sologub osavad meistrid värsivormis?

Kui tõepoolest kõik reaktsioonilised kirjanikud oleksid andetud, siis nende teoste mõju lugejaisse oleks mannetu ning võitlus meile vaenuliku kunsti vastu oleks palju kergem, kui see on tegelikult.

Selle küsimuse vulgariseerimine jätab meid relvadeta rängas võitluses reaktsioonilise, antikommunistliku kunsti vastu.

Marksistlik-leninlik esteetika on õigeks kompassiks kunstiloomingu keerukate probleemide lahendamisel, sealhulgas ka kunstilise kujundi vormi ja sisu vastastikuse suhte küsimuses. Tuleb sügavalt tunda ja loovalt rakendada esteetilisi põhiprintsiipe, mis on välja töötatud Marxi ja Engelsi poolt ning mida Lenin arendas edasi uues ajaloolises olukorras.

Kahjuks on isegi marksistide hulgas inimesi, kes püüavad vähendada Marxi ja Lenini panust esteetikasse, tõestada, nagu oleksid nad märkinud vaid mõned kontuurid, aga lõplikult olevat marksistliku esteetika süsteem läbi töötatud hiljem. Kuid säärased väited kõnelevad eelarvamusest ning Marxi, Engelsi ja Lenini teoste mittetundmisest või vähesest tundmisest.

Loov marksism-leninism õpetab, et kunstiteose sisu ja vormi suhted on keerukad, vastuolulised. Vormil on teatud autonoomsus. See ei puhke õitsele kohe, kui kirjanik mõistab hästi elu, ega närbu niisama kiiresti, kui ta eksib, kogeb ideelisi kõikumusi või isegi väljendab meile võõrast elukäsitust.

Viimasel ajal näiteks on tõusnud huvi saksa kirjaniku Remarque'i teoste vastu ning kahjuks eriti noori lugejaid ei veetle sageli üksnes kirjaniku humanism ja demokratism, vaid ka tema propageeritud viina- ja armastusekultus ning apoliitilisus. Ja kes siis ütleb, et Remarque on andekas ainult seal, kus ta mõistab hukka kapitalismi, neab fašismi? Ei, selles ongi «remarkismi» oht, seepärast võideldakse selle vastu, et ka pahelisi ideid avaldab kirjanik andekalt ning meisterlikult, kuigi vaieldamatult need teataval määral ka ahendavad ta silmaringi ja loominguilisi võimalusi.

Vaadeldes selle probleemi valgusel üht või teist nõukogude autori teost, ei tohi me samuti olla dogmaatikud. See küsimus on keerukas, sellele ei tule läheneda ühekülgsest. Üks või teine ideeline ebakoht ja viga mõjuvad kahtlemata eitavalt ka kirjaniku meisterlikkusele vormi loomisel, kuid see mõju pole otsene, vaid kaudne, mitte absoluutne, vaid suhteline.

Teiselt poolt, kunstilise kujundi hall, keskpärane vorm vähendab või koguni hävitab teose ideelise mõju, isegi kui kunstniku kavatsus oli õige.

Järelikult on olemas kaht liiki mittevastavust sisu ja vormi vahel.

Eesrindliku ideelisuse ja elulise sisu harmooniline vastavus täiuslikule vormile, mis meid vaimustab geniaalseis teoseis, on teose kunstiväärtuse põhikriteeriumiks.

Kunstilise kujundi vormi õigele mõistmisele võib jõuda üksnes mõteline kujundi ja selle kunstilise teostuse täpsel eritlemisel.

V. I. Lenin kirjutab, et vorm on tajutav, vorm peab materialiseeruma.

See, mis materialiseerib mõttelise kujundi, mis teeb kujundi kuuldavaks, nähtavaks jne., moodustab vormi. See ei ole võte ega võtete summa, vaid just vorm, mis kujutab endast antud sisu, emotsionaal-esteetilise idee, mõttelise kujundi konkreetset meelelist olemist.

M. I. Kalinin, suur kunstitudja ja -hindaja, ütles, et vorm kunstis on inimeste ideede ja tundmuste väliseks materiaalseks väljenduseks.

Vormi loomine on kunstniku igapäevane töö, vormi otsimine tema pidev hool ja mure. Ent ta ei loo vormi mängimiseks, vaid selleks, et rahvale edasi anda seda, mida ta ise näeb ja teab, armastab ja vihkab.

Kirjandite meetod pedagoogilises ja psühholoogilises uurimistöös

A. ELANGO,

TRU pedagoogika kateedri juhataja

NOORSOO KIRJANDUSLIKU LOOMINGU LIIGID

Õppe- ja kasvatustöös on vaja teada, mis õpilased ühest või teisest nähtusest arvavad ja kuidas see arvamus õpetaja kasvatustlike võtete mõjul muutub.

Üheks meetodiks, mis võimaldab õpilaste arvamust mõningal määral teada saada, on õpilaste eneseteostuse, nende loomingu psühholoogilis-pedagoogiline analüüs. Koolis tulevad siin arvesse peamiselt manuaalse tegevuse saadused, joonistused ja kirjanduslik loomine, eriti viimase üks eriliike — kirjandid.

Võttes aluseks autori ja loomingu protsessi vahelise suhte, võime teha vahet spontaanse ja provotseeritud loomingu vahel.

Spontaanseks loominguks nimetame seda, mis kasvab välja noore sisemisest vajadusest end väljendada. Selle loomingu tulemustes kajastub noore inimese mina palju otsemalt kui provotseeritud loomingu. Spontaanne loomine on uurijale aga suhteliselt raskesti kättesaadav, sest et noored seda enamasti varjavad. Ka on selle läbitöötamine vormi ja temaatika mitmekesisuse tõttu keerukas.

Provotseeritud loomingu hulka kuuluvad niisugused kirjutused, mis on tekkinud mõne isiku või asutuse (enamasti õpetaja või materjali koguva uurija) teadlikul algatusel ning enam-vähem ette kindlaksmääratud tingimustes (on antud teema, vorm, kirjutamise aeg vms.). Autori teadvusse kerkib niisugusel juhul kujutlus isikust, kelle initsiatiivil ta kirjutab, eriti siis, kui autor on selle isikuga sõltuvusvahekorras, näit. kui see on tema õpetaja. Sellepärast esineb niisuguses loomingu uurija seisukohalt häiriv moment — tahe initsiaatorile meeldida. See meeldimistahe viib teatud teemade ja hinnangute eelistamisele (kirjandites on kõik suured moralistid!), teatud väljenduste tarvitamisele jms. Sellesse loomingu liiki kuuluvad peamiselt koolikirjandid.

Kui liigituse aluseks võtta autori ja kirjandi vaheline suhe, siis võime teha vahet *mina-väljenduste* ja *endakirjelduste* vahel.

Millest õpilane ka ei kirjutaks, olgu omal või kellegi teise algatusel, ikka väljendub töös tema isiksuse omapära, tema *mina*, kord tugevamini, kord nõrgemini, olenevalt käsitletava sisust. Intellektuaalset laadi kirjalikes töödes on subjektiivne *mina*-element küll nõrgem kui tundepärases meeleolulüürikas, kuid täiesti ei puudu see kunagi. *Mina* tõttu muutub subjektiivnegi võõrale tajutavaks, kuid ainult kaudselt. Selle lahtimõtestamine

nõuab uurijalt suurt osavust ja noorsoo psüühika mõistmist.¹ Mida tugevam on *mina*-element, seda suuremat huvi pakub see uurijale. Seega tõuseb esikohale lüüriline sõnakunst, sest siin jääb teose objektiivne külg (sisu) autori teadvuses suhteliselt tagaplaanile.

Endakirjeldusteks nimetame kirjanduslikku loomingut, mille sisukski on autori *mina*. Nendes pihib autor oma elamusi, tundmusi ja mõtteid või targutab nende üle. Seejuures taotletakse võimalikku tõepärasust: teadlik vale või millegi tahtlik salgamine oleks siin stiilist väljalangemine, patustamine endakirjelduse põhiintentsiooni vastu. Seda loominguliiki esindavad isiklik päevik ja autobiograafilised kirjandid («Kuidas veetsin möödunud suve», «Mälestusi lapsepõlvest», «Minu lemmikraamat» jne.). Teatud määral üldistades võiksime öelda, et *mina*-väljendustes domineerib kunstitahe, endakirjeldustes — tõetahe.

Ülaltoodu näitab, et mitte kõik noorsoo kirjandusliku loomingu liigid ei ole uurijale võrdse väärtusega.

Esikohal on kahtlemata spontaansed endakirjeldused — päevikud ja muud autobiograafilist laadi märkmed.² Päeviku kirjutamine on noorusele iseloomulik eneseavalduse vorm. Lapsele on enda üle reflekteerimine võõras. Puberteet toob kaasa huvi oma isiksuse vastu ja vajaduse oma pakitsevaid elamusi sõnades väljendada. Päevik muutub otsekui reaalse sõbra asendajaks, kelle ees ei varjata midagi. Uhe minu materjalikogus leiduva päeviku autor (M 15; 5)³ kirjutab:

«Ole tervitatud sina, mu päevaraamat, mu kurbade, võib-olla ka rõõmsate lapsepõlve päevade mälestus... Kurvad on need mu noorpõlve päevad, kuid seda armsam on mälestus nendest, mida sina, mu noorpõlve sõber, edasi kannad... Kõik tahan sinuile kirjutada, kõik saladused peavad sulle teada olema, mida sa pärast pead mulle meelde tuletama. Tuleb aga soovimata võõras sind ilma loata sorima, peida siis need saladused, murda tähed arusaamatuteks... Ainult minule avalda oma saladusi, sinu truule sõbrale.»

Päevik hoitakse võõraste eest varjul, mõnikord kasutatakse selles isegi salakirja. Uurija kätte satub see harva, kas pärast autori surma või erakordse usalduse tõttu.

Et noor inimene päevikus on otsekohesem kui muidu, ei tähenda veel, et ta oleks selles absoluutselt siiras. Ka spontaansed endakirjeldused on sageli seotud kujutlusega kellestki, kellele end kirjeldatakse, olgu selleks mõni kindel isik või kujuteldavad tulevased «biograafid». N.-õ. häbi iseenda ees teeb tunnete kirjapaneku mõnikord võimatuks. Uhe kirjanduses tsiteeritava päeviku autor kirjutab:

«Nil vähe on mu päevik kuulnud armastusest «tema» vastu ja ometi just see oli armastus. Seiklused peab üles kirjutama, aga armastust ei usaldata päevaraamatu juhuslikkusele. See oli unelm, ilus, mu elu ilusaim unelm.»⁴ On põhjust kahelda, kas noor inimene isegi siis, kui ta tahab siiras olla, suudab oma elamusi õigesti kirja panna.

Noorte spontaansed *mina*-väljendused — ilukirjanduslikud katsetused seotud ja sidumata kõnes — on uurijale kergemini kättesaadavad, eriti õpilasajakirjade ja almanahhide lehekülgedelt, kuid nende kasutamine pedagoogilises ja psühholoogilises uurimistöös on raske. Kõigepealt peab uurimismaterjal olema ehtne, s. t. seal ei tohi olla täiskasvanute parandusi ega täiendusi. Teiseks on vaja teada autorite vanust. Kolmandaks on väga raske teha vahet, millal autor tõetruult kirjeldab oma mõtteid ja elamusi, millal

¹ Heaks näiteks selle kohta on E. Sprangeri teos «Psychologie des Jugendalters», Leipzig 1928.

² Nõukogude psühholoogidest võiks selle materjaliliigi kasutajana mainida kõigepealt N. Rõbnikovi ja M. Rubinsteini; välismaa uurijatest on kasutanud noorte päevikuid eriti Ch. Bühler ja tema kaastöölised Viinis ning A. Lilius Helsingis. Meie vabariigis on seda laadi materjali kasutatud harva, ainult illustreerivate näidetena.

³ Meessoost, 15 aastat 5 kuud vana.

⁴ O. Kupky, Tagebücher von Jugendlichen als Quellenschriften zur Psychologie der Reifezeit, Pädagogisch-psychologische Arbeiten aus der Institut d. Leipziger Lehrervereins, XIII, Leipzig 1924, lk. 151.

ta fantaseerib või jäljendab teisi. S. Bernfeld püüab küll rohkete näidete üksikasjalikuma analüüsi põhjal väita, et novellides kujutavat noor autor peakangelase näol tavaliselt ennast, esimeses osas oma minevikku, teises oma tulevikku, nii nagu ta seda näha tahab,⁵ kuid enamasti puudub meil võimalus kindlaks teha, kus lõpevad faktid ja kus algab fantaasia, luule.

Suuremaks takistuseks noorsoo ilukirjanduslike katsetuste kasutamisel psühholoogilises uurimistöös on see, et nendes avalduvad isiksuse jooned ei ole eksaktselt haaratavad: pole peaaegu mingeid võimalusi teha sellest vastuvaidlematuid üldveenvaid järeldusi. Statistilise meetodi kasutamiseks (nagu tegi F. Giese) on vaja suuri ja mitmekesiseid materjalikogusid, ja, nagu senised kogemused näitavad, jääb analüüs ikkagi pinnaliseks. Enamasti tuleb selle materjali kasutamisel piirduda üksikute psühholoogiliselt tähtsate põhimõtete illustreerimisega karaktersete näidete abil.⁶

Noorsoo sõnakunstilise loomingu uurimiseks on kõige edukamalt kasutatav loomingu-protsess ise. Selle analüüs heidab valgust noorte kunstilise ja vaimse loomingu psüühilistele alustele.⁷ Laste joonistusi on sellelt seisukohalt käsitlenud paljud uurijad, ilukirjanduslikku loomingu aga mõned üksikud.

Provotseeritud loomingu põhitiübiks on kirjandid, kuulugu need sisult kas endakirjelduste või *mina*-väljenduste liiki. Niisugust materjali võime õpilastelt saada väga suurel hulgal, ja peasi, enam-vähem kõigilt, kellelt me seda saada tahame: poeg- ja tütarlastelt, erinevas vanuses, erinevatest huvitüüpidest, erinevast sotsiaalsest miljööst jne. Kvapiteedi suhtes on see materjal väga spontaanset loomingu puudustest, ent kvaliteeditilt jääb ta viimasest maha.

Kirjandite autorid, teades, et kirjandi põhjal võidakse teha järeldusi nende isiku kohta, ei taha olla siirad ega puudutada oma intiimsemaid elamusi ja tundeid; sageli keelduvad seda tegemast just sügavamad, tõsisemad natuurid. Mõned teevad oma kirjandis trotslikku nalja või keelduvad kirjutamast üldse. Peaaegu kõik selle meetodi kasutajad on tähele pannud, et lapsed, eriti nooremad, moraliseerivad oma kirjandites vaid selleks, et õpetajale meeldida. Mõeldakse välja olematuid sündmusi ja vaikitakse nendest, millest arvatakse, et need õpetajale ei meeldi. On iseloomulik, et lapsed eelistavad kirjandites hoopis teisi teemasid ja teistsuguseid hinnanguid kui spontaanses loomingu.

Ennast kirjeldavate, nn. autobiograafiliste kirjandite psühholoogilist väärtust vähendab ka see, et neis puudub läbi aastate ulatuv igakülgne endaanalüüs, mis on päevikumaterjali peamiseks väärtuseks. Kirjandis tuleb elamust või sündmust kirjeldada tagantjärele, mõnikord isegi pikema aja tagant, seepärast puudub selles värskus, emotsionaalne pinge. Kirjutamine toimub enamasti tingimustes, mis ei võimalda süvenemist üksikasjusse (näit. puutuda kokku esemetega, mis aitaksid mälu värskendada). Halvasti mõjub ka ülesande erakordsus, ootamatus.

KIRJANDITE KASUTAMISEST SENISES UURIMISTÖÖS

Hoolimata loetletud puudustest on kirjandid paljudele uurijatele osutunud väärtuslikuks allikmaterjaliks noorsoo hingeelu tundmaõppimisel. Kõige rohkem on selleks ots-

⁵ S. Bernfeld, Vom dichterischen Schaffen der Jugend, Wien 1924.

⁶ Eesti uurijatest on seda teed käinud A. Päril oma töös «Keskkooliõpilaste hingeelu peegeldumine nende ajakirjanduslikus loomingu», 1931 (käskikiri TRÜ raamatuk.). Nõukogude uurijatest avaldas hiljuti V. A. Prosetski töö «Пример литературного героя как фактор формирования личности» («Вопросы психологии» 1958 № 2), mis on üles ehitatud sellele meetodile.

⁷ Vt. A. El'ango, Luuletav noorsugu, «Kasvatus» 1930, nr. 6; И. Т. Кривошапкин, Развитие литературного творчества школьников, «Известия АПН РСФСР», 100, 1959; И. М. Соловьев, Литературное творчество и язык детей школьного возраста, Москва, 1927 г. jt.

tarbeks kasutatud *mina*-väljenduskirjandeid. Nende abil on püütud selgitada noorsoo psüühilise arengu individuaalseid erinevusi ja astmeid. Sel puhul ei huvita uurijat kirjandite sisu, vaid väljendusviisi; oluline on mitte mida, vaid kuidas kirjutatakse. Kui laseme õpilastel kirjutada kirjandi teemal «Minu armsaim raamat», siis võime neid kirjandeid kasutada kas noorsoo kirjanduslike huvide tundmaõppimiseks (endakirjeldused) või selle väljaselgitamiseks, kuidas õpilased oma lemmikraamatut kirjeldavad, mida nad seejuures esiplaanile asetavad, kuidas oma mõtteid sõnastavad (*mina*-väljendused). Enamik uurijaid on läinud viimasena mainitud teed. Näiteks kirjutab A. Busemann, kes uuris suurt hulka laste kirjandeid teemal «Minu head ja halvad omadused», oma meetodi kohta: «Ennekõike: me ei võrdle pilti, mis noorus endast maalib, mitte selle tõelikkusega, mis noorus on, see oleks väga raské ettevõte! Ei, me tahame näha ta maale ja seda, kuidas ta maalib... Me ei kasuta laste avaldusi iseenda kohta mitte tunnistusena nende olemusest, vaid näiteina nende kirjeldamisviisist ja selle kaudu autori hinge struktuuri sümptoomidena.»⁸

Et ühe õpilase kirjandid teise omadest mitmes suhtes erinevad, on tuntud tõsiasi. Vilunud õpetaja võib autori ära tunda stiili järgi. Niisugune erinevus pole juhuslik, vaid see põhineb isiku omapäral, mis kajastub kirjandis. Sellepärast on võimalik vastavate eksaktsete meetodite abil kasutada kirjandeid õpilaste individuaalsete erinevuste ja psüühilise arengu astmete kindlakstegemiseks.

Esimesena kasutas laste kirjandeid selleks otstarbeks prantsuse psühholoog A. Binet.⁹ 1895. aastal tegi ta ulatuslikuma katse, lastes 175 algkooliõpilasel (8—14 aasta vanuses) 10 minuti jooksul mälu järgi kirjeldada pilti, mis kujutas La Fontaine'i valmi «Tööline ja lapsed». Saadud kirjandis võttis ta arvesse: 1) pikkust (ridade arvu), 2) kirjandis mainitud esemete arvu, 3) kirjeldamistüüpi. Katsest selgub, et autorid on asunud väga erinevatele vaatekohtadele: kuni 150 kirjandi hulgas pole kaht ühetaolist. Ta eraldab 4 tüüpi: kirjeldav, vaatlev, emotsionaalne ja arutlev. Võrdluseks tegi ta katse täiskasvanutega, mille põhjal konstateeris samade tüüpide esinemist.¹⁰ Analoogilisi katseid kordas sama autor hiljem mitmel korral ja jõudis lõpuks kahe põhitüübi — vaatlev ja fantaseeriv — eristamisele.¹¹

A. Binet' esimesed katsed leidsid puudustest hoolimata paljudes riikides järeletegijaid, nii et käesoleva sajandi kahel esimesel aastakümnel oli kirjandite meetodi seesugune rakendamine üks kasutatavamaid. Mida enam selliseid uurimusi korraldati, seda mitmekesisemaks muutus kirjeldatavate esemete valik. Algul kasutati pilte ja lihtsaid esemeid, hiljem ka ettelõetud jutte, filme, tegeliku elu sündmusi jne. Ühed teadlased uurisid rohkem tüüpilisi erinevusi kirjandites, teised vanuselisi erinevusi.

Venemaal kasutas seda meetodit A. Netšajev. Ta laskis 485 Peterburi õpilasel (9—20 aasta vanuses) kirjutada kirjandi teemal «Neeva». Materjali läbitöötamisel pöörati peatähelepanu vanuse ja soo erinevustele.

Kõige mitmekülgsemaks ja põhjalikumaks uurimuseks sel alal võib pidada L. Pfeifferi teost «Experimentelle Untersuchungen über qualitative Arbeitstypen».¹² Tema töö peaväärtuseks on mitte katseisikute rohkus, vaid nende mitmekülgne uurimine. Ta laskis 15—20 neljanda õppeaasta tütarlapsel kirjutada 6 kirjandit järgmistel teemadel: taskukella kirjeldus, 2 pildikirjeldust, ühe luuletuse ümberjutustus, eelmisel päeval olnud äikese kirjeldus ja jutustus 2 nädalat varem asetleidnud väljasõidust. Analoogilised kirjandid laskis ta samadel õpilastel kirjutada aasta ja kaks aastat hiljem. Täiendavalt kasutas ta ühe teise kooli poeg- ja tütarlaste kirjandeid samal teemal, et välja selgitada soolisi erinevusi. L. Pfeiffer eristas rea tüüpe, vaatles nende muutumist 3—4 aasta jook-

⁸ A. Busemann, Die Jugend im eigenen Urteil, Langensalza 1926, lk. 11—12.

⁹ A. Binet, Description d'un objet, «L'année psychologique» III, 1896, lk. 298.

¹⁰ Sealsamas, lk. 314.

¹¹ A. Binet, L'observateur et l'imaginatif, «L'année psychologique» VII, 1901.

¹² Pädagogische Monographien V, Leipzig 1908.

sul ja analüüsis kirjandeid väga mitmelt erinevalt vaatekohalt, kasutades võrdluseks andmeid autorite õppeedukuse, lemmikharrastuste, sotsiaalse keskkonna jms. kohta.

Kirjandite analüüsimisel pandi tähele, et lapsed teatud vanuses märkavad paremini üht, hiljem teist laadi üksikasju kirjeldatavas pildis või sündmustikus. Sel alal korraldas eriti ulatusliku uurimuse W. Stern. Ta konstateeris, et 7-aastased lapsed panevad tähele peamiselt esemeid, 10—11-aastased tegevusi, 14-aastased esemete omadusi ja ruumilisi suhteid. Sellele vastavalt eristas ta laste arengus esemete, tegevuse ning suhete ja tunnuste staadiumi.¹³ Mitmed teised uurijad on neid staadiume veelgi täiendanud.

Fr. Berger näitas lastele filmi, mis kujutas alpinisti lahkumist kodust ja mäkkeronimist. Eri vanuses lapsed pidid kirjutama, mida nad selles filmis nägid ja kuidas nad sellest aru said. Seejuures ilmsid tohutu suured vahed näiteks 7—8-aastaste ja 15—16-aastaste õpilaste vahel.

Nõukogude Liidus on laste *mina*-väljenduskirjandeid viimastel aastatel eriti intensiivselt kasutanud Ukraina psühholoogid, uurides, kuidas õpilased saavad aru kirjandusteostest, mida nad nendes erinevatel vanuseastmetel tähele panevad ja kuidas nad neid kirjeldavad (T. Kosma, B. Praisman jt.).

Eesti NSV-s kasutas analoogilist meetodit S. Kittus oma uurimuses «Noorsoo kirjanduslikkude huvide areng». ¹⁴ Ta laskis kõigil 6.—11. klassi õpilastel lugeda läbi N. Ostrovski «Kuidas karastus teras» ja kirjutada kirjandi, mis peegeldas nende arusaamist teosest, eriti selle üksikutest sündmustest. Praegu on samasugune töö palju ulatuslikuma materjali põhjal käsil TRÜ pedagoogikakateedri dissertandil A. Toomepärjal, kes uurib vanuse ja elukogemuste mõju kirjandusteose mõistmisele. Allikmaterjalina kasutatakse ka töölisnoorte koolide õpilaste kirjandeid.

Õpilaste kirjandeid on sageli kasutatud ka laste fantaasia uurimiseks. Ulatuslikuma töö tegi sel alal Th. Valentiner.¹⁵ Ta andis 4780 Breemeni alg- ja keskkooliõpilasele (9—20 aasta vanuses) ülesande jätkata jutustust, mis algas lausetega: ««Ühel viimastest öödest,» jutustab kuu, «katsid mind lumepilved. Mu kiired püüdsid nendest läbi tungida, et näha, mis all toimub. Lõpuks pilved haihtusid ja ma nägin...»» Õpilased pidid oma kirjandites laskma kuul jutustada kas: a) ühe laeva hukkimisest, b) Rolandi raidkujust Breemeni raekoja ees, c) ühest haigest, d) ühest õpilaste matkalaagrist või e) ühest õpilasest, kes oma kooliülesannetega hakkama ei saa. Niisuguse sissejuhatusega lootis Th. Valentiner katseisikute fantaasiat rohkem äratada kui ainult teema nimetamisega. Materjal töötati läbi peamiselt kahelt seisukohalt: milliseid teemasid kumbki sugupool eri vanuseastmel eelistab ja millised karakterseid fantaasiatüübid seejuures esinevad.

Õpilaste endakirjelduste kasutamise on uurijad olnud tagasihoidlikumad, kuid siiski on rida uurimusi rajatud ka niisugusele allikmaterjalile. Pärast W. S. Monroe tähelepanu äratanud uurimuse ilmumist¹⁶ on niisuguseid kirjandeid kasutatud eriti rohkesti laste ideaalide ja kõlbeliste otsustuste uurimiseks. On uuritud näiteks laste valetamise põhjusi, noorte lemmiklektüüri, noorte huvialasid jne. Nõukogude uurijatest on A. Šnirman kasutanud noorte endakirjeldusi kollektiivisestest suhete arengu ja laadi kindlaks tegemiseks, V. Krutetski, A. Aljakrinskaja, G. Rubtsova õpilaste kõlbelise teadlikkuse

¹³ W. Stern, Zur Psychologie der Aussage, «Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft», XXII, 1902.

¹⁴ Käsikiri TRÜ pedagoogikakateedris.

¹⁵ Th. Valentiner, Die Phantasie im freien Aufsatz der Kinder und Jugendlichen, Leipzig 1916.

¹⁶ W. S. Monroe, Die Entwicklung des sozialen Bewusstseins der Kinder, «Ziegler-Ziehensche Sammlung von Abhandlungen aus dem Gebiet der pädagogischen Psychologie und Physiologie» III, Berlin 1899.

uurimiseks jne.¹⁷ Saraatovi pedagoogilises instituudis on noorte endakirjeldusi ulatuslikult kasutatud õpilaste karakteriomaduste uurimiseks (juhendaja prof. I. Strahhov).

Kodanlikus Eestis kasutas seda meetodit eriti innukalt A. Aret.¹⁸ J. Parijõgi, E. Murdmaa ja allakirjutanu kogusid suure hulga õpilaste kirjandeid nende lemmiklektüüri kohta, mis jäid aga suuremalt jaolt läbi töötamata. Allakirjutanu uurimus õpilaste suhtumisest koolipidudesse¹⁹ põhineb tervenisti seda laadi kirjanditel.

MATERJALI KOGUMINE

Vastavalt uurimuse laadile ja teemale võib kirjandimaterjali kogumisel kasutada kas intensiivset või ekstensiivset teed. Esimesel juhul püüame üksikutelt isikutelt saada võimalikult rohkesti materjali eri teemadel ja eri ajajärkudest. Lisaks kirjanditele võib seejuures võtta arvesse mitmesuguseid muid andmeid selle isiku kohta, nagu tema edasijõudmine koolis, harrastused, vanemate elukutse jms. Niisugune materjal on tarvilik eriti siis, kui uuritav probleem kuulub arengupsühholoogia valdkonda. Teisel juhul on tähtis, et kogutud materjal oleks rohkearvuline ja jaguneks enam-vähem võrdselt paljude autorite vahel, nii et juhuslikud (vanuseastmete, sugupoolte, päritolu jms.) tunnused nivelleeruksid ega saaks üldkokkuvõtet mõjustada.

Üldiselt on kirjandeid kõige kergem hankida kooli kaudu. Paljude teemade läbitöötamine eeldab, et kirjandite autorid oleksid töö kirjutamisel võrdsetes tingimustes, et ei esineks kokkurääkimisi, üksteise mõjustamist, massimeeleolu ega muid selliseid häirivaid tegureid, mis võiksid tulemusi moonutada.

Kui kirjandeid on vaja mitme klassi õpilastelt, siis tuleb ülesanne anda kõikides klassides ühel ajal, et õpilased ei saaks vaheajal üksteist mõjustada, mõningate vastuste suhtes kokku leppida. Kui töid kogutakse mitmest koolist või mitmel teemal, siis on soovitatav, et kirjutamine toimuks iga kord ühel ja samal kellaajal, sest õpilaste väsimus, mis töödele suuresti mõju avaldab, ei ole igal kellaajal ühesugune. Mõneski uurimuses esiletoodud erinevused koolide vahel sunnivad kahtlema, kas materjali kogumisel on seda nõuet silmas peetud.

Kirjandi teema peab olema niisugune, et kõik õpilased sellel ka tõesti võiksid kirjutada ja et nad oleksid selle suhtes ühesuguses olukorras.

Teema esitamisega kaasnevad instruksioonid peavad igas klassis ja koolis olema ühesugused. Kui uurija kogub materjali õpetajate vahendusel, siis on parem anda instruksioonid kirjalikult ja paluda õpetajaid omalt poolt mitte mingeid lisaseletusi anda.

Arvesse võttes, et ühed õpilased meelsamini reageerivad ühele, teised teisele teemale, tuleks anda mitu teemat ja lasta õpilastel nende hulgast valida. Soovitatav on ühelt ja samalt katseisikult saada mitu kirjandit erinevatel teemadel, sest vastasel korral võib tekkida kahtlus, kas tal on olnud võimalik end oma loomu kohaselt väljendada, kas pole tööd mõjustanud mõni juhuslik asjaolu.

¹⁷ А. Л. Шнирман, Формирование отношения к коллективу и развитие самосознания старшего школьника, «Известия АПН РСФСР» 18, 1948; В. А. Крутецкий, Понимание и оценка школьниками некоторых моральных качеств личности, «Вопросы психологии», 1956, т. 2; А. С. Алякринская, Понимание чести школьниками (диссерт.) 1953; Г. В. Рубцова, Особенности осознания моральных свойств личности школьниками разного возраста, «Вопросы психологии», 1956, № 4.

¹⁸ A. Aret (resp. A. Kallits), Õpilaste vaateid edu tegureile, «Kasvatus» 1935, nr. 4; Õpilaste pahed nende endi peeglis, «Kasvatus» 1934, nr. 7; Klassikorra rikkumised õpilaste peeglis, «Kasvatus» 1937, nr. 3; Positiivne endahinnang õpilasil, «Kasvatus» 1938, nr. 3; Noorte hinnanguid oma suvest, «Kasvatus» 1939, nr. 10. Jne.

¹⁹ A. Elango, Koolipeod õpilaste arvustustules, «Pedagoogiline aastaraamat» III, 1935.

Neid nõudeid tuleb eriti silmas pidada *mina*-väljenduste kogumisel. Endakirjelduste puhul on kirjandi tingimuste ühetaolisus vähem oluline ja siin võivad teatud ettevaatuse juures arvesse tulla ka kodukirjandid.

MATERJALI LÄBITÖÖTAMINE

Materjali läbitöötamisel on oht jääda kas pinnapealseks, s. o. mitte kasutada kogu materjali, või lugeda sellest välja liiga palju, rohkem kui see tööpoolest sisaldab. Siin võib üldiselt kasutada kas statistilist, tüpiseerivat või tõlgitsevat meetodit. Milline nendest kõige paremini eesmärgile viib, see oleneb materjali laadist ja uuritavast probleemist.

Statistiline meetod asetab pearõhu materjali klassifitseerimisele ja seejärel iga klassi sageduse kindlakstegemisele. Seejuures võib kasutada kolme teed. Kui võtame klassifikatsiooni aluseks kirjandi tervikuna, selle sisulises ja vormilises ühtekuuluvuses, siis on tegemist totaliseeriva statistikaga. Jagame aga kirjandi sisu või vormi alusel üksikkomponentideks ja vaatleme nende komponentide arvulist vahekorda igas kirjandis ja kõigis kirjandites kokku, siis võime seda menetlust nimetada *tükeldavaks* statistikaks. Kolmas võimalus, mida võiksime nimetada *loetlevaks* statistikaks, seisneb selles, et kirjandit ei jaotata mitte algkomponentideks, vaid registreeritakse ainult, kui sageli meid huvitavad motiivid esinevad.

Totaliseeriva statistika rakendamisel esineb hädahoht, et kirjandite peenemad nüansid jäävad varju ja tulemused on liiga üldised. Alati pole kerge otsustada, milline motiiv või moment on kirjandis ülekaalus, eriti pikemas kirjandis. Kui A. Binet, kes oma uurimustes tugines peamiselt just sellele meetodile, jagas kõik kirjandid kas kirjeldavateks, vaatlavateks, emotsionaalseteks või arutlevateks, siis võis selles liigitelus olla mõndagi meelevaldset. Seda näitasid juba A. Binet' kaastööliste kogemused. Üks nendest, A. Leclère kogus lastelt ühe eseme (taskukella) kirjeldusi ja liigitas need, mille tulemusena ta konstateeris, et puhtaid tüüpe, kus üks ja sama ainesse suhtumise viis oleks läbinud kõiki kirjandi osasid, üldse ei esinenud.²⁰

Totaliseerivat statistikat saab edukalt rakendada noorsoo spontaanse loomingu, eriti *mina*-väljenduste uurimisel.

Tükeldav statistika on suuteline tungima sügavamale kirjandite detailidesse ja kindlaks tegema nende mõttelisi ning stiililisi vahendeid. Tükeldamisel võib aluseks võtta kas pikemad mõttelõigud, üksikmõtted, laused vms. Kui uuritakse kirjandite stiili või sõnavara, siis on kirjandi jaotamine lauseteks ja isegi sõnadeks õigustatud. Enamik selle meetodi kasutajaid praktiseerib kirjandite tükkdamist mõttelõikudeks. Tükeldava statistika abil on uuritud eriti laste mõtlemise arengu astmeid, nii nagu need kajastuvad *mina*-väljendustes.

Noorte endakirjelduste uurimisel on kõige paremaid tulemusi andnud loetlev statistika. Kui uurija tahab teada saada, kui sageli noored oma kirjandites räägivad endast positiivses või negatiivses aspektis, kui sageli nad mainivad üht või teist oma iseloomuomadust jne., siis registreeritakse kõik kasutatavas materjalis esinevad sellekohased juhud ning vaadeldakse nende jagunemist soo, vanuse jms. tunnuste järgi. Allakirjutanu registreeris oma eespool mainitud uurimuses koolipidude kohta kõik juhud, millal noored oma kirjandis võtsid seisukoha peo mingi osa või kavanumbri kohta, ja tuletas selle alusel eri vanuses õpilaste suhtumise näidenditesse, laulukoori ettekannetesse, muusikalistesse soloettekannetesse, seltskondlikesse mängudesse, tantsudesse jms. Kir-

²⁰ A. Leclère, Description d'un objet, «L'année Psychologique» IV, 1897, lk. 385.

jandite meetodit kasutanud nõukogude teadlaste tööd on enamikus rajatud loetlevale statistikale.²¹

Tüüpiseeriva meetodi rakendaja otsib tema kasutuses olevate kirjandite hulgast välja iseloomulikud, tüüpilised tervikud, eritleb nende struktuuri, põhitunnuseid ja vaatleb siis nende kordumist ülejäänud kirjandites. Ta on huvitatud esmajoones esinevate tüüpide arvulisest vahekorrast, selle muutumisest vastavalt soole, vanusele, õppeedukusele jne. Väheste näidete varal iga tüübi kohta püütakse anda iseloomustav pilt kogu materjalist. Näiteks selle meetodi kasutamisest võiks olla Th. Valentineri eespool mainitud uurimus noorte fantaasia kohta. Selle autor selgitas välja rea tüüpilisi fantaasiapilte ja püüdis näidata, milline koht on neil noorsoo psüühilises arengus, kuidas peegelduvad nendes noorte tundeelu, huvid jms. Kui statistiline meetod vaatleb kõiki kirjandeid võrdsetena, siis tüüpiseeriv meetod tõstab esile karakterse, tüüpilise, püüdes haarata iga tüübi üldilmet, põhimeeleolu.

Tõlgitseva meetodiga on tegemist siis, kui uurija kasutab kirjandeid sisuliselt, otsekui pihtimust või tunnistust, eeldades, et neis väljendatu objektiivselt vastab tõele. Üsna vähesest materjalist tehakse kaugeleulatuvaid järeldusi noorsoo hingeelu kohta. See meetod on iseloomulik autobiograafiliste kirjandite ja päevikute kasutajatele (Ch. Bühler, N. Rõbnikov, V. Krutetski, A. Šnirman). Materjali kasutamine toimub põhiliselt illustreerivate näidete kujul.

Nagu näeme, võib õpilaste kirjandeid pedagoogilises ja psühholoogilises uurimises kasutada väga mitmel viisil. Opetajate jaoks on see üks kergemaid ja hõlpsamini rakendatavaid uurimismeetodeid. Tulemused, mis sel teel saadakse, ei ole alati küll nii täpsed ja veenvad kui näiteks eksperimentimeetodi teel saadud andmed, kuid, nagu senised uurimused näitavad, on ka sel teel võimalik omajagu kaasa aidata noorte hingeelu tundmaõppimisele ja mõistmisele.

Mõnede elementaarfunktsioonide käsitlemine keskkoolis

H. ROOS

Tallinna Polütehniline Instituut

Tänapäeval on keskkooli algebrakursuse peaeesmärgiks funktsionaalse sõltuvuse õpetamine. Vastavalt sellele tuleb keskkooli lõpetanuilt nõuda elementaarsete põhifunktsioonide, nagu astme-, eksponent- ja logaritmfunksiooni tundmist.

Kahjuks seda nõuet tegelikkuses ei täideta. Näiteks selgub TPI vastuvõtukomisjoni aruandeist, et instituuti astuda soovijail puuduvad piisavad oskused juuravaldiste teisen- damiseks, neil pole sageli õiget kujutlust mittenaturaalarvulise astendajaga astmest ega astme-, eksponent- ja logaritmfunksiooni mõisteist.

Vähesed teadmised mainitud küsimustes osutuvad sageli ka üliõpilastele komistus- kiviks. Selle illustratsiooniks olgu toodud üliõpilaste töödes esinenud vigadest järgmi- sed näited:

²¹ Uusimatest uurimustest võiks mainida näiteks S. Levijeva dissertatsiooni «Понимание характера литературного героя учащимися старших классов средней школы», Москва, 1959.

$$1) \sqrt[3]{8^6} = \sqrt{8^2} \qquad 6) 92,5 = (92 + 9 \cdot 0,5) = 85,5$$

$$2) (\sqrt{a})^2 = \sqrt{a^2} \qquad 7) (1/9)^{-1/2} = \frac{1}{(1/9)^{-2}}$$

$$3) (\sqrt{a})^5 = \sqrt{a^{10}} \qquad 8) (-1/27)^{-1/3} = 3$$

$$4) \sqrt{a} \sqrt[3]{a} = \sqrt[8]{a^2} \qquad 9) (-1/27)^{-1/3} = 3 - 1i$$

$$5) \sqrt{a} \sqrt[3]{a} = \sqrt[8]{a^2} \qquad 10) (-1/8)^{-1/3} = -2i$$

- 11) Ei osata lihtsustada avaldist $e^{\ln x}$.
- 12) $4^{\log_2 4} = 2$.
- 13) $\log(-100) = 3$.
- 14) Kui $\ln y = -\ln x$, siis $y = -x$.
- 15) Kui $\ln y = \ln x + \ln c$, siis $y = x + c$.

Millest on see kõik tingitud?

Eksponentfunktsiooni mõiste baseerub otseselt üldisel astme mõistel a^r , kus r on reaalarv. Kui reaalse astendajaga astme mõiste pole lõplikult välja kujunenud, siis ei saa ka tekkida eksponentfunktsiooni mõistet. Eksponentfunktsiooni mõiste omandamiseta ei või aga juttugi olla logaritmfunktsiooni mõiste väljakujunemisest.

Uurides lähemalt astme mõiste käsitlemist matemaatikaprogrammides ja õpikuis, võib veenduda, et siin tänapäevani säilinud meetod oma iganenud sümboolikaga otseselt takistab üldise astme mõiste tekkimist.

Niihästi programmide kui ka õpikute kohaselt toimub astme mõiste väljaarendamine üldjoontes järgmiselt.

Kõigepealt defineeritakse astet kui võrdsete tegurite korrutist ning tuletatakse reeglid tehete jaoks astmetega.

Selle aineosa äärmine lihtsus tekitab petliku mulje, nagu olekski astme mõiste nüüd lõplikult omandatud, s. o. nagu võiks astendaja olla ainult naturaalarv.

Edasi käsitletakse juurimist kui astendamise pöördtehet ning luuakse seega uus, iseisev mõiste — juure mõiste.

Juure mõiste isoleeritust astme mõistest süvendab omakorda asjaolu, et juurtega tehteid määravad juhendid erinevad täiesti nii sisult kui sõnastuselt vastavatest astmete puhul antud juhendeist. Liiatigi ei ole juurte teisendamise juhenditel, nagu teguri toomine juuresümboli ette, teguri viimine juuresümboli alla ning juuri ja juuritava astendaja taandamine nende ühise teguriga, mingit vastet naturaalarvulise astendajaga astmete puhul.

Nii ongi loodud kaks mõistet — aste ja juur ning tõmmatud nende vahele kindel piir, mille ületamise võimalust õpilane ei suuda aimata. See saabki saatuslikuks astme mõiste üldistamisel.

Mida tuleks öieti astme mõiste üldistamise all mõista?

Muidugi astme mõiste laiendamist nii, et astendajaks võiks olla iga reaalarv.

Metoodikud on üldiselt arvamusel, et see küsimus pole õpilasele jõukohane, sest irratsionaalse astendajaga aste nõudvat eelnevat tutvumist piirväärtuste teooriaga ja funktsiooni pidevuse mõistega, milliseid küsimusi käsitletakse alles hiljem.¹ Sellest tingituna on koolis nähtavasti loobutud irratsionaalse astendajaga astme selgitamise katsestki. Nii võime 1959/60. a. keskkooli programmidest lugeda «tuleb märkida, et astet

¹ V. Bradis, Matemaatika õpetamise metoodika keskkoolis, lk. 284.

saab defineerida ka irratsionaalse astendaja puhul, ilma selle küsimuse juures lähemalt peatumata».²

Käesoleva artikli lähtekohaks on veendumus, et irratsionaalse astendajaga astet ei tohi koolis defineerida selle küsimuse juures lähemalt peatumata, sest irratsionaalse astendajaga astme defineerimiseks pole vaja mitte niivõrd matemaatilise analüüsi mainitud palade tundmist kui just murrulise astendajaga astme mõiste omamist. Kui suudetaks luua murrulise astendajaga astme mõiste, siis oleks irratsionaalse astendajaga astme mõiste loomiseks vaja veel vaid kahe arvuhulga vahelise piiri mõistet, milleta ei saa anda ka irratsionaalarvu enda mõistet.³

Kogu häda seisnebki ainult selles, et senise käsitluse juures ei suudeta õpilasele anda murrulise astendajaga astme mõistet. Põhjuseks on ühelt poolt õpilase veendumus kahe lõplikult väljakujunenud mõiste — astme ja juure — olemasolust ning teiselt poolt murrulise astendajaga astme siiani kasutatud definitsioon: «Murrulise astendajaga aste on juur...»

Pole midagi loomulikumat, kui siit edasi arutada: «Kui murrulise astendajaga aste on juur, siis järelikult ei ole ta aste» ehk «Murrulise astendajaga aste ei ole aste».

See loogiliselt õigesti tuletatud ebaloogiline järeldus osutubki takistuseks üldise astme mõiste loomisele. See ei võimalda juure kui iseseisva mõiste likvideerimist, tema samastamist astme mõistega, vaid tõstab isegi üles küsimuse nimetuse «murrulise astendajaga aste» lubatavusest. Nii nimetabki dr. Holtmann oma raamatus «Mathematik I» (1958) lk. 56 murrulise astendajaga astet «formaalseks astmeks», toonitades sellega tema sisulist erinevust astmega võrreldes.

Kuivõrd domineerivaks ja iseseisvaks mõisteks on kujunenud juure mõiste ning kuivõrd pinnapealseks ja ebareelseks on selle kõrval jäänud murrulise astendajaga astme mõiste, näitab kõige kujukamalt fakt, et isegi keskkooli programmides on peetud tarvilikuks eraldi mainida astme ja juure logaritmi omadusi, kuigi piisaks ainult esimesest. Taoline ülepakkumine on loogiliselt lubamatu. See mõjub desorienteerivalt, nagu ei moodustaks juur astme erijuhtumit.

Juuresümboli kasutamine mitte ainult ei takista üldise astme mõiste tekkimist, vaid nõuab pealegi veel terve rea kohmakate ja keeruliste arvutuseeskirjade sissetoomist. Et need arvutuseeskirjad sõltuvad peamiselt juuresümboli kujust ning on raskepärased põhjendatavad, siis ei arenda nende õppimine peaaegu üldse üldist matemaatilist mõtlemist, vaid kujuneb lihtsaks mehaaniliseks päheõppimiseks. Kuna reegleid on palju (A. Kisseljovi algebräõpikus antakse 14 juhist) ja neid tuleb õppida pealegi eas, kus mehaaniline õppimisviis pole õpilastele vastuvõetav, siis kaob huvi aine vastu. Sellest tingituna ei omandata reegleid niivõrd kindlalt, et neid saaks hiljem vigadeta rakendada, nagu nähtub üliõpilaste töödes esinenud vigadest.

Juuravaldise käsitluse keerukus on sundinud metoodikuid otsima teid olukorra leevendamiseks. Nii soovitab prof. J. N. Arnold oma raamatus «Показатели степени и логарифмы в курсе элементарной алгебры» kasutada murrulisi ja negatiivseid astendajaid juba enne juuravaldiste teisendusi ja tehteid juurtega, et õpilastel oleks võimalik juuri astmeteks üle viia ja siis juba vastavaid teisendusi ning tehteid sooritada astmetega.

Samasuguseid mõtteid avaldavad ka S. I. Novosel'jov oma artiklis «Степени с дробными показателями и радикаль»⁴, A. J. Margulis artiklis «Об исключении действия над радикалами»⁵ ja A. K. Artjomov oma raamatus «Степени и корни».

² Keskkooli programmid 1959/60. õppeaastaks. Tallinn 1959, lk. 4.

³ Vt. käesoleva artikli autori kirjutist «Irratsionaalarvu mõiste käsitlemine», «Nõukogude Kool» nr. 9, 1961.

⁴ «Математика в школе» № 3, 1958.

⁵ «Математика в школе» № 2, 1960.

Niisiis on juba meetodikute laiemates ringides süvenenud arusaamine, et juurte kasutamine nõuab asjatut aja- ja energiakulu niisuguste seaduste õppimise näol, millede rakendamine tegelikus töös ei ole tingimata vajalik. Seega kerkib üles küsimus juurte vajalikkusest üldse.

Kas juuresümboli kasutamine on vältimatu?

Matemaatilise mõiste sümboli valik on muidugi meelevaldne. Valikul tuleb silmas pidada sümboli otstarbekohasust. Sümbol peab võimaldama töö lihtsustamist ja mõistete hõlpsamat selgitamist. Kui sümbol neid tingimusi ei täida, siis ei õigusta ta oma olemasolu. Kui ta osutub aga koguni tööd takistavaks ja mõisteid segavaks, siis on vaja temast loobuda, hoolimata tema ajaloolisest vanusest ja kasutajates juurdunud harjumustest.

Mis puutub juuresümbolisse, siis kasutati algul ruutjuure märkimiseks punkti arvu ees, hiljem aga lisati sellele kriipsuke, ja nii tekkiski juuremärk. Trükkis ilmus juuremärk esmakordselt 1525. a. Sileesias.⁶

Et juuremärgi tarvituselevõtmise ajal astme all mõisteti ainult naturaalarvulise astendajaga astet, siis märgiti uue sümboliga tõepoolest sisuliselt uut mõistet. Ajalooliselt oli juuremärgi kasutuselevõtmine õigustatud ja tarvilik ning tõi omal ajal kasu matemaatika üldisele arenemisele.

Peale juuremärgi kasutuselevõtmist kulus veel ligikaudu 130 aastat, enne kui esialgne astme mõiste laienes murrulise astendajaga astme mõisteni. Sellest ajast alates poleks juuremärgi kasutamine õigupoolest enam vajalik, kuid see on püsinud tänapäevani harjumusliku igandina.

Murrulise astendajaga võrreldes ei ole juuresümbolil mingit eelist. Küll aga on eelseid murrulisel astendajal: esiteks jääksid ära kõik juuravaldiste teisenduste ning arvutuste kohta käivad reeglid ja teiseks leiaks astme mõiste üldistus siis ilma ühegi kõrvalmõisteteta endale loomuliku ja loogilise tee. Seetõttu oleks ülim aeg loobuda juuresümboli kasutamisest.

Astme mõiste käsitlemine koolis peaks toimuma üldjoontes järgmiselt.

Kõigepealt defineeritakse naturaalarvulise astendajaga astet kui võrdsete tegurite korrutist:

Definitsioon 1. $a^n = \begin{cases} a, & \text{kui } n = 1. \\ \underbrace{a \cdot a \cdot a \dots a}_{n \text{ tegur}}, & \text{kui } n \text{ on ühest suurem naturaalarv.} \end{cases}$

Järgnevalt tõestatakse tegurite otsese loendamise teel teoreemid:

Teoreem 1. $a^m \cdot a^n = a^{m+n}$

Teoreem 2. $\frac{a^m}{a^n} = a^{m-n}$ eeldusel, et $a \neq 0$ ja $m > n$.

Teoreem 3. $(a^m)^n = a^{mn}$.

Teoreem 4. $(ab)^n = a^n b^n$.

Teoreem 5. $\left(\frac{a}{b}\right)^n = \frac{a^n}{b^n}$ eeldusel, et $b \neq 0$.

Esitatud teoreemide puhul on astendajate suhtes tehtud kaks kitsendust: esiteks, astendaja tohib olla ainult naturaalarv, teiseks, teoreemi 2 puhul peab olema $m > n$. Nende kahe kitsenduse kõrvaldamine osutubki kogu edasise töö eesmärgiks. Selle eesmärgi saavutamiseks tuleb aga esmalt fundmää õppida naturaalarvulise astendajaga astmete mõningaid omadusi, eriti nende suurusjärjestust. Esitame need vajalikud seosed lemmadena.

Lemma 1. $0^n = 0$.

Lemma 2. $1^n = 1$.

Lemma 3. Kui $a > 1$ ja $m < n$, siis $a^m < a^n$.

Lemma 4. Kui $0 < a < 1$ ja $m < n$, siis $a^n < a^m$.

⁶ Dr. H. Wieleiter, Geschichte der Mathematik I, 1922, lk. 77.

Lemma 5. Kui $0 < a < b$, siis $0 < a^n < b^n$.

Lemma 6. Kui $0 < x^n < y^n$, siis leidub niisugune x väärtus a ja seesugane y väärtus b , et $0 < a < b$.

Lemma 7. Täisarv ei saa olla ühegi taandamatu murru naturaalarvuliseks astmeks.

Nendest lemmadest on viis esimest vajalikud ka laiendatud astme mõiste puhul, mistõttu nende kehtivust tuleb pärast igakordset astme mõiste laiendamist uuesti tõestada (lemmad 1 ja 5 kehtivad ainult positiivsete astendajate korral, lemmad 6 ja 7 on vajalikud ainult irratsionaalarvu mõiste selgitamiseks).

Astme mõiste laiendamine toimub neljas etapis. Kõigepealt võib astendajal olla väärtus null, siis negatiivne täisarvuline väärtus, seejärel murruline ja lõpuks irratsionaalne väärtus.

Kahel esimesel etapil on astme mõiste laiendamise lähtekohaks tingimus, et teoreem 2 kehtiks ka juhtumil $m \leq n$.

Kui teoreemi 2 lugeda kehtivaks juhul $m = n$, siis saaksime ühelt poolt $\frac{a^m}{a^n} = a^{m-n} = a^0$, teiselt poolt aga $\frac{a^m}{a^m} = 1$. Järelikult peaks iga $a \neq 0$ puhul olema $a^0 = 1$. See tõttu anname järgmise definitsiooni:

Definitsioon 2. $a^0 = 1$, kui $a \neq 0$.

Kui teoreemi 2 lugeda kehtivaks juhul $m < n$ ehk $n = m + p$, kus p on naturaalarv, siis saame ühelt poolt $\frac{a^m}{a^n} = a^{m-n} = a^{m-m-p} = a^{-p}$, teisalt aga $\frac{a^m}{a^n} = \frac{a^m}{a^{m+p}} = \frac{a^m}{a^m \cdot a^p} = \frac{1}{a^p}$. Järelikult peaks olema $a^{-p} = \frac{1}{a^p}$ ehk $a^{-p} = \left(\frac{1}{a}\right)^p$ kui $a \neq 0$. Vastavalt neile tulemustele moodustame definitsiooni:

Definitsioon 3. $a^{-n} = \left(\frac{1}{a}\right)^n$, kus $a \neq 0$ ja n on naturaalarv.

Edasi tuleb näidata, et teoreemid 1–5 ja lemmad 2, 3 ja 4 jäävad kehtima ka laiendatud astme mõiste puhul. Need tõsiasiad kriipsutavad alla antud definitsioonide ostarbekust.

Et nüüd aga astme mõiste on juba osaliselt laiendatud, siis püstitame küsimuse: kas oleks võimalik astme mõistet veel edasi laiendada nii, et astendajaks võiks olla mis tahes arv.

Ainsad arvud, mis esialgu astendajatena kõne alla võivad tulla, on muidugi murrud, kuna irratsionaalarve veel ei tunta.

Mida peaks niisiis esitama avaldis $a^{\frac{m}{n}}$ kus (lihtsuse mõttes) m on täisarv ja n naturaalarv?

On selge, et astme astendamise seaduse kehtimisel peaks olema $(a^{\frac{m}{n}})^n = a^{\frac{m}{n} \cdot n} = a^m$. Järelikult on sobiv murrulise astendajaga astmele anda järgmine definitsioon:

Definitsioon 4. Avaldis $a^{\frac{m}{n}}$, kus m on täisarv ja n naturaalarv, esitab arvu, mille n -es aste on a^m , kui niisugune arv olemas on.

Kuigi murrulise astendajaga astme definitsioonini jõutakse, nagu näha, päris lihtsalt, on murrulise astendajaga astme käsitlemine koolimatemaatikas üks raskemaid probleeme. Küsimuse kogu keerukus ja sügavus peitub väljendis «kui niisugune arv olemas on». Järeldusele jõudmine, kas definitsiooni eeldusi rahuldavat arvu on olemas või mitte, pole igal konkreetsel juhtumil sugugi lihtne. Antud definitsiooni järgi on näiteks $2^{\frac{1}{2}}$ arv, mille ruut on 2, kui niisugune arv olemas on. Kas aga on olemas arv, mille ruut on 2? Võib kergesti näidata, et $2^{\frac{1}{2}}$ ei ole täisarv ega murr. Kas on üldse

olemas arve, mis pole täisarvud ega murrud? Ja kui niisuguseid arve on, kas leidub nende hulgas siis seesugust, mille ruut on kaks.

Need on kõnealuse probleemi kõige raskemad küsimused. Nende lahendamine nõuab arvuvalla laiendamist irratsionaalarvudega.

Kuid on olemas ka palju lihtsamaid küsimusi, mis teevad murrulise astendajaga astmete käsitlemise komplitseerituks. Näiteks $4^{1/2}$ on arv, mille ruut on 4, kui niisugune arv on olemas. Niisugune arv on olemas. See on kaks, sest $2^2 = 4$. Paraku on aga olemas veel teine arv, nimelt -2 , mille ruut on samuti 4. Kumba nendest arvudest esitab avaldis $4^{1/2}$? Või esitab $4^{1/2}$ koguni mõlemat arvu korraga? Mida esitaks siis aga näiteks avaldis $4^{1/2} + 9^{1/2} + 16^{1/2}$? Kas arvu 9, 5, 3, 1, -1 , -3 , -5 või -9 ? Või kõiki kaheksat arvu korraga?

Missugust arvu esitab avaldis $(-4)^{2/6}$?
 Ühest küljest oleks loomulik lugeda avaldist $(-4)^{2/6}$ võrdseks avaldisega $(-4)^3 = -64$, teisest küljest on aga $(-4)^{2/6}$ 4. definitsiooni järgi arv, mille ruut on $(-4)^6$, s. o. 4096. Seega peaks avaldis $(-4)^{2/6}$ esitama ka arvu 64.

Lisaks sellele peaks astme astendamise seaduse põhjal olema $(-4)^{2/6} = [(-4)^{1/2}]^6$. Avaldis $(-4)^{1/2}$ aga esitab definitsiooni 4 põhjal arvu, mille ruut on negatiivne, kui niisugune arv on olemas. Et aga pole arvu, mille ruut oleks negatiivne, siis avaldis $(-4)^{1/2}$ ei esita arvu. Järelikult ei saa siis ka avaldis $[(-4)^{1/2}]^6$ esitada ühtki arvu.

Nagu sellest näha, ei määra definitsioon 4 astet üheselt juhul, kui astendaja nimetaja on paarisarv. Seetõttu peame moodustama uue definitsiooni, mis oleks ühene.

Nagu äsja selgus, ei saa astet üheselt defineerida negatiivse astendatava puhul. Seepärast piirdume uue definitsiooni juures ainult positiivse astendatavaga.

Kõigepealt näitame, et iga positiivse a puhul on olemas üks ja ainult üks niisugune positiivne reaalarv $a^{m/n}$, et $(a^{m/n})^n = a^m$. Vastavalt sellele moodustamegi järgmise definitsiooni:

Definitsioon 5. Avaldis $a^{m/n}$, kus a on positiivne reaalarv, m täisarv ja n naturaalarv, on see positiivne arv, mille n -es aste on a^m .

Nagu teada, on paarisarvulise n puhul peale positiivse arvu aga ka veel niisugune negatiivne arv, mille n -es aste on a^m . Seda negatiivset arvu tähistame loomulikult sümboliga $-a^{m/n}$.

Definitsioonist 5 järeldeb, et

$$a^{m/n} = (a^m)^{1/n} = (a^{1/n})^m$$

ja

$$a^{pm/n} = a^{m/n}, \text{ kus } p \text{ on naturaalarv.}$$

Nagu eespool nägime, pole need seosed negatiivse astendatava puhul igakord kehtivad. Järelikult pole üldiselt sobiv negatiivset astendatavat kasutada. Erijuhtumitel, kus arusaamatusi ei teki, tuleb aga negatiivse astendatava korral rakendada definitsiooni 4.

Edasi tuleb tõestada, et teoreemid 1—5 jäävad kehtima ka definitsiooniga 5 määratud astmete korral. Samuti tuleb näidata, et astmete suurusjärjestus, lemmad 2—4, jäävad püsima kõikide ratsionaalsete, lemmad 1 ja 5 aga kõikide positiivsete ratsionaal-

sete astendajate puhul. Just sellel astmete suurusjärjestusel baseerubki järgmine ja ühtlasi viimane astme mõiste laiendamine.

Astme mõiste laiendamisega on, nagu eespool mainitud, ka arvuvalda laiendatud irratsionaalarvudega. Seetõttu tekib küsimus, mida tuleks mõista avaldise a^t all, kui t on irratsionaalarv.

•Piirdume algul juhtumiga $a > 1$.

Olgu irratsionaalarv t ratsionaalarvudest r ja R moodustatud arvuhulkade vaheliseks piiriks, kusjuures $r < t < R$.

Moodustame nüüd arvude a^r hulga ja arvude a^R hulga.

Lemma 3 põhjal on siis $a^r < a^R$. Peale selle on võimalik näidata, et iga positiivse p puhul leidub niisugune arvupaar r ja R , et $0 < a^R - a^r < p$. Nendel tingimustel on aga olemas arvuhulkade a^r ja a^R vaheline piir. Seda piiri esitabki avaldis a^t .

Juhtumit $0 < a < 1$ saab käsitleda analoogiliselt eelnevaga, ainult selle vahega, et nüüd on lemma 4 järgi $a^R < a^r$.

Definitsioon 6. Kui $a > 0$ ja t on irratsionaalarv, mis on ratsionaalarvudest r ja R moodustatud arvuhulkade vaheliseks piiriks, siis nimetame avaldiseks a^t seda reaalarvu, mis on arvudest a^r ja a^R moodustatud arvuhulkade vaheliseks piiriks.

Kui $a < 0$, siis omandavad avaldised a^r ja a^R kas positiivseid või negatiivseid väärtusi või ei omanda üldse mingit väärtust, vastavalt sellele, kas r ja R on paaritu- või paarisarvulise nimetajaga ja lugejaga. Nii ei saa kehtida seost $a^r < a^R$ ega ka seost $a^R < a^r$. Järelikult ei eksisteeri arvudest a^r ja arvudest a^R moodustatud arvuhulkade vahelist piiri. Seega pole avaldisel a^t mingit mõtet, kui $a < 0$ ja t on irratsionaalarv.

Nii olemegi astme mõiste üldistamise viinud lõpule. Astendajaks võib olla iga reaalarv.

Edasi on kerge tõestada, et teoreemid 1—5 ning astmete suurusjärjestuse lemmad 1—5 jäävad kehtima ka irratsionaalsete astendajate korral. Toome selle kohta paar näidet, teoreemi 1 ja lemma 3 tõestuse.

Olgu irratsionaalarv a ratsionaalarvudest a ja A moodustatud arvuhulkade vaheliseks piiriks, $a < a < A$, ning irratsionaalarv β ratsionaalarvudest b ja B moodustatud arvuhulkade vaheliseks piiriks, $b < \beta < B$. Olgu u positiivne reaalarv.

Näitame, et teoreem 1 kehtib ka irratsionaalsete astendajate korral.

Tõepoolest, arvudest $u^a u^b$ ja $u^A u^B$ moodustatud hulgad, mille vaheliseks piiriks on $u^a u^b$, koosnevad täpselt samadest arvudest kui arvudest u^{a+b} ja u^{A+B} moodustatud hulgad, mille vaheliseks piiriks on $u^{a+\beta}$. Järelikult on $u^a u^b = u^{a+\beta}$.

Juhul, kui $u > 1$ ja $a < \beta$, on kerge näidata, et lemma 3 on kehtiv ka irratsionaalsete astendajate korral.

Tõesti, kuna $a < \beta$, siis on olemas niisugune ratsionaalarv c , et $a < c < \beta$. Seega on aga definitsiooni 6 põhjal $u^a < u^c$ ja $u^c < u^\beta$. Järelikult on $u^a < u^\beta$.

Muidugi tuleb astme mõiste üldistamise kõikidel etappidel uurida ka vastava astme-funktsiooni x^r graafikut.

Argumendi x positiivsete väärtuste korral võib graafikut kergesti konstrueerida lemmade 1—5 najal. Argumendi negatiivsetele väärtustele vastav graafik aga kas puudub (kui r on irratsionaalne või $r = \frac{2p-1}{2q}$, p ja q on naturaalarvud) või on eelmisega

sümmeetriline kas ordinaattelje (kui $r = \frac{2p}{2q-1}$) või koordinaatide alguspunkti (kui $r = \frac{2p-1}{2q-1}$) suhtes. Esitame siinkohal vahemikus $x \geq 0$ astmefunktsiooni x^r graafikuid vastavalt astendaja väärtustele $r < 0$, $r = 0$, $0 < r < 1$, $r = 1$ ja $r > 1$ (joon. 1).

Et eespool on astet uuritud sõltuvalt nihästi alusest kui ka astendajast, siis on nüüd olemas kõik eeldused eksponentfunktsiooni defineerimiseks.

Ekspontfunktsiooni käsitlemist tuleks koolis alata aruteluga, millist väärtust võiks anda konstandile a avaldises a^x , kus x võib omandada kõik reaalarväärtused.

Võib kergesti veenduda, et a peab olema positiivne, sest negatiivse x korral ei või a olla null ja irratsionaalse x puhul negatiivne.

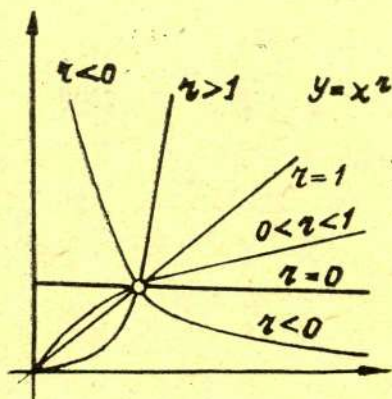
Kuid alusele a pole ka mõtet anda kõiki positiivseid väärtusi.

Nii on juhtum $a = 1$ triviaalne, sest $1^x = 1$. Seose $a^x = \left(\frac{1}{a}\right)^{-x}$ tõttu võib aga piirduda ainult juhtumiga $a > 1$. Tõepoolest, kui $0 < b < 1$, siis $\frac{1}{b} = a > 1$, seega funktsiooni b^x võib vaadelda liitfunktsioonina a^{-x} .

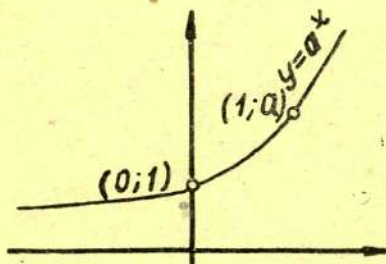
Kui $a > 1$, siis omandab a^x iga x puhul positiivse väärtuse. Vastavalt sellele annamegi ekspontfunktsiooni definitsiooni:

Definitsioon 7. Funktsiooni a^x , kui $a > 1$, nimetatakse ekspontfunktsiooniks.

Lemma 3 järgi on ekspontfunktsioon kasvav. Definitsioonide 1 ja 2 põhjal läbib funktsiooni graafik punkte $(1; a)$ ja $(0; 1)$ (joon. 2).

Joon. 1.

Joon. 2.

Ekspontfunktsiooni a^x puhul on argumendiks astendaja ja funktsiooniks aste. Järelikult on ekspontfunktsiooni pöördfunktsiooni argumendiks aste ja funktsiooniks astendaja.

Pöördfunktsiooni avaldise saamiseks peaksime võrrandist $y = a^x$ suuruse x avaldama suuruste a ja y kaudu. Seda pole aga võimalik teha ei liitmise, lahutamise, korutamise, jagamise ega astendamise abil. Järelikult on astendaja leidmiseks astme ja astendatava kaudu vaja uut tehet, mida nimetatakse logaritmimeks ja mis pole teostatav seni tuntud tehete sooritamise teel. Selle tehete sümbolit $\log_a b$ defineeritakse järgmiselt:

Definitsioon 8. Avaldis $\log_a b$ tähendab astendajat, millega arvu a astendades saadakse arv b . Arvu a nimetatakse logaritmi aluseks, arvu b logaritmitavaks.

Seega, kui $y = a^x$, siis $x = \log_a y$. Tähistades pöördfunktsiooni argumenti ka sümboliga x , anname järgmise definitsiooni:

Definitsioon 9. Logaritmifunktsiooniks $\log_a x$, kus $a > 1$ ja $x > 0$, nimetatakse ekspontfunktsiooni a^x pöördfunktsiooni.

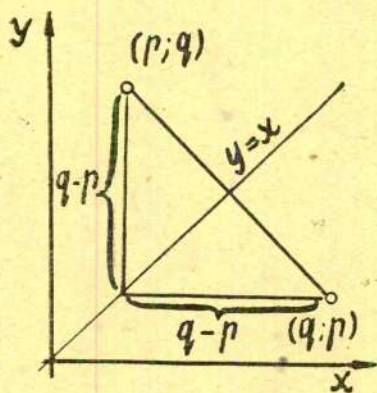
Definitsiooni 8 järgi võib logaritmi alusele ja logaritmitavale anda peale positiivsete väärtuste ka mõningaid sobivalt valitud negatiivseid väärtusi, näiteks: $\log_{-3} 9 = 2$, sest $(-3)^2 = 9$, $\log_{-2} -8 = 3$, sest $(-2)^3 = -8$.

Logaritmifunktsiooni kui ekspontfunktsiooni pöördfunktsiooni alus a võib oman-

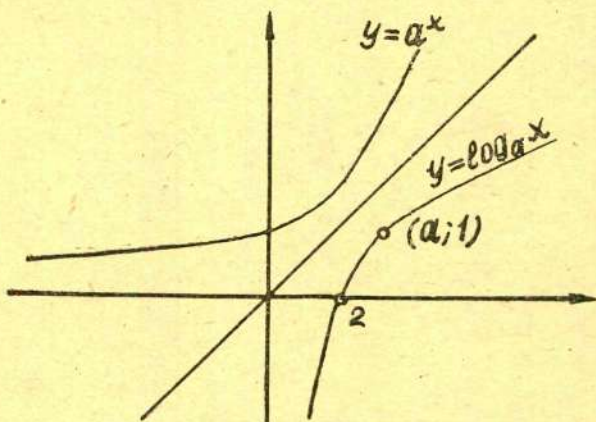
dada aga enesestki mõista ainult neidsamu väärtusi, mida ta evis eksponentfunktsiooni puhul astendatavana, niisiis $a > 1$. Logaritmfunksiooni argument aga võib omandada ainult kõiki neid väärtusi, mis osutusid eksponentfunktsiooni väärtusteks, s. o. ainult positiivseid väärtusi, kusjuures eksponentfunktsiooni vastavaid argumenti väärtusi tuleb võtta logaritmfunksiooni väärtustena.

Sellest järeldub, et eksponentfunktsiooni monotoonse kasvamise tõttu on ka logaritmfunksioon monotoonselt kasvav. Tema graafikut võib aga kergesti valmistada eksponentfunktsiooni graafiku abil. Kui nimelt eksponentfunktsiooni graafikul on punkt $(p; q)$, siis logaritmfunksiooni graafikul on punkt $(q; p)$.

Nagu kergesti võib veenduda, on punktid $(p; q)$ ja $(q; p)$ sümmeetrilised sirge $y = x$ suhtes (joon. 3). Järelikult on logaritmfunksiooni ja eksponentfunktsiooni graafikud võrdsete aluste puhul sümmeetrilised sirge $y = x$ suhtes (joon. 4).

Joon. 3.

Joon. 4.

Niisiis oleme astme mõiste järkjärgulise laiendamise teel jõudnud eksponentfunktsiooni ja sealt logaritmfunksiooni juurde.

Jääb üle veel väga tähtis ülesanne, nimelt astme-, eksponent- ja logaritmfunksiooni rakendamine tänapäeva tegelikkuses esinevate probleemide lahendamisel, eriti kümnendlogaritm ja selle kasutamine arvutusvahendina. Need küsimused ei kuulu aga enam käesoleva artikli raamidesse.

Masinaõpetuse seostamisest füüsikaga

E. HERMAN,

Fr. R. Kreutzwaldi nim. Võru 1. keskkooli õpetaja

Kõige pakilisemaks küsimuseks tootmisõpetuse eri- ja üldainete õpetamisel on nende ainete seostamine üldhariduslike õppeainetega, eeskätt reaalinete. Ehkki paljudes koolides õpetavad tootmisõpetuse üld- ja eriaineid küll suurte kogemustega spetsialistid, jääb siiski vajaka nende ainete seostamisel üldhariduslike õppeainetega, mille kohta õpilased on juba eelnevalt omandanud mõningaid teadmisi. Senini on pedagoogilises ajakirjanduses väga vähe ilmunud vastavasisulisi artikleid, mille tõttu laiemale õpetajakonnale pole teada needki vähesed kogemused, mis vastava ala õpetajatel on sel alal juba olemas. Et kogemuste vahetamine on aga väga soovitatav, tuleks tootmisala õpetajatel nende küsimustega tegelda ja avaldada oma mõtteid pedagoogilises ajakirjanduses.

Tootmisõpetus kohustab ka üldainete õpetajaid arvestama koolis õpitavate eriainete spetsiifikat. Kuigi senini puuduvad spetsiaalsed õpikud, mis arvestaksid ühe või teise eriala sisu ja mahtu, tuleb leida võimalusi olemasolevate õpikute sisu kohandamiseks vastavalt erialale, vähendamata seejuures aine üldhariduslikku tähtsust.

Väga oluliseks tuleb pidada kooli polütehnilise õpetuse komisjoni tööd. Juba õppeaasta algul tuleks põhjalikult läbi arutada reaalinete, tootmisõpetuse üldainete ja tootmisõpetuse eriainete seostamise küsimused. Seltsimees J. Käbin märkis oma aruandekõnes EKP XIII kongressile, et «...tootmisõpetuses domineerib kohati kitsalt kutsealane suund, üldhariduslike ainete õpetamine on paljudes koolides veel nõrgasti seotud tootmisõpetusega...» See ongi põhiliseks puuduseks, miks üksikute koolide tootmisõpetusele üleläänud klassides osutus õppeedukus mõnevõrra halvemaks nende klasside omast, kus tootmisõpetust ei olnud. Tootmisõpetuse õige organiseerimine loob eeldused programmimaterjali põhjalikuks omandamiseks, ja mis kõige tähtsam — kasvatab huvi õpitava vastu.

Et tootmisõpetuse üheks tähtsamaks üldaineks on masinaõpetus, mida õpetatakse peaaegu kõigis tootmisõpetusega töökeskkoolides, siis võtsin vaatluse alla just selle. Masinaõpetusel on kõige rohkem seost füüsikaga, kuigi ei saa alahinnata ka keemia, matemaatika ning joonestamise osatähtsust.

Fr. R. Kreutzwaldi nim. Võru 1. keskkoolis, samuti teistes rajooni keskkoolides algas tootmisõpetus juba möödunud õppeaastal. Õppeaasta algul moodustati polütehnilise õpetuse komisjon, kes hakkas koordineerima reaalinete ja tootmisõpetuse üldainete seostamist. Peale selle lahendati komisjonis kõiki neid küsimusi, mis puudutasid tootmisõpetuse ettevalmistamist ja planeerimist, sest õppealajuhataja vastaval alal veel puudus. Tänu vastava komisjoni rahuldavale tööle, toimus tootmisalane ettevalmistus koolis enam-vähem normaalselt.

Vastavalt polütehnilise õpetuse komisjoni otsusele koostasid tööplaanid tootmisõpetuse eri- ja üldainete kohta, kus võtsin arvesse eriti reaalinetes käsitletud ja käsitletulevat teematikat. Raskusi oli sellega, et masinaõpetuses käsitletavad teemad eelnesid

tihti füüsikakursuse vastavasisulisele materjalile. Sel õppeaastal on aga olukord parem, sest tootmisõpetuse programmi projektis tehtud paranduse kohaselt toimub masinaõpetuse õpetamine nüüd 9. klassis teisel poolaastal, mis on ka täiesti õigustatud. Töö planeerimisel on kindlasti suureks abiks Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi teadusliku töötaja A. Kõverjala artikkel «Tootmisõpetuse ettevalmistamisest ja planeerimisest» («Nõukogude Õpetaja» nr. 16, 9. sept. 1961. a.).

Esimese teemana käsitletakse masinaõpetuses masinaehituse ja masinatööstuse arengut Venemaal, Nõukogude Liidus ja sealhulgas ka Eesti NSV-s. Siin, lisaks seitseaastaku ülesannetele, tuleb rääkida ka NLKP programmi materjalidest. Õppevahenditena võib kasutada sellekohaseid plakateid, diagramme ja pildimaterjali, mida on saadaval raamatukauplustes.

Teema «Üldised mõisted masinatest» käsitlemisel on kõigepealt sobiv anda K. Marxi definitsioon masinagregaadi kohta: «Iga arenenud kogumasin koosneb kolmest oluliselt erinevast osast: jõumasinast, ülekandemehhanismist ja lõpuks masin-tööriistast ehk töömasinast» (K. Marx, Kapital, I köide, lk. 323, Eesti Riiklik Kirjastus, 1953. a.). Veelgi rohkem, «Kapitali» I köite teema «Masinate arenemine» läbitöötamine õpetaja enese poolt ja selle sisu teadlik selgitamine õpilastele on väga vajalik. See annab neile ülevaate masina kui eksploateerimisvahendi osast kapitalistlikus ühiskonnas, kui kapitalistile lisaväärtuse tootmise vahendist. Kui seda materjali oskuslikult siduda NLKP programmis seatud ülesannetega meie tööstuse mehhaniseerimise ja automatiseerimise kohta, saab õpilastele selgeks masina osa kommunistlikus ühiskonnas.

Andes õpilastele jõu- ja töömasina ning ülekandemehhanismide definitsiooni, on vajalik meelde tuletada vastavat osa füüsikakursusest.* Täpsed definitsioonid jõumasina, töömasina, detaili, sõlme, agregaadid jt. kohta leiame I. Artobolevski «Mehhanismide ja masinate teooriast» (Eesti Riiklik Kirjastus, 1961. a., lk. 8—11). Füüsikast tuleks korrata ka tööde võrdse seadust (mehaanika kuldreegel). Selle teema puhul tuleb selgitada ka masina kasuteguri mõistet (füüsikaõpikus lk. 130). Olgu märgitud, et siin on tegemist ainult lihtmasina (mehaanilise) kasuteguriga ja endastmõistetavalt tuleks kasuteguri mõistet õpilastele selgitades sisuliselt üldistada. Õpilastele peab selgitama, mida mõista kasuliku töö ja mida kogu töö all.

Õpikus on näiteks märgitud kahjuliku takistusest ainult hõõrdetakistust, mis mõjutab masina kasutegurit, kuid millega kaugelki ei saa piirduda. Tuleb märkida, et komplektseeritud masina kasutegur sõltub väga paljudest asjaoludest. Nii on masina kasuteguri käivitamisel väiksem kasutegurist, mis masinal on permanentse liikumise faasis. Samuti peab selgitama, et mootorsete jõudude muutumisega (jõumasina kulumise tagajärjel) muutub kasutegur väiksemaks (kulunud kolvigrupp auto sisepelemismootoril). Peale selle võiks märkida, et masina üldine kasutegur võrdub üksikute järjestikuste tööd üle kandvate sõlmede mehaaniliste kasutegurite korrutisega.

$$n = \eta_1 \cdot \eta_2 \cdot \eta_3 \dots \eta_n$$

n — sõlmede arv.

Et antud teemale on määratud 2 tundi, tuleb piirduda ainult programmis antud mõistete defineerimisega ja lühida selgitusega. Samuti tuleb anda kinemaatiliste skeemide tähised. Skeemide koostamist ja lugemist võib praktiseerida programmi teemade käsitlemisel, kus see on otstarbekas.

Teema «Masinaehituses kasutatavad materjalid» käsitlemisel pole kahjuks füüsikakursuse vastavad teemad «Kristallilised ja amorfsed kehad» (lk. 294) ning «Sulamid ja nende kasutamine tehnikas» (lk. 314) veel läbi võetud. Siin tuleks ainet esitada 8-klassilise kooli füüsikakursuses saadud teadmiste baasil ja füüsikaõpetajal hiljem arvestada nende teemade käsitlemisel õpilaste teadmisi masinaõpetusest. Terase termokeemilise

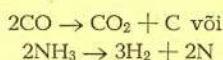
* A. Pjorõškin ja V. Krauklis. Füüsika VIII—IX klassile, ERK, Tallinn 1961, lk. 125 ja 168.

töötlemise õpetamine, mis on eelmainitud teema alateemaks, toetugu õpilastel olemasolevatele teadmistele difusioonist, absorptsioonist ja dissotsiatsioonist, mis nad on omandanud keemia- ja füüsikakursuses. Terase termokeemiline töötlemine erineb teistest terase termilise töötlemise viisidest selle poolest, et peale struktuuri muutuse toimub ka terase pinnas teatud kihi ulatuses ettenähtud elementidega tema koosseisu muutus difusiooni toimel. Difusiooni võimalus ja sellega ka termokeemiline töötlemine määratakse:

1) difundeeruvate elementide lahustuvusega põhimetallis; 2) süsteemi loomulikust püüdest ühtlustada kontsentratsiooni kogu ruumala ulatuses; 3) aatomite soojusliikumisega.

Harilikult toimub detaili termokeemiline töötlemine selleks spetsiaalselt loodud keskkonnas, kus kõrge temperatuuri mõjul eralduvad töötlemiseks vajalikud gaasid ja tungivad difusiooni teel metalli pealiskihiti. Kui õpilastel on olemas eespool märgitud teadmised keemiast ja füüsikast, siis võib veel lisada termokeemilise töötlemise kolm põhilist protsessi:

1) Dissotsiatsioon, mis leiab aset gaasilises keskkonnas ja seisneb molekulide lagunemises ning aktiivsete difundeeruvate aatomite tekkimises, näit.

esimesel juhul süsiniku ja teise reaktsiooni puhul lämmastiku aatomite näol. Neile vastavad termokeemilised protsessid on tsementeerimine ja nitreerimine.

2) Absorptsioon — toimub metalli pinnal ja seisneb vabade aatomite neeldumises (lahustumises) metalli pinnas. See protsess saab toimuda juhul, kui difundeeruv element vabalt lahustub põhimetallis.

3) Difusioon, mis iseloomustab kolmandat protsessi, toimub siis, kui absorptsioon ei toimu energiliselt ja sellega kontsentratsioon metalli pinnas ei kasva ning aktiivsed aineatomid difundeeruvad sügavamale metallikihti.

Teema «Masinadetailide asendatavus» puhul võib õpilastele rääkida standardsetest detailidest, mis neile on tuntud juba joonestamiskursusest (põldid, mutrid, kruvid, needid, seibid, võllid jne.). Õpilastel pole raske taibata nende standardsete detailide vahetavust, mis on töödeldud ühtsete OCT-i või FOCT-i normide järgi.

Tolerantside selgitamisel pöördume tagasi füüsikakursusse. Siin lähtume arutlusest, et detaile pole võimalik töödelda absoluutse täpsusega, sest nende täpsust mõjutavad väga paljud faktorid, nagu füüsikas juba tuntud soojuspaisumine temperatuuri tõusu tagajärjel (lk. 262), mis kaasneb metallide töötlemisel lõikamisega. Võib tuua soojuspaisumise valemi:

$$l_t = l_0(1 + \alpha t) \text{ (lk. 263), millest saame leida absoluutse joonmõõtmete suurenemise}$$

$$\Delta l = l - l_0$$

Kui detaili mõõta temperatuuril, mis sellel on töötlemise lõpul, siis saadud tulemus erineb sellest, mida detail omab peale jahtumist. Siit selgub õpilastele, et detailide töötlemisel peab olema lubatud teatud kõrvalekaldumine tema nimimõõtmetest ja see hälve võib olla kas nimimõõtmest üles- või allapoole (või mõlemale poole). Siin oli juttu küll ainult ühest faktorist, mis mõjutab detaili töötlemise täpsust; nimelt temperatuurist, kuid sellele võib tuua täienduseks veel palju füüsikas tuntud nähtusi, nagu metallide deformatsioon (pingi ja detaili läbipaandumine töötlemisel), kulumine (lõiketera), mõõteriista ebatäpsus jne. Tuleks juhtida tähelepanu ka sellele, et mõõtmise tulemusi mõjutab alati see, et meie meelte eraldamisvõime on piiratud. Nii ei suuda silm eraldada teineteisest kaht rööbiti asetsevat joont, kui nende vahe on väiksem kui 0,05 mm. Pealegi sõltub mõõtmistulemus isikust endast, tema kvalifikatsioonist ja füsioloogilisest mehhanismist. Siit tulenebki vajadus lubada detaili mõõtmel kõikuda teatud piirides, anda nad jooni-

sel teatud sallivusega (tolerantsiga) ja selle suurus, antud detaili mõõtmeid arvestades, määrab ära detaili töötlemise täpsusklassi.

Istude käsitlemisel lähtume praktilisest vajadusest valmistada masina detaile nii, et nad ühel juhul on teineteise suhtes liikuvad (võll ja laager, kruvi ja mutter, kolb ja silinder jne.), teisel juhul aga liikumatud (võll ja rihmaseib, võll ja hammasratas, kuul-laagri sisemine rõngas ja võll jne.). Kinemaatiliste paaride vahel liikumise kindlustab lõtk, mille suurus määrabki ära istu iseloomu. Teiselt poolt, liikumatud istud saavutatakse pingu olemasolu puhul kahe koos töötava detaili vahel ja selle pingu suurusest sõltub kinnisistu iseloom. Nagu füüsikas õpitakse, on elastsete materjalide deformatsioon elastsuspiirides võrdeline mõjuva jõuga (lk. 297). Liikumatu istu puhul tuleb ava valmistada võllist väiksem ja suruda pressi abil võll avasse. Siin toimub ava läbimõõdu suurenemine ning materjali elastne deformatsioon. Mida suurem on deformatsioon, seda suurema jõuga hoitakse võll avas ja seda tugevam on ist. (Elastne deformatsioon, lk. 298.) Veel kindlama istu saaks, kui ava deformatsioon oleks veelgi suurem. See saavutatakse aga nn. kuuma istu puhul, kus avaga detaili kuumutatakse teatud temperatuurini, mille tulemusena toimub ava läbimõõdu suurenemine soojuspaisumise tagajärjel (lk. 262). Ava algläbimõõdu võime ligikaudu arvutada valemiga:

$$I_0 = \frac{I_t}{1 + at}$$

vastavalt tema soojuspaisumisele, seejuures arvestades, et ava läbimõõt peab vastama võlli läbimõõdule. Pärast võlli paigutamist kohale tuleb ava ja võll viivitamatult koos jahutada, et võll ei saaks kuumenemise tagajärjel paisuda ja tekitada kuumale avaga detailile plastilist deformatsiooni (lk. 298). Jahtumise tagajärjel tõmbub ava kokku ja me saame jäiga, nn. «kuuma» istu.

Teema «Masinaehituses kasutatavad montaaži- ja mõõteriistad». Peamised montaažis kasutatavatest tööriistadest on kas löökriistad või mitmesugused võtmed, mis võimaldavad tekitada jõumomenti. Siin on otstarbekas selgitada jõumomendi mõistet füüsikast (lk. 77) $M = F \cdot l$. Mida suurem on rakendatav jõud ja kangi õ'g (võtme pikkus), seda suurema jõumomendi saame. Et meetrite ja kruvide keeramisel ületame kruvipaari-vahelist hõõrdejõudu, mis sõltub keerme tüübist, selle läbimõõdust (lk. 77), materjalist ja keerme pinna kvaliteedist, samuti mutri pea ja pinna vahelisest hõõrdejõust, siis valimegi neid tegureid arvestades vastava tööriista — võtme tüübi. Tähtsamate kruvide ja mutrite kinnikeeramiseks kasutame pikemaid ja tugevama konstruktsiooniga võtmeid. Kinnituse tugevust määratakse jõumomendi rakendamiseks kruvile või mutrile. Näiteks peab auto GAZ-51 plokikaane mutrid kinnitama jõumomendiga 6,7—7,2 kGm ja vastava dünamomeetriga varustatud võtmega, viimase puudumisel aga silmusvõtmega, mille pikkus on 250 mm. Rakendatav jõud peab sel puhul olema

$$F = \frac{M}{l} = \frac{7}{0,25} = 28 \text{ kG.}$$

Olgu siinjuures lisatud, et füüsikaõpikus on teemat «Kruvi» (lk. 76) käsitletud ideaalselt — hõõrdevabalt, mida tuleb õpilastele selgitada.

Mõõteriistade nihkkaliibri ja kruvikaliibri käsitlemisel pöördume füüsikast tuntud nooniuse skaala juurde, mille abil toimub lugemi võtmine mõõtmisel nihkkaliibriga ja mida õpiti 8-klassilise kooli füüsikakursuses. Indikaator, mida siin tuleb tutvustada, on kellatüüpi ja tema ehituse õpetamisel tuleks kasutada hammasratasülekande mõistet, mis on antud füüsikaõpikus (lk. 171). Siin on masinaõpetuses esmakordselt tegemist ka ülekandearvu mõistega, mis leidub õpikus (lk. 169). Tuleb teha vahet ülekandearvu ja ülekandesuhte (kirjanduses kohati ka ülekandeteguri) vahel. Ülekandearvuks nimetatakse teatavasti vedaja võlli pöörete arvu (või nurkkiiruse) suhet veetava võlli pöörete arvuga (nurkkiirusega).

$$\text{Seega } i = \frac{n_{\text{vedav}}}{n_{\text{veetav}}} = \frac{\omega_{\text{vedav}}}{\omega_{\text{veetav}}}.$$

Ülekandesuhe aga on völliide nurkkiiruste suhe kas esimeselt teisele või teiselt esimesele, ilma seda märkimata, milline neist on veetav või vedaja. Seega esimeselt völliilt teisele on ülekandesuhe järgmine:

$$i_{1,2} = \frac{\omega_1}{\omega_2}.$$

või teiselt esimesele

$$i_{2,1} = \frac{\omega_2}{\omega_1}.$$

Ulaltoodud saab selgitada õpilastele pikemalt teema «Pöörliikumise ülekandmine» puhul. Et hammasratasajami ülekandearv võrdub üksikute ülekannete ülekandearvude korrutisega

$$i = i_1 \cdot i_2 \cdot i_3 \dots i_n,$$

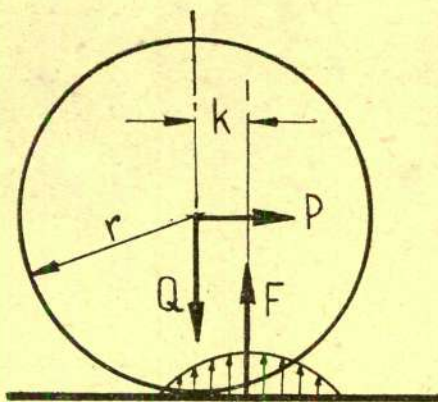
siis suure ülekandearvu saamiseks väikese arvu ülekannete juures, nagu see esineb indikaatori puhul peame valima ka küllalt suured osaülekannete ülekandearvud. Need on indikaatoril tavaliselt $Z_1 = 10$; $Z_2 = 100$; $Z_3 = 16$; $Z_4 = 100$. $i = i_1 \cdot i_2 = \frac{16}{10} \cdot \frac{100}{10} = 16$.

Teema «Liited» alateemade (poldid, tikkpoldid, mutrid, kruvid ja kiilud) käsitlemisel tuletame algul meelde füüsikakursusest kiilu (lk. 75) ja kruvi (lk. 76), rõhutades eriti nende abil saavutatavat võitu jõus.

Mittelahtivõetavate liidete (neetliidete, kruviliidete ja jootliidete) käsitlemist on võimalik tihedalt siduda järgmiste füüsikateemadega: «Tahke keha deformatsioon» (lk. 297), «Elastsus ja plastilisus» (sealsamas lk. 298), «Metallide omaduste tähtsus nende töötlemisel ja kasutamisel» (lk. 307) ning «Sulamid ja nende kasutamine tehnikas» (lk. 314). Keevisliidete käsitlemisel pole üleliigne meenutada aine agregaatoleku muutust, sulamistemperatuuri, keha sulamissoojust ja sulamise erisoojust, sest neid teoreetilisi teadmisi, mis äsja 9. klassis omandati, saab keevitamisel rakendada. Siin võib edukalt selgitada ka nähet, miks keevisõmblus kohe peale leegi eemaldamist tardub.

Teema «Transmissioonielemendid» puhul tuleb defineerida völle kui tuge del (laagrites) pöörlevaid detaile, mille ülesandeks on väändemomentide ülekandmine, ja telgi, kui tuge de suhtes liikumatuid või liikuvaid vardaid, mis on ette nähtud sellel pöörlevate detailide toetamiseks, kuid mille ülesandeks ei ole väändemomendi ülekandmine. Tapp on völli või telje laagrile toetuv osa. Laagrite käsitlemise aluseks on järgmised teemad füüsikast: «Libisemise hõõre», «Paigaloleku hõõre», «Veeremise hõõre» ja «Hõõrde tähtsus» (õpik, lk. 60, 62, 63, 64). Füüsikaõpiku materjalile võiks lisada, et tavaliselt eristatakse kahte hõõrdumisliski: kuiv hõõrdumine (määrimata pindade hõõrdumine) ja vedelikuline hõõrdumine (määritud pindade hõõrdumine). Mõnikord täiendatakse seda liigitust veel kahe vahepealse hõõrdumislisliga: poolkuiva hõõrdumisega ja poolvedelikulise hõõrdumisega. Pikemalt tuleks selgitada veerehõõrdumist. Veeremisel tekib takistus kokkupuutuvate pindade deformatsiooni kuhjumise tõttu veeremise suunas ja sellega seoses nihkub reaktsioonijõud pöörlemise teljest ettepoole, mille tagajärjel tekkiva reaktsioonijõu moment $M_v = F \cdot k$ on vastupidine pöörlevale kehale rakendatud momendiga. k on siin nihke suurus ja seda nimetatakse ka veerehõõrdeteguriks. Nagu nähtub, on veerehõõrdeteguril ka pikkuse dimensioon, erinevalt liugehõõrdetegurist, mille dimensioon puudub. Jõud F on reaktsioon, võrdne keha survejõuga staatilises olekus.

Jõupaaril, mille toimel silinder veereb, on moment $M = P \cdot r$, kus r on silindri raadius; ühtlasel veeremisel $M_v = M$ ehk $P \cdot r = F \cdot k$; siit $P = k \frac{F}{r}$. Seega on rakendatav

jõud P võrdeline veerehõõrdeteguriga ja pöörvõrdeline silindri raadiusega. Sellest võib järeldada, et suurema raadiusega, siledama ja kõvema pinnaga rull veereb kergemini teljele rakendatud jõu toimel. Seoses sellega, et veerehõõrdetakistus on tunduvalt väiksem liugehõõrdetakistusest, kasutataksegi laialdaselt veerelaagreid (kuul- ja rull-laagreid). Veerelaagritel veerevad elemendid ja veerepinnad on äärmiselt kõvad, mille tõttu ka k on kaduvväike ja takistus minimaalne.

Alateemadena tulevad käsitlemisele rihmarattad, hammasrattad, sidurid, mille õpetamisel tuleb kasutada plakateid, mudeleid ja detaile. Näitlikkust ei tohi unustada ka

teiste teemade juures, kus seda on võimalik kasutada.

Teema «Pöörlemisliikumise ülekandmine» käsitlemise lähteallikaks peavad olema algteadmised vastavast füüsikakursuse osast. Ülekannetele on füüsikas antud teatavasti küllalt suur osa, s. o. alates pöörlevast liikumisest (lk. 164) kuni hammasülekandeni (lk. 171). Füüsikakursusest on välja jäänud ainult kettülekanne, mis erineb rihmülekandest ainult selle poolest, et elastse vaheelemendina kasutatakse siin ketti, mis tagab rangelt konstantse ülekandearvu. Nii kasutataksegi kett- ja hammasülekannet juhtudel, kui on nõutav ajamilt ülekandearvu konstantsus.

9. klassis on viimaseks teemaks masinaõpetuses «Pöörlemisliikumise muutmine kulgemisliikumiseks ja vastupidi». Siin käsitletakse mitmesuguseid mehhanisme, mida rakendatakse liikumise liigi muutmiseks — põhiliselt pöörlemisliikumise muutmiseks kulgevaks või vastupidi. Füüsikast on õpilastel teada liikumise mitmesugused liigid, nagu ühtlane sirgjooneline liikumine (lk. 12), mitteühtlane liikumine (lk. 12), liitliikumine (lk. 25), ühtlaselt muutuv sirgjooneline liikumine (lk. 29), ringliikumine (lk. 151) ja pöörlev liikumine (lk. 164), mis vajavad enne teema juurde asumist lühikest kordamist. Kui aeg lubab, võib valmistada ka mitmesuguseid graafikuid liikumise iseloomustamiseks konkreetse mehhanismi puhul. Nii võib ehitada nukkmehhanismi puhul tõukuri liikumise graafikuid, sõltuvalt nuki kujust. Eriti iseloomulik tuleb väntmehhanismi kolvi liikumise graafik. Õpilaste oskus graafikut lugeda olgu selle töö lõpptulemuseks.

Kõikide käsitletud teemade läbivõtmisele peavad vahetult järgnema programmis ettenähtud praktilised tööd, mis kinnistavad õpilaste teadmisi ja annavad vilumusi seadmete käsitlemisel. Samuti on tarvis korraldada ka ekskursioone tehastesse ja ettevõtetesse.

Nagu eespool märgitud, on õpetamisel vaja mitmesuguseid õppevahendeid, mis oma enamuses on kättesaadavad igale koolile. Hea on kasutada paralleelselt ka plakateid ja jooniseid nende lugemise oskuse suurendamiseks. Tunnid antakse praktikumivormis koos seletustega.

10. klassi jaoks on masinaõpetuse alalt ilmunud V. Bepalko raamat «Autod», kus on teatud määral arvestatud õpilaste teadmisi füüsikast. Soovitav oleks aga rakendada suuremal määral õpilaste teadmisi ka 9. klassi masinaõpetuse kursusest.

Lõpuks avaldan lootust, et ka füüsikaõpetajad kirjutavad oma kogemustest; annavad edasi oma kogemusi sellest, kuidas füüsikat paremini õpetada, nii et see oleks tõhusamaks abiks masinaõpetuse ja teiste eriainetate käsitlemisel tootmisõpetusega keskkoolis.

Temaatiline plaan masinaõpetuse ja füüsika seostamise kohta 9. klassis

Masinaõpetus (teemad ja alateemad)	Füüsika (teemad)	Füüsikaõpiku lk.
1 Üldised mõisted masinatest	Tööde võrdsuse seadus	A. Pjorõškin jt., Füüsika VIII—XI kl., ERK, Tallinn 1961, lk. 125
	Pöörlemise ülekanne jõumasinalt masintööriistale	lk. 168
2. Masina kasutegur	Lihtmasina kasutegur	lk. 130
3. Masinaehituses kasutatavad materjalid	Kristallilised ja amorfsed kehad	lk. 294
	Sulamid ja nende kasutamine tehnikas	lk. 314
4. Masinadetailide asendatus	Keha ruumala sõltuvus temperatuurist	lk. 262
	Tahkete kehade joonpaisumine	lk. 262
	Tahkete kehade ruumpaisumine	lk. 263
	Soojuspaisumise arvestamine tehnikas	lk. 264
Istud	Tahke keha deformatsioon	lk. 297
	Elastsus ja plastilisus	lk. 298
	Tahkete kehade joonpaisumine	lk. 262
5. Masinaehituses kasutatavad montaaži- ja mõõteriistad	Pöörlemisteljega kehade tasakaalu tingimused	lk. 77
Indikaator	Kruvi	lk. 76
	Hammasülekanne	lk. 171
6. Liited	Kiil	lk. 75
Lahtivõetavad liited	Kruvi	lk. 76
Mittelahtivõetavad liited	Tahke keha deformatsioon	lk. 297
a) neetliited	Elastsus ja plastilisus	lk. 298
	Metallide omaduste tähtsus nende töötlemisel ja kasutamisel	lk. 307
b) keevis- ja jootliited	Kehade sulamine	lk. 309
	Sulamid ja nende kasutamine	lk. 314
	Sulamissoojus	lk. 310
7. Transmissioonielemendid	Libisemise hõõre	lk. 60
	Paigaloleku hõõre	lk. 62
Laagrid	Veeremise hõõre	lk. 63
	Hõõrde tähtsus	lk. 64
8. Pöörlemisliikumise ülekandmine	Kõva keha pöörlev liikumine	lk. 164
	Pöörlemise ülekanne jõumasinalt masin-tööriistale	lk. 168
	Friktsioonülekanne	lk. 170
	Hammasülekanne	lk. 171

Masinaõpetus (teemad ja alateemad)	Füüsika (teemad)	Füüsikaõpiku lk.
9. Pöörlemisliikumise muutmine kulgemisliikumiseks ja vastupidi	Mitmesugused keha liikumise liigid	lk. 12
	Liitliikumine	lk. 25
	Ühtlaselt muutuv sirgjooneline liikumine	lk. 29
	Ühtlane ringliikumine	lk. 151
	Kõva keha pöörlev liikumine	lk. 164

Ideoloogiline kasvatus saksa keele tundides ja klassivälises töös

R. SELG,

Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi vanem teaduslik töötaja

Kommunistliku kasvatus eesmärgiks on igakülgset arenenud isiksuse kujundamine, kellele oleksid kõrged moraalsed omadused ja kindlad poliitilised veendumused.

«Seoses haridussüsteemi ümberkorraldamisega on tunduvalt suurenenud keskkoolide ja kesk-eriõppeasutuste osatähtsus: nad peavad kasvatama kommunistliku ühiskonna igakülgset ettevalmistatud ehitajaid. Sellepärast omandab hoolitsus keskkõppeasutuste õpilastes ja üliõpilastes kommunistliku maailmavaate ja kõrge teadlikkuse kujundamise eest praegusel ajal eriti suure tähtsuse. On tarvis saavutada, et õpilased ja üliõpilased saaksid õppeainete omandamise protsessis marksistliku maailmavaate ja kommunistliku ideoloogia, õpiksid mõistma partei poliitikat ja võitlema selle elluviimise eest.»¹

Seda mõistma ei õpita iseenesest, selleks on tarvis noori õpetada. Ei piisa, kui seda tööd teevad ainult klassijuhatajad ja ühiskonnateaduste õpetajad. See on kõigi õpetajate-kasvatajate ülesanne. Kasvatustöö on võimalik kõikides tundides ja kasvatamine ning õpetamine peavad olema tihedasti seotud.

Edu või edutus õppe- ja kasvatustöös sõltub õpetaja isikust, tema veendumustest ja arusaamadest, tema pedagoogilisest meisterlikkusest. Õpetajal lasub seega tohutu suur vastutus, sest «riik ja rahvas usaldavad õpetajate hoolde inimesed sellises vanuses, mil neid on kõige kergem mõjustada, usaldavad nende kätte noorpõlve kasvatamise, arendamise, kujundamise, ühesõnaga — oma lootuse ja oma tuleviku».²

Kui õpetaja ise näeb päevaprobleeme, püüab neid aktiivselt lahendada ja suudab kaasa haarata ka õpilasi, siis kujundab ta neist aktiivseid ja teadlikke inimesi. Kui aga laps tunneb, et õpetaja räägib mõnedest küsimustest ainult n.-õ. suusoojaks, ilma vaimustuse ja kaasaelamiseta, kaob tal usk õpetaja siirusesse ja niisuguse õpetaja kõige ilusamadki sõnad langevad kivisele pinnale.

Ideoloogilises kasvatustöös tuleb arvestada õppeaine iseärasusi. Secses võorkeelte õpetuse tähtsuse tõusuga NLKP Keskkomitee ja NSVL Ministrite Nõukogu määruse põhjal suureneb vastavalt ka võorkeele õpetaja vastutus kasvatajana.

¹ NLKP Keskkomitee otsus «Parteipropaganda ülesandeist tänapäeva tingimustes». «Eesti Kommunist» nr. 1, 1960, lk. 13—14.

² M. I. Kalinin. Tsiteeritud A. Pindi teose «Õpetaja autoriteet» järgi, lk. 5.

Võõrkeelte õppimise iseärasuseks on rohke mehaanilist laadi töö sõnavara ja grammatika aluste omandamiseks. Järelikult haarab suure osa tunnist õpetusliku iseloomuga töö: hääldamisharjutused, sõnavara seletamine, lugemistehnika harjutamine, grammatikareeglid ja nende kinnistamine, vestlused kõneharjumuste kujundamiseks. Viimati mainitud tunnilõikudes on õpetajal võimalik juhtida vestlust vajalikele probleemidele.

Õpetajal on programm ja õpikud, millele oma töö rajada. Programm fikseerib grammatilise materjali ja näeb ette sõnavara, mida õpikute autoritel tuleb arvestada. Tekstide ja harjutuste valiku teevad autorid.

Saksa keele õpetamisel kasutatakse eesti õppekeelega koolides H. Toome ja E. Vihmani õpikuid. Nende õpikute üldisteks voorusteks on elulähedus, seos kaasajaga, praktilise kõnekeele omandamise hõlbustamine, grammatilise materjali oskuslik ja jõukohane esitamine, huvitavus, foneetika ja õigekirja aluste hea käsitus. Autorid on pööranud kõikides õpikutes ka suurt tähelepanu materjali ideelis-poliitilisele küljele.

Suure tähtsusega võõrkeelte õpetamise edasisele käigule on sissejuhatavad tunnid. Kõigepealt äratagu oskusliku vestlusega õpilastes huvi keele vastu: siin avagu õpetaja kõik perspektiivid, mida pakub antud võõrkeele valdamine. Peale selle, jutustades õpilastele vastava maa ja rahva saavutustest, kommetest, kõrvutades seda oma maa ja rahva saavutustega, viidates nende maade vahelistele suhetele ja kokkupuudetele, kasvatav õpetaja armastust ning austust teiste maade ja rahvaste vastu. Õpilastes tärkab soov suhelda teiste rahvaste esindajatega, tekib kirjavahetus. Nad saavad ülevaate teiste rahvaste tööst ja võitlusest ning hakkavad paremini mõistma maailma rahvaste ühiseid püüdlusi, nende ühist võitlust rahu eest. Saksa keele õpetajal on eriti kerge valmistuda sissejuhatavaks vestluseks, sest tema käsutuses on rikkalikult kirjandust Saksa Demokraatlikust Vabariigist.

Õpikud 8.—11. klassile pakuvad laialdasi võimalusi kasvatustööks. Vaatleme neid klasside kaupa.

8. klassi õpikus on sõnavara juurdekasv kiire ja kõneharjutusi võib alustada juba 4. tekstist («Wie?»). Õpikus leidub rohkesti tekste, mida saab kasutada ideelis-poliitilisteks vestlusteks. Näiteks: vestluseks nõukogude patriotismist «Geschichtsunterricht» (§ 30) ja «Die Sowjetarmee und die Pioniere» (§ 50). Teksti «Geschichtsunterricht» viimane lause eeldab õpetajapoolseid täiendusi. Lausele «Jetzt erzähle ich Ihnen noch etwas aus der Zeit des Krieges» lisab õpetaja mõne episoodi Isamaasõja päevilt. Pala «Die Sowjetarmee und die Pioniere» alusel võime vestelda pioneeridest-kangelastest.³

Johannes R. Becheri «Dank euch, ihr Sowjetsoldaten» (§ 49) võimaldab näidata Nõukogude armee tähtsust rahvaste vabastamisel fašismi ikkest. Hästi sobib siia täiendava sõnavaraga lihtne vestlus: «Wie heißen die Volksdemokratien?, Wie heißt die Hauptstadt der DDR?, Haben Sie Brieffreunde in der DDR (in Polen, Rumänien, China usw.)?»

Rahvaste sõpruse teemal saame vestelda teksti «Moskau — die Hauptstadt der Sowjetunion» (§ 25) puhul. Kasvatav oleks siin õpetaja lihtsasõnaline jutustus Moskva kõrgemate õppeasutuste rahvusvahelisest üliõpilaskonnast. «Ein Brief» (§ 45) annab võimalusi vana ja uue Moskva võrdlemiseks. Vestlusest ei tohi muidugi kõrvale jääda õpilased. Küsimused «Wie ist Moskau?», «Wie ist die Metro?» jne. haaravad vestlusse eelkõige need õpilased, kes on Moskvat külastanud. Tingimata on vajalik demonstreerida pildimaterjali, võimaluse korral isegi kitsasfilmi.

Leninist leidub õpikus kaks pala: «Lenin und der Knabe» (§ 40) ja «Aus Lenins Kindheit» (§ 41). Mitme tunni vältel saame vestelda Leninist õpilasena, Leninist kui lihtsast inimesest ja tööraha juhust. Õpilased võtavad vestlusest aktiivselt osa, sest neil on teiste ainete kaudu küllalt faktilisi teadmisi selleks, et vastata küsimustele, nagu «Wann

³ «Pioneeridest-kangelastest». Koostanud J. Renzer. Tallinn 1959.

(wo) wurde Lenin geboren?», «Wann ist er gestorben?», «Wie lernte Lenin in der Schule?», «Wem half er immer?», «Wer liebte ihn?», «Wer liebte ihn nicht?», «Warum liebten die Kapitalisten ihn nicht?» jne.

Klassiühiskonna kriitika esildub palades «Der kleine Mozart» (§ 35) ja «Das Menuett» (§ 52). Tekstide sisu lahtimõtestamiseks annab õpik küsimused, kuid ajaloolise tausta selgitamiseks on vajalik õpetaja jutustus Mozarti elust, kunstniku elutraagikast (alaline rahapuudus, sõltuvus võimukandjatest, surm vaesuses, matmine ühishauda). Varem nähtud filmid Mozarti elust või nende demonstreerimine seoses nimetatud palaga võimaldavad õpilasi vestlusse tõmmata. Soovitav on lasta õpilastel lugeda ka Mozarti biograafiat.⁴ Isiklikest kogemustest mäletan, et lisamaterjal tunnis haaras õpilasi ja paljud neist lugesid soovitatud teost. Et kaks pala Mozartist on õpikus paigutatud teineteisest kaugemale, on soovitatav § 35 juures õpetajal endal jutustada ja anda vajalik faktiline materjal, § 52 käsitlemisel aga haarata õpilased aktiivsesse vestlusse. Vahepeal on õpilased jõudnud tutvuda Mozarti eluga põhjalikumalt ja kordamistunnid kujunevad tõhusaks.

Võõrkeele õpetamisel on eriti vajalik tutvustada noortele vastavat keelt kõneleva rahva elu-olu, teaduse, tehnika, põllumajanduse ja kultuuri saavutusi. Õpiku tekstid (§ 61 — «Zu Besuch», § 60 — «Eulenspiegel und der Wanderer», § 47 — «Im Berliner Zoo», § 54 — «Johanna Sebus», § 56 — «Am Fernsprecher», § 43 — «Mein Kind, wir waren Kinder») teevadki seda, kuid nõuavad täiendusi õpetajalt. Tekst «Zu Besuch» lõpeb lausega: «Nach dem Essen erzählte der Onkel von seiner Reise nach der Deutschen Demokratischen Republik (nach der DDR)». Siin tuleb tingimata kas või põgusaltki jutustada Saksamaast, kasutades selleks isiklike muljeid või vastavat kirjandust. Tekst «Eulenspiegel und der Wanderer» võimaldab vestelda Leipzigi, «Im Berliner Zoo» Berliini jm. Saksakeelset kirjandust on kohane propageerida teksti «Am Fernsprecher» käsitlemisel. Õpilaste poole võib pöörduda küsimustega: «Bestellen Sie auch Zeitschriften (Zeitungen) aus der DDR?», «Welche Zeitschriften (Zeitungen) bestellen Sie?», «Sind diese Zeitschriften (Zeitungen) interessant?» jne. Uhtlasi on seejuures võimalus saksakeelsete ajakirjade ja ajalehtede demonstreerimiseks, mõningate katkendite lugemiseks ning piltide näitamiseks.

Õpiku autorid on hoolega läbi mõelnud ka harjutusmaterjali.

9. klassi õpik sisaldab palju tekste muinasjutumaailmast (§§ 11—12 — «Der Hase und der Igel», § 17 — «Wie die Schildbürger Licht ins Rathaus trugen», § 18 — «Wie die Schildbürger ihre Glocke in den See warfen», §§ 20—21 — «Der Erbsenhandel», §§ 32—34 — «Das tapfere Schneiderlein», §§ 36—38 — «Das Kornhaus und die Heuschrecken»). Uheld poolt on see hea. Iga muinasjutt sisaldab moraalterakese, mida tuleks lasta õpilastel leida, sest see tekitab elevust ja paneb nad mõtlema. Teiselt poolt on niisugune tekstide valik ühekiuline.

Head lugemis- ja vestlusmaterjali on õpikus riiklike tähtpäevade kohta: oktoobripühadest on juttu tekstis «Der Kreuzer «Aurora»» (§ 13), Lenini sünnipäevast palas «Der an den Schlaf der Welt rührt — Lenin» (§42) ja 1. maist ulatuslikus tekstis «Der Erste Mai in der Stadt und auf dem Lande» (§ 44). Taolisi tekste võiks õpikus olla rohkem. Internatsionalismi kasvatamise seisukohalt tuleks nimetada tekste «Ujarak, der Eskimojunge» (§§ 28—29), «Vater erzählt vom Außenhandel» (§§ 40—41), «Ein Brief» (§§ 22, 23). Sotsialistliku süsteemi saayutustest räägivad § 30 — «Der Atomeisbrecher «Lenin»» (piiramatud võimalused teaduse ja tehnika arenguks), § 25 — «Beim Schularzt» (tasuta arstiabi, hoolitsus laste tervise eest), § 45 — «Im Zirkus» (õigus tööle NSV Liidus), § 10 — «Herbstarbeiten auf dem Lande» (tehnika põllumajanduses). Eriti tuleb alla kriipsutada, et valdav osa õpiku tekstidest puudutab tööteemat: töö suvevaheajal kolhoosis (§ 5 — «Gewitter in der Heuernte»), kooliaias (§ 7 — «Gemüseernte im Schulgarten»), vanemate abistamine (§§ 47—48 — «Frühling im Garten», kaudselt § 19 — «Vorsicht!» ja § 39

⁴ J. Berljand, Mozart.

«Am Abend»). Tööteemaga on seotud ka paljud grammatilised harjutused, näit. «Wir halfen den Eltern bei der Obsternte».

Saksa kirjanduse klassikute tutvustab õpik Schillerit (§ 46 — «Aus Schillers Jugend»), mille käsitlemisel on vajalikud õpetaja täiendused. Et Schilleri teoseid eesti keeles küllaltki on ilmunud, siis on võimalik nendest õpilastega ka vestelda. Pealegi on Schilleri elu ja loomingut käsitletud 9. klassi kirjanduskursuses. Suurt huvi pakub õpilastele Schilleri teoste pealkirjade võrdlemine eesti ja saksa keeles.

10. klassi õpik on kasvatuslikult õnnestunud kui 9. klassi oma. Tekstide valik on õnnestunud, grammatilised harjutused süsteemi viidud. Hästi on valitud Saksa DV eluolu käsitlevad palad, nagu § 5 — «Der Geburtstag der Deutschen Demokratischen Republik», «Vor der Karte Deutschlands» (§ 4), «Eine Fahrt auf der Elbe» (§ 6), «Weimar» (§ 28), palad mineviku Saksamaast ja õnnelikust elust tänapäeval SDV-s: «Aus meiner Kindheit» (§ 12) (Ludwig Renn), «Der Junge aus dem Hinterhaus» (§ 14) (Peter Nell), «... gehört dem Volk» (§ 29) (Kurt Bartel) jt. Vajalikku lisamaterjali nende palade kohta leiab õpetaja teosest «DDR. 300 Fragen und Antworten». Tingimata tuleb nendes tundides kasutada näitlikke õppevahendeid, s. o. fotosid, võimaluse korral kitsasfilme jms.

Patriotismitunnet kasvatav on «Unsere Heimat» (§ 3) ja «... gehört dem Volk» (§ 29). Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni kajastavad silmapaistvate kirjanike Stephan Hermlini, Heinrich Manni, Romain Rolland'i ja Bernard Shaw' ütlused Oktoobrirevolutsiooni maailmaajaloolise tähtsuse kohta. Kõigi tööliste solidaarsuse päevast 1. maist kõneleb pala «Der kleine Trompeter» (§ 32), mis aitab ühtlasi lahti mõtestada mõistet «solidaarsus».

V. I. Lenini sünnipäeva tähistamiseks on valitud tekst, motiiv Lenini elust välismaal (§ 31 — «Lenin in Zürich») Egon Erwin Kischi sulest. See võimaldab arendada laiemat vestlust Leninist, arvestades õpilaste varasemaid teadmisi. Vestluse oskuslik suunamine õpetaja poolt võimaldab meenutada õpitud ning seda hästi siduda uue, käsitletava teemaga.

Autorid pole unustanud ka muid kasvatuslikke teemasid. Nii näeme lapsi innukalt kaasa löömas viljakoristustöödel — «Wir machen mit» (§ 1), «Gespräch» (§ 2), vaba aja veetmise probleeme lahendamas — «Was fang ich mit meiner Freizeit an?» (§ 16), samuti leidub palasid aususe, seltsimehelikkuse, õigluse, vastastikuse abistamise, kohusetunde ja viisakuse kohta — «Gefunden! Verloren!» (§ 11), «Asmus Semper in der Schule» (§§ 17—21), «Am Abend» (§ 27), «Die Unvollendete» (§ 30).

Võrdlevat vestlust teadusest ja tehnikast enne ja nüüd võimaldavad tekstid «Die Verkehrsmittel der Menschen» (§ 33) ja «Der fliegende Riese TU 114» (§ 34). Võõrkeelte õppimise tähtsust rõhutab tuntud tekst inglasest Pariisis («Lernt fremde Sprachen», § 9), kollektiivsusest kõneleb pala «Wintersportmeisterschaften in Oberhof» (§ 15), lektüüri valikust «Gespräch» (§ 26).

Leksikaalse ja grammatilise eesmärgiga tekstide arv on üldiselt väike, 36-st palast 5. «Im Theater» puhul on sobiv korraldada vestlus kas «Ivan Sussaninist» või Berliini Ooperist.

Harjutuste koostamisel on silmas peetud, et need oleksid kasvatusliku sisuga.

Seega on 10. klassi õpik õpetajale kasvatustöös tõhusaks abiks, kui õpetaja vaid oskab selles leiduvat materjali oskuslikult kasutada.

11. klassi õpik sisaldab palju tekste, mille ümber võib hargneda kasvatuslik vestlus. Autorid tutvustavad eelkõige saksa kaasaegseid progressiivseid kirjanikke, esitades lühikesi iseloomustavaid biograafilisi andmeid ja katkendeid teostest. Nii kohtume õpikus Bertolt Brechti, Johannes R. Becheri, Erich Kästneri, Lion Feuchtwangeri, Willi Bredeli, Anna Seghers, Max Zimmeringi, Kurt Steinigeri ja Leonhard Frankiga. Et eelmised õpikud tutvustasid juba Ludwig Renni, Peter Nelli, Kurt Bartelit ja Egon Erwin Kischi (11. kl. õpiku lisa ka E. Strittmatterit ja Fr. Wolfi), siis saavad õpilased ulatusliku ülevaate saksa antifašistlikest kirjanikest. Autorite tutvustamise kõrval, mis on suure

kasvatustliku väärtusega (on tegemist peamiselt antifašistidega, kes olid sunnitud Hitleri võimuletulekul kodumaalt lahkuma), on ka katkendid nende teostest väärtuslikud. Nii annavad Bertolt Brechti «General, dein Tank ist ein starker Wagen» (§ 10) ja Kurt Steinigeri «Stimme eines Achtzehnjährigen» (§ 28) hea lähtepunkti vestluseks rahuvõitlusest. Uuest elust SDV-s jutustavad Johannes R. Becheri «Neues Lebenslied» (§ 16), «Kalle und die kleinen Fische» (§ 17) (viimane eriti sotsialistliku omandi hoidmisest). Ateistlikku kasvatustööd saame siduda tekstiga «Galilei und Andrea» (§ 11). Proletaarse internatsionalismi kasvatamise teenistuses seisavad «Ein Brief» (§ 8), «Die Freundschaftsfahne» (§ 9), «Urlaub in Moskau» (§ 24), ka «Internationalismen» (§ 6) ja katkend Anna Seghersilt «Die Flucht gelingt» (§ 21). Inimkonna suurtest juhtidest kõnelevad palad «Wie Karl Marx für das Wohl der Werktätigen arbeitete» (§ 5) ja Max Zimmeringi «Ich sah Lenin» (§ 25). Ernst Thälmanni suurepärase kuju annab Willi Bredel katkendis «Ernst Thälmann in Moabit» (§ 20). Hästi teeb õpetaja, kes kasutab lisamaterjalina Max Zimmeringi teost «Buttje Pieter und sein Held». Kapitalistliku ühiskonna kriitikat leidub Leonhard Franki romaanikatkendis «Links wo das Herz ist» (§ 26). Selle kõrval on esile tõstetud noorte avarad võimalused töö ja elukutse valikuks sotsialistlikus ühiskonnas («Blick in die Zukunft» — § 27). Teaduse ja tehnika saavutustest räägivad «Die Eröffnung der ersten deutschen Eisenbahnlinie im Jahre 1835» (§ 12), «Die antarktische Schneeraupe» (§ 13), «Ein deutscher Wissenschaftler, den die ganze Welt kennt» (§ 14), «Das erste Foto von der Rückseite des Mondes» (§ 22).

Kohast materjali esteetiliseks kasvatuseks pakuvad Theodor Fontane «Spätherbst» (§ 2) ja Thomas Manni proosakatkend «Ein Oktobertag» (§ 3).

Uute õpikute hinnatavaks küljeks on uudne küsimuste asetamine. See on parem kui kõikides eelmistes õpikutes. Uue õpiku küsimused panevad nii õpilase kui ka õpetaja mõtlema, sunnivad seisukohta võtma ja oma arvamust avaldama. Sellel on kasvatustlikus mõttes suur väärtus.

Kokku võttes tuleb ütelda, et uued õpikud on tubliks abiks võõrkeele õpetamisel. Peale metoodilise lahenduse on autorid siin andnud ka hea ja mitmekülgse kasvatustliku lahenduse tekstide ja harjutuste käsitlemiseks. Seejuures ei ole unustatud, et noored tahavad ise avastada, ise tõdedeni jõuda. Meie osaks olgu probleeme püstitada, õige suund kätte näidata, kuid lahenduse leidmine jäägu õpilaste ülesandeks.

Võõrkeelte omandamine pole mõeldav ilma intensiivse klassivälise tööta. Õigesti ja huvitavalt organiseeritud klassivälise töö võib haarata neidki õpilasi, kes klassis jäävad suhteliselt ükskõikseks või kipuvad maha jääma. Rõõmustasin südamest, kui ühel õppeaastal kaks noormeest, kelle vastused klassis kõikusid «kahe» ja «kolme» ümber, said lühinäidendi lavastamisel kogu ürituse hingeks. Selle tõttu paranes nende hääldamine, omandati kindlust ja julgust kõnelemiseks, kinnistati grammatilisi teadmisi.

Kuigi klassivälise töö põhiliseks ülesandeks on võõrkeelelaste teadmiste, harjumuste ja vilumuste omandamine, ei tohi me siingi unustada kasvatustööd. Klassivälise tegevus pakub avaraid võimalusi ideoloogiliseks kasvatustööks.

Iga õpetaja, kes armastab oma ainet ja õpilasi, püüab organiseerida klassivälise tööd oma jõu ja oskuste kohaselt. Ka õppeprogramm juhivad tähelepanu sellele tööloogile.

Klassivälise töö esmase vormina kasutab õpetaja tavaliselt klassivälise lugemist. Materjali leiab ta selleks eelkõige õpikute lisast ja spetsiaalselt selleks kohandatud brošüüridest. Saksa keele õpikutes antud lisalektüür on huvitav, mitmekesine ja õpilastele täiesti jõukohane. Kasutades proosatekste, luuletusi, laulukesti, vanasõnu, ristsõnamõistatusi ja mõistatusi, on õpetajal küllalt võimalusi klassivälise töö mitmekesistamiseks.

Üheks tõhusamaks töövormiks kasvatuse seisukohalt on vestlus- ja tõlkering. Loomulikult sõltub töö efektiivsus siin tekstide valikust. Saksa keele õpetajale pakub selleks küllaldast materjali saksakeelne ajakirjandus. Nooremale astmele sobib «ABC-Zeitung», vanemale «Junge Welt». Õpetaja ei tohi siin doseerimisega liialdada, sest õpilased kaotavad siis huvi asja vastu. Piisab ühe päevaprobleemi läbiarutamisest igal kokkutulekul.

Mõistlik on lähtuda õpilaste teadmistest, mida nad ammutavad eelkõige emakeelsete ajalehtede lugemisest. Omal ajal, kui sm. Hruštšov külastas Pariisi, hargnes vestlus järgmiste küsimuste ümber: «Wo weilt jetzt Genosse Chruschtschow?», «Was hat er in Paris besucht?», «Wem ist er dort begegnet?», «Welches ist das Ziel seiner Reise?». See äratav huvi vastava terminoloogia vastu saksa keeles. Vastuste moodustamisel peab õpetaja andma muidugi vajalikke uusi sõnu. Sissejuhatavatele vestlustele järgneb illustreeriva materjali lugemine, tõlkimine ja lõpuks kordav vestlus.

Võrratult tähtis proletaarse internatsionalismi kasvatamise seisukohalt on kirjavahe- tus teiste liiduvabariikide või rahvademokraatiamaade õpilastega. See fakt ise juba kasvatav õpilases uhkustunnet ja rõõmu kaugete sõprade üle. Võib pidada kollektiivset kirjavahetust, mis ühendab ühe klassi või ringi õpilasi. Eriti vajalik on kollektiivne kirjavahetus nooremas koolieas, sest siis saab õpetaja kirjavahetuse üldiselt õigetele alustele suunata. Millest kirjutada? Paljustki, nagu õpilaste ühine töö koolis, pioneeri- või komsomoliorganisationsionis jm.

Võimalusi kirjavahetuse alustamiseks leidub küllalt, näit. ELKNÜ Keskkomitee ja ULKNÜ Keskkomitee väljaannete toimetuste, Punase Risti Seltsi Keskkomitee jt. kaudu. Võimalik on kirjutada ka teatud linna või maakoha haridusorganitele, kes toimetavad kirja õigesse paika, kuid võib kirjutada ka otse koolidesse. Sageli tuleb algatus ka väljastpoolt. Nii sai torelda alguse kirjavahetus, mille vahendajaks oli tuntud saksa anti- fašist Ernst Egert, kes külastas 1960. a. kevadel Tallinna 16. keskkooli.

Klassivälises töös on eriline tähtsus võõrkeelte õhtutel või rahvaste sõpruse õhtutel, mis haaravad massiliselt õpilasi. Otstarbekas on korraldada niisugune õhtu õppeaasta lõpul, s. o. 3. või isegi 4. veerandil, kuid ettevalmistustega tuleb alustada juba õppeaasta alguses. Sellega saavutatakse kaks eesmärki: 1) antakse õpilastele perspektiiv ja 2) viimistletakse vajalikul määral ettekandeid. Üritusel on aga väga suur kasvatuslik väärtus rahvaste sõpruse kasvatamise seisukohalt, eriti veel siis, kui külla kutsutakse ka teistest rahvustest õpilasi.

Lõpuks tahaksin peatuda kahel klassivälise töö organiseerimise printsiibil. Esma- järjekorras tuleb arvestada õpilaste iga. On selge, et 5.—7. klassi õpilaste töövormid pea- vad tunduvalt erineva nendest vormidest, mis on sobivad vanemate klasside õpilastele. Nooremate õpilaste tegevuses tuleb rohkesti kasutada mängulist elementi, et hoida nende huvi erksana. Seda peab arvestama ka ideoloogilises kasvatustöös. Sellest kasvab välja teine, võrdlemise printsiip. Kui laps õpib tundma midagi uut, siis pakub talle erilist rahuldust selle uue võrdlemine millegi tuntuga. Näiteks, kui tutvutakse faktiga, et Saksa DV-s on samuti pioneeriorganisatsioon nagu meilgi, siis tuleks selgitada, et erinevus, meiega võrreldes, seisneb ainult organisatsiooni nimetuses ja pioneerikaelaräti värvis. Tutvudes Saksa Demokraatliku Vabariigi pioneeride tööga saksa lasteajakirjade kaudu, on soovitatav seda võrrelda meie maa pioneeride tegevusega.

Võrdlust võib muidugi rakendada ka vanemate klasside õpilastega töötades, sest see teritab pilku, arendab vaatlus- ja analüüsivõimet.

Ideoloogiline kasvatustöö nii võõrkeele tundides kui ka väljaspool neid on meil vii- masel ajal tõhusamaks muutunud. Kuid paljudes tundides jääb õpiku materjali ära- kasutamine kasvatustöökäsi üsna napiks.

Ideoloogilise kasvatustöö edasiseks süvendamiseks on vaja tunni kasvatusliku külje hoolikat ja igakülget läbimõtlemit. See nõuab õpetajalt suurt tööd, poliitilist tead- likkust, oskust ja meisterlikkust. Et iga õppetund ja klassivälise üritus oleks kasvatav — see põhimõte leidku rakendamist iga võõrkeele õpetaja töös.

Teadmiste kirjalikust kontrollimisest ajaloos

P. KEES,

Kirivere 7-klassilise kooli õpetaja

Kirjaliku kontrollimise probleemist

Kuigi ajalugu peetakse jutustavaks aineks, kus peavad prevaleerima suulised kontrollimise meetodid, ei saa alahinnata ka kirjalikke kontrollimisvõtteid. Seda järgmistel põhjustel: 1. Psühholoogia kinnitab, et «suurt mõju avaldab suulise kõne kultuurile kirjalik kõne. Tekstide ümberjutustamine, jutustuse plaani koostamine, peamiste mõtete eraldamine jms., kõik need on mitte ainult kirjaliku, vaid ka suulise kõne arendamise vahendid.»¹ 2. Seoses uue koolireformiga on eriti rõhutatud õpilaste iseseisvuse ja initsiatiivi arendamise vajadust. Teadmiste kirjalik kontrollimine aitab suurel määral kaasa selle eesmärgi täitmisele. 3. Kirjalik teadmiste kontrollimine on ideaalseks ja ainukeseks vahendiks kogu klassi teadmiste kontrollimisel. 4. Kirjalik teadmiste kontrollimine on efektiivseks vahendiks küsitlemise varieerimisel ja aktiveerimisel.

Nõukogude ajalooõpetaja peab muutma õppeprotsessi iga lüli huvitavaks, vältima šablooni ja trafaretsust. Eks kirjaliku kontrollimise mitmesugused võtted aita suurepäraselt lahendada seda ülesannet! Teiselt poolt, vaadeldes teadmiste kontrollimist teatud võtete süsteemina, on tähtis võtete mitmekesisus, mis aitab küsitlemist aktiveerida. Seega, mida rohkem kasutatakse erinevaid kontrollimisvõtteid, seda aktiivsem on küsitlemine. Kuid aktiveerimist tuleb vaadelda peale selle veel iga üksiku võtte seisukohalt. Siit lähtudes leiame väga mitmesuguseid aktiveerimise astmeid. Üksikute küsitlusvõtete aktiveerimise aste on väga erinev — neutraalsest olekust kuni maksimaalselt aktiveerivani. Neutraalse võtte aktiivseks muutmine oleneb õpetaja meisterlikkusest. Me võime tähele panna, et iga õpetaja juures mingi võtte aktiveerib rohkem kui teine. Kas võib näiteks kahelda selles, et tabeli iseseisev koostamine lahtrite, pealkirjade ja sisuga ei oleks küsitlusprotsessi aktiveerimise kõrge aste? Kuid sealsamas ei tarvitse küsimustele kirjalik vastamine üldse aktiveerida mõtetegevust; siin oleneb aktiveeriv mõju ainuüksi õpetajast.

Teadmiste kirjaliku kontrollimise tähtsus seisab peale eespool nimetatu veel selles, et paljud kirjalikud küsitlusvõtted arendavad tunnetustegevuse teatud külgi intensiivsemalt kui suuline kontrollimine. Teame, et mõtlemisakti osadeks on analüüs, süntees, võrdlemine, üldistamine, süstematiseerimine, abstraherimine ja konkretiseerimine. Neid operatsioone arendab nii suuline kui ka kirjalik küsitlemine, kuid mõned kirjalikud küsitlusvõtted arendavad mõnda neist siiski paremini kui suulised. Nimetagem neid. Põhilisteks mõtlemisoperatsioonideks igas mõtlemisaktis on analüüs ja süntees. Ilma nendeta pole võimalik ka edukalt jutustada. Kuid mis arendab veel paremini analüüsimis- oskust kui kirjaliku plaani koostamine; mis arendab veel paremini sünteesimisoskust kui loetud lõigu pealkirjastamine; mis arendab paremini võrdlemisoskust kui võrdlustabelite koostamine jne.?

¹ Psühholoogia. Toimetanud A. A. Smirnov (peatoimetaja), A. N. Leontjev, S. L. Rubinstein ja B. M. Teplov. Tallinn 1960, lk. 270.

Kirjalikul kontrollimisel ei või jätta kahe silma vahele ka õpilaste psüühilist olukorda. On pikemata selge, et kirjalikul vastamisel on õpilase erutatus väiksem kui suulisel. Ta saab paremini oma mõtteid koguda, tal pole vaja karta pause, mida suulisel jutustamisel ei nähta heameelega.

Kui suulisest kontrollimisest kõneldes märkisime, et jutustamisele tuleb pühendada kaugelt üle poolte tundidest ja kui me tahame ka kõiki kirjalikke küsitlusvõtteid kogu aeg rakendada, siis satume vastuollu. Umbes 70 ajalootunnist 5.—7. klassides ei piisa. Oleme praktiliselt järgmise dilemma ees: 1) kas hüljata kontrollimisüsteemi mitmekesisus või 2) kasutada paralleelselt suulist ja kirjalikku kontrollimist — tihendatud küsitlemist. Viimane viis, nagu kinnitab elu, on palju mõjuvam. Seega pean vajalikuks, et osas tundides kasutataks tihendatud küsitlemist.

Kirjaliku kontrollimise võtteid

Allpool käsitletavaist kirjalikest kontrollimisvõtetest on osa omased ainult 5. klassile, kuid rõhuv enamik neist on kasutatavad ka teiste klasside ajalookursuse käsitlemisel. Siin piirduvad kõik näited ainult vana- ja keskaja ajalooga.

Kirjalikud küsitlemisvõtted on järgmised: pärisnime ja daatumite väljakirjutamine, küsimustele vastamine ning probleemi asetamine, loetud lõigu pealkirjastamine, plaanistamine ehk kavastamine, tabelite koostamine, skeemide, diagrammide ja kontuurkaartide tegemine, konspekterimine, refereerimine, loovkirjandid, jooniste tegemine, piltidele allkirjade leidmine, ekraniseeritud materjali (kino, epidiaskoop, filmskoop, projektsiooniaparaat) küsitlemine, magnetofoni või grammofoniplaatidele helliindistatud materjal, õppekäigud ning ekskursioonid muuseumidesse või ajaloolistesse kohtadesse ja iseeneest-mõistetavalt ka kogu klassi kirjalik frontaalne kontrollimine antud tunni materjali ulatuses.

Nagu näeme, esineb siin rikkalikke võimalusi. Osa võtete kasutamine, nagu näiteks ekskursioonid, on väga piiratud. Seda esiteks ajaliselt, teiseks muuseumide kauguse (eriti maakoolides) tõttu. Magnetofoni ja grammofoni kasutamine tundides on allakirjutatule tuntud ainult kirjanduse kaudu. Tšehhoslovakkias on sel alal astunud esimesi samme.

Organisatsiooniliselt on kirjalikul küsitlemisel 2 võimalust: 1) individuaalne ja 2) frontaalne, kusjuures nimetame frontaalseks tinglikult vähemalt kahe õpilase kirjalikku vastamist. Mida suurem «front» vastab, seda parem, kuid selle suuruse määrab olukord ja õpetaja peab iga kord otsustama, millise «frondiga» töötada.

Uhe artikli raamides on võimalik peatuda ainult kõige olulisemal. Pärisnime ja daatumite väljakirjutamine on spetsiifiline küsitlusvõtte 5. klassis. Selle eesmärgiks on õpetada teksti liigendama. Võtte seisneb selles, et tavaliselt õppeaasta algul lastakse õpiku teatud osast välja kirjutada kõik pärisnimed ja aastaarvud. Sellega saab hakkama kogu klass ja 1—2 korrast sellele võttele piisab. Kõik teised võtted on edukalt kasutatavad ka keskkooli vanemas astmes.

Küsimustele vastamise eesmärgiks on samuti kui eelmiselgi võttel teksti liigendamise ja teadliku tajumise oskuse arendamine. Siin esineb 2 võimalust: 1. Küsimused on sõnastatud selliselt, et neile saab vastata täpselt õpiku sõnadega, s. t. vastus leidub õpikus valmiskujul. Seda võib kasutada ainult 5. klassis 2—3 korda, sest võtte ei valmista õpilastele raskusi. 2. Küsimused on sõnastatud selliselt, et valmis vastust nendele õpikus ei leidu. Seda viisi võib edukalt rakendada 5.—8. klassini, samuti vanemas astmes mõnikord vahelduse mõttes. Praktika näitab, et selle võtte kasutamine ei lähegi alati nii libedalt, kui arvata võiks.

Mõttetegevust aktiveerib probleemi püstitamine. Loova ja iseseisva mõtlemise arendamise otstarbel tuleks seda senisest palju ulatuslikumalt praktiseerida. Selle võtte rakendamiseks on 2 võimalust: 1) laseme õpilastel teatud õpiku lõigu kohta püstitada prob-

leemi küsilause vormis, 2) laseme vähemalt õpetaja poolt esitatud kahe fakti alusel moodustada küsimuse, probleemi. Viimane võte vajab pikaajast iseseisvat harjutamist, enne kui seda saab kasutada küsitlusvõttena. Allakirjutanu kogemused näitavad, et 5. klassis peab õpetaja täpsemalt piiritlema ka probleemide ulatuse. Konkretiseerimiseks olgu järgmine näide. Õpetaja esitas faktid. Patriitsid olid Rooma päriselanikud, kel oli õigus riigivalitsemisest osa võtta. Plebeid olid ka vabad, kuid neil polnud õigust valitsemisest osa võtta. Milline probleem tekib nende kahe fakti alusel? Lähemaks piiritlemiseks lisasime, et on vaja leida küsimus nende, s. o. patriitside ja plebeide vahekorra kohta. Hoolimata täpsustatud instruksioonidest ja eelnevast küllaldasest harjutamisest, ei tulnud osa õpilasi ülesandega toime. Mõned moodustasid neist küsimusi: miks plebeid ei saanud riigivalitsemisest osa võtta, miks said patriitsid üksi valitseda? jne. Osa õpilasi aga formuleeris küsimused õnnestunult, nagu: miks plebeid ei sallinud patriitse, kas plebeid olid rahul sellise olukorraga, kas pidi puhkema klassivõitlus patriitside ja plebeide vahel?

Võtteks, kus ülekaalukalt domineerib mõtlemise sünteetiline külg, on peetud lõigu pealkirjastamist. Siin on jällegi 2 võimalust: 1) Me leiame õpiku lõigu pealkirja asemel uue pealkirja. Selle võtte rakendamine on muidugi piiratud ja seda saab kasutada ainult siis, kui on võimalik õpiku vastava lõigu pealkirja asendada. Selle kohta üks näide. Laskime 5. klassis pealkirjastada teisiti lõigu «Inimeste edasilükkumine põhja» (§ 6 lõik I). Õpilased leidsid häid pealkirju, nagu «Kliima soojenemine», «Mannerjää sulamine», «Maa vabanemine jääkattest» jne. Siinjuures ärgu püüdku seda teha õpetaja, sest häid pealkirju leiavad õpilased ise palju. 2) Loetud lõigu pealkirjastamine, mis ei ühti õpiku teatud lõigu, alateema või teemaga. Sellel on piiramatud rakendusvõimalused: me võiksime kas või iga tund, kui oleks aega, lasta pealkirjastada mingit vabalt valitud lõiku. Ainukeseks nõudeks on, et valitud lõik moodustaks omaette loogilise terviku.

Kui loetud lõigu pealkirjastamisel oli ülekaalus mõtlemise sünteetiline külg, siis plaanistamisel on ülekaalus analüütiline külg.

Plaanistamisel on suur tähtsus teksti teadliku tajumise ja olulise mitteolulisest eraldamise seisukohalt. Plaan on vajalik eeltingimus edukaks jutustamiseks, seepärast tuleb sellele vajalikku tähelepanu pöörata juba 5. klassis. Kuid ka edaspidi osutub plaanistamine kasulikuks teadmiste kontrollimise võtteks.

Plaanistamist võib lasta teha kas etteteatamisega või ette teatamata. 5. klassis tuleb tingimata aasta algul alata esimesel viisil, hiljem siirdutagu teise juurde. Ette teatamata plaanistamine eeldab väga pingsat ja aktiivset mõttetööd, milleks 5. klassi õpilased pole suutelised.

Plaan võib olla kas laiendamata või laiendatud. 5. klassis lasksin kavastada «Heraklese vägiteod», kusjuures lubasin kavastada lühemalt või pikemalt. Üksikute plaanide mahus oli suur erinevus, nagu näitas pärastine kontrollimine. Näiteks kavastas üks õpilane selle lõigu kaks esimest punkti järgmiselt: 1. Herakles võitleb lõviga. 2. Herakles võitleb hüdraga. Õpilase E. kavas olid needsamad mõtted 9 punktis: 1. Võitlus lõviga. 2. Mida tegi lõvi? 3. Lõvi tugevus. 4. Herakles lõvi vastu. 5. Lõvi hukkamine. 6. Mädasoo hüdra. 7. Hüdra hävitustöö. 8. Herakles hüdraga võitlemas. 9. Herakles tapab hüdra.

Tabeleid võime jaotada kahte liiki: 1) kronoloogilised ja 2) mitte-kronoloogilised. Esimene liik arendab peamiselt mehaanilist mälu, teine — loogilist mälu. Tabeli iseloomulikuks tunnuseks on graafilise elemendi olemasolu vähemalt kahe lahtri kujul.

Tabeli abil saame teadmisi kontrollida kolmel teel, minnes kergemalt raskemale: 1) tabel valmistatakse ühise tööna ja seda kontrollitakse järgmises tunnis, 2) õpetaja annab tabeli rubriigid ja nende pealkirjad, õpilased täidavad lahtrid faktilise materjaliga ja 3) õpilased koostavad tabeli iseseisvalt: nii lahtrid ja nende pealkirjad kui ka sisu. Viimane tabel on üks raskemaid ja nõuab pikaajast eeltööd.

Teist liiki tabelitega taotleme tungimist nähtuste olemusse või nende võrdlemist. Esitame nähtuste olemuse avamise kohta 6. klassis koostatud tabeli ristsõnadest.

Osavõtjad	Osavõtu põhjus
1. Suurfeodaalid	Idamaade rikkuste vallutamine.
2. Väikerüütlid	Idamaade rikkuste vallutamine.
3. Vaimulikud	Tulude ja mõjuvõimu suurendamine. Ristiusu levitamine. Ettekäändeks issanda haua vabastamine.
4. Kaupmehed	Võistlejate, araabia ja bütsantsi kaupmeeste, kõrvaldamine.
5. Talupojad	Oma saatuse kergendamine, vabadus.

Võrdlustabeli näide 5. klassi kursusest. Laskime võrrelda Balkani ja Apenniini poolsaart.

Võrreldavad alad	Apenniini poolsaar	Balkani poolsaar
1. Geograafiline jagunemine	Loomulik tervik	3 osa
2. Mäed	Kaldsed, kergesti läbipääsetavad	Järsud, raskesti läbipääsetavad
3. Rannik ja meresõit	Vähe liigestatud, sobivaid lahtesid vähe; meresõit raskendatud	Hästi liigestatud, sobivad lahed; meresõit hõlpus
4. Kliima	Pehme ja niiske	Kuiv ja kuum

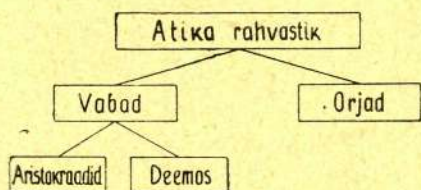
Näitlikustamise ja konkretiseerimise seisukohalt on suur tähtsus skeemidel, diagrammidel ja kontuurkaartidel. Skeemid ja diagrammid jagunevad mitmesse alaliiki.²

Skeemidel ja diagrammidel võib olla ringi, nelinurga või tulba kuju, mis ühendatakse joontega, nooltega jne.

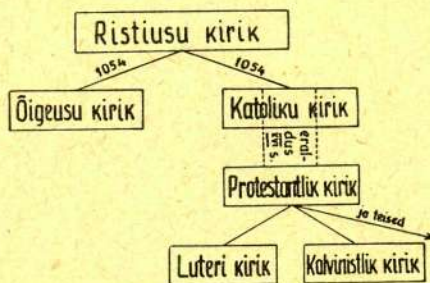
5. klassis tegid õpilased Atika rahvastiku küsitlemisel skeemi (vt. skeem 1).

Osa õpilasi oli asendanud nelinurgad ringidega ja jooned nooltega.

7. klassis tehti järgmine skeem teemal «Ristiusu kirik XVI saj.» (vt. skeem 2).

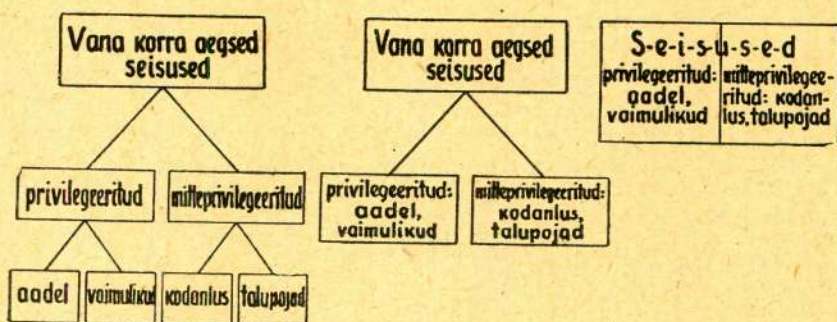

Skeem 1.

Skeem 2.

² Vt. В. С. Мурзаев, Рисунки на классной доске в преподавании истории, Учпедгиз, 1960.

Skeem 3.

7. klass kujutas teemat «Vana korra aegseid seisusi Prantsusmaal» kolmel viisil (vt. skeem 3).

Näeme, et laste loovale aktiivsusele avaneb siin väga avar tööpõld. Diagramm on analoogiline skeemile, mistõttu me seda siinkohal ei vaatle.

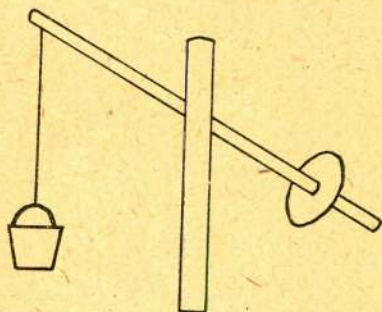
Kontuurkaartide kasutamine teadmiste kontrollimisel on võimalik ajaloo töövihkute tõttu, kus leidub kaarte, mida kasutame iseseisvas töös, ja teisi, mida eduga saab kasutada teadmiste kontrollimisel.

Konspekterimise ja refereerimise ülesandeks on õpetada tekstist leidma olulisi mõtteid. Konspekte teeme õpiku materjali, referaate aga lisalektüüri alusel. Keskmises astmes on referaadi aluseks üks allikas, kuid keskkooli vanemas astmes võiks kasutada mitut allikat.

Loovkirjandid arendavad õpilaste kujutlusvõimet. Nende kirjandite aluseks olevat faktilist materjali (õpik, pildid, lisakirjandus) peab õpilane täiendama oma fantaasiaga.

Uheks kirjaliku küsitluse võtteks on piltidele allkirjade leidmine. Siin abistab meid ajaloo töövihik, kus selleks leidub head materjali.

Ajalooliste sündmuste konkretiseerimisele aitab kaasa ka skematiseeritud joonis. Näiteks, selle asemel et 5. klassi õpilasele pikalt-laialt kõnelda egiptlaste šadufist, võime joonistada tahvlile šadufi kujutise:

Miks mitte kasutada seda joonist ka kontrollimisel, pealegi, kui selleks kulub ainult paar minutit? Või miks mitte kasutada teisigi väga vähe aega nõudvaid küsitlusvõtteid, nagu piltidele allkirjade leidmine jms.

On kujunenud tavaks ka ekraniseeritud materjali kontrollimine suuliselt või kirjalikult, millest paremaks pean kirjalikku. Selle alusel toimub hiljem kollektiivne arutus.

Samuti kontrollime kirjalikult õppekäigul ja ekskursioonil omandatud materjali ja muljeid.

Kirjalikult võime kontrollida ka antud tunni materjali omandamist. Siin ei ole muidugi võimalik lasta vastata kogu teema ulatuses, vaid tuleb piirduda teatud osaga. Selline küsitlemine sunnib õpilasi igaks tunniks õppima ja võimaldab õpetajal välja panna rohkem hindideid.

*

Ajalooõpetajaid huvitab kindlasti see, kui sageli mainitud võtteid kasutada. Püüan sellele vastata, kusjuures olgu öeldud, et seda soovitus ei tohi võtta mingi retseptina. Pärismede ja daatumite väljakirjutamist, küsimustele vastamist, konspekterimist,

refereerimist, loovkirjandeid, jooniste tegemist, piltidele allkirjade leidmist, ekraniseeritud, õppekäikudel ning ekskursioonil saadud materjali kasutan paar-kolm korda õppeaastas, ülejäänud kirjaliku vastamise viise aga sagedamini, umbes kümnel korral, vahel pisut vähem, vahel rohkem.

Eespool märkisin, et kõiki neid võtteid saab kasutada ainult tihendatud küsitluse puhul. Nüüd võib õpetajal tekkida küsimus: kui kasutada neid võtteid tihendatud küsitlemisel, siis võib juhtuda, et mõni õpilane ei saagi vastata iga nimetatud võtte abil. Lahendus on selles, et vähemalt üks kord peame kontrollima klassi tervikuna iga üksiku võtte abil, nagu näiteks plaanistamine. Plaanistada laseme kogu klassil ainult kord või paar, ülejäänud tundides aga oleme sunnitud toimima nii, et üks osa plaanistab, teine osa vastab suuliselt.

Plaanistamise näide on valitud eeldusega, et sellele kulub kogu küsitlemise aeg, umbes 15—20 minutit. Kui aga plaanistamisele kulub vähem aega, näiteks 5 minutit (minu isiklikud kogemused näitavad, et 5.—7. klassides kulub selleks mitte üle 10 minuti), jääb meil aega küsitleda teistegi võtete abil. See põhimõte on maksev ka teiste, kõige sagedamini kasutatavate kontrollimisvõtete kohta.

TELLIGE AJAKIRJA

„Sovetskaja Pedagogika“!

Ajakiri «Sovetskaja Pedagogika» käsitleb kasvava põlvkonna kommunistliku kasvatuseteooria ja praktika küsimusi. Suurt tähelepanu pööratakse ajakirja veergudel üldharidusliku kooli ümberkorraldamise probleemidele: kooli ja elu vaheliste sidemete tugevdamisele, õppetöö polütehnikiseerimisele ja õppemethodite aktiveerimisele.

Pedagoogilise hariduse valdkonnas valgustab ajakiri pedagoogiliste instituutide ümberkorraldamise küsimusi. Ajakirjas avaldatakse kirjutisi sotsialistlike maade saavutustest koolis ja pedagoogikateaduste alal ning paljastatakse kapitalistlike maade pedagoogide reaktsioonilisi teooriaid.

Kaksaastaku esimene aasta

1. oktoobril lõppes V. I. Lenini nim. Üleliidulise Pioneerorganisatsiooni 40. aastapäeva tähistamisele pühendatud kaksaastaku «Pioneeridelt kodumaale» esimene aasta. Sel päeval toimus Nõukogude Liidu pioneeride pidulik raadiorivistus. Noored leninlased raporteerisid kodumaale ja parteile NLKP XXII kongressi auks kordasaadetust.

Meie vabariigis lõppes pioneerimalevate vahelise võistluse teine etapp. Nii esimese kui ka teise etapi võitjaks osutus Viljandi rajooni Puiatu 8-klassilise kooli pioneerimalev, teisele kohale tuli Tapa keskkooli pioneerimalev ja kolmandaks jäi Valga 1. kaheksaklassilise kooli Zoja Kosmodemjanskaja nim. pioneerimalev.

Parema kümne pioneerimaleva hulka kuuluvad veel Kehra keskkooli Oleg Koševoi nim., Kiviõli 1. keskkooli, Adavere 8-klassilise kooli, Kauksi 7-klassilise kooli, Koonga 8-klassilise kooli, Tartu 11. kaheksaklassilise kooli ja Tallinna 45. keskkooli Aleksandr Matrossovi nim. pioneerimalev.

Pioneerimalevate tööst kaksaastaku esimesel aastal võis vabariigi pioneerorganisatsioon raporteerida järgmist.

● Kõigil pioneerimalevatel on siledad tootmisettevõtetega. Pioneerid õpivad elama ja töötama oma vanemate seltsimeeste — kommunistliku töö brigaadide liikmete eeskuju järgi.

● Seitseaastaku kaaslaste austavat nimetust kannab praegu üle kolmesaja pioneerirühma.

● Kõigis malevates sisustati Lenini tuba või nurk ja rahvaste sõpruse

nurgad. Lenini nurki aitasid pioneerid luua ka kahesajas kolhoosis ja tööstusettevõttes.

● Suvel töötasid pioneerid vabariigi kolhoosides ja sovhoosides üle 4 miljoni töötunni, kasvasid üles ligi 200 tuhat küülikut ja hooldasid üht viiendikku suhkrupeedipõldudest vabariigis. Aktiivselt võeti osa koolide uueks õppeaastaks ettevalmistamisest, õpilased andsid koolidele üle 20 tuhande mitmesuguse endavalmistatud õppevahendi. Suviseid pioneerimaleva ja -aktiivi telklaagreid korraldati kolmes neljandikus pioneerimalevates.

● Tunduvalt ületati kaksaastaku ülesanne koguda iga pioneeri kohta 80 kg vanametalli komsomoli löökehitud «Punane Kunda» ja naftajuhtme Volga—Kesk-Euroopa ehitamiseks. Nii näiteks kogus vabariigi parima — Puiatu kooli iga pioneer 452 kg vanametalli.

● Kõik pioneerimalevad koostavad seitseaastaku tegude kroonikat ja oma maleva ajalugu.

● Tallinna Pioneeride Teatri üleskutsele — luua pioneeride teater igas malevas — vastas 51 kooli, kus praegu need teatrid töötavad.

● Pioneeride ja kooliõpilaste III üleliidulisest ekspeditsioonist ja ajalehe «Säde» matkavõistlusest võtavad osa 449 pioneeride matkagruppi. Nendest parima väljaselgitamiseks korraldati augustikuus pioneeride-matkajate VI vabariiklik kokkutulek.

● Kolmandat aastat järjest töötas Tagametsas vabariiklik pioneeraktiivi õppelaager.

Sellist loetelu võiks veelgi jätkata. Kõik see kõneleb meie noorte leninlaste tublidest saavutustest oma kaheaastakul, mida täie õigusega nimetatakse üldrahvaliku seitseaastaku nooremaks õeks. Ja on kindel, et kaheaastaku teisel aastal, meie vabariigis pioneerorganisatsiooni 40. juubeli

tähistamiseks parima pioneerimaleva nimele väljakuulutatud võistluse käigus, mille kolmanda etapi algust märkis NLKP XXII kongress, rõõmutavad pioneerid oma kodumaad ja rahvast veel paljude kasulike tegudega.

Vabariigi paremad kooli-komsomoliorganisatsioonid

17. oktoobril, NLKP XXII kongressi avapäeval toimunud vabariigi õpilastest kommunistlike noorte lahtisel raadiokoosolekul tegi ELKNU Keskkomitee teatavaks tulemused vabariigi parima kooli-komsomoliorganisatsiooni nimele korraldatud võistlusest, millest tehti kokkuvõtteid suvel Kivilõppel kommunistlike noorte kokkutulekul ja mida seal otsustati jätkata partei kongressini.

Esikoha selles võistluses saavutas Vändra keskkooli komsomoliorganisatsioon, kellele anti NLKP XXII kongressi austav nimetus.

● Vändra keskkooli komsomoliorganisatsiooni kuulub 127 komsomolialisest õpilasest 100 noort, kellest käesoleval aastal on kommunistlike noorte perre vastu võetud 34 õpilast. Suurt tööd on tehtud komsomoliorganisatsiooni põhiülesande täitmisel — hea õppeedukuse saavutamisel.

● Iga kommunistlik noor töötab suvevaheajal 38 päeva. Kokku töötati kodurajooni majandites ja ettevõtetes 3121 päeva. Samuti remonditi ise kooli- ja internaadiruumid.

● Kevadel kuulutati koolis välja NLKP XXII kongressile pühendatud matkavõistlus, mille käigus korraldasid kõik komsomoligrupid matka märgi «NSV Liidu turist» saamiseks. Märginormid täitis 61 õpilast.

● Tihedad sõprussidemed on kooli kommunistlikel noortel teiste koolide õpilastega, töölis- ja maanoortega. On kohtunud kolhoosi «Sirp ja Vasar», L. Koidula nim. ja Suurejõe kolhoosi ning Järvakandi Tehaste, Tootsi Briketitööstuse ja Vändra kohaliku majanduse kombinaadi noortega.

● Valmistati stend «Noortelt kodumaale NLKP XXII kongressi eel», kus pidevalt tutvustati noorte töökingitusi NLKP XXII kongressi auks. Samuti annavad stendid ülevaate rahvamajanduse saavutustest rajoonis ja vabariigis.

● Koolis töötab poliitiliste teadmiste kool, kus selle õppeaasta algul õpiti tundma NLKP programmi projekti. Töö jätkub kongressi materjalide läbiarutamisega.

● Komsomoliorganisatsioon kuulutas välja konkursid parimale lahtisele komsomoligrupi koosolekule kommunismiehitaja moraalkoodeksi teemadel, parimale temaatilisele õhtule riiklike tähtpäevade tähistamiseks ja kultuurseima klassikollektiivi nimele.

Heade töötulemustega võtsid kommunismiehitajate kongressi vastu ka Tallinna 39., Jõgeva, Võru 1., Rakvere internaatkooli, Tallinna 16., Sindi, Loksa, Rápina, Kingissepa 1. ja teiste keskkoolide kommunistlikud noored.

SISUKORD

NLKP Keskkomitee aruanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile. NLKP Keskkomitee esimese sekretäri seltsimees N. S. Hruštšovi aruandekõnest	801	A. Elango. Kirjandite meetod pedagoogilises ja psühholoogilises uurimistöös	843
Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Seltsimees N. S. Hruštšovi ettekandest Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressil 18. oktoobril 1961	810	H. Roos. Mõnede elementaarfunktsioonide käsitlemine keskkoolis	850
. . . . Vabariigi parteiorganisatsiooni foorum	821	TOOKOGEMUSI	
Juhtkiri. Suur Sotsialistlik Oktoobri-revolutsioon avas tee kommunistile	824	E. Herman. Masinaõpetuse seostamisest füüsikaga	859
A. Tõldsepp. Uue inimese jooned terenduvad üha selgemalt	830	R. Selg. Ideoloogiline kasvatus saksa keele tundides ja klassivälises töös	866
UURIMUSI JA ÜLDISTUSI		P. Kees. Teadmiste kirjalikust kontrollimisest ajaloos	872
A. Dremov. Kunstilise kujundi vormi spetsiifika	835	RINGVAADE	
		Kaksaastaku esimene aasta	878
		Vabariigi paremad kooli-komsomoliorganisatsioonid	879

Toimetuse kolleegium: A. Elango, E. Jaanvärk, R. Kalling, J. Kipper, A. Lints (toimetaja asetäitja), O. Martinson, L. Prits, A. Reiman, A. Sepp (toimetaja asetäitja), U. Siimann, L. Siimaste (toimetaja), A. Tiki, A. Valsiner.

Toimetuse aadress: Tallinn, Tõnismägi 11, tel. 454-25. Ladumisele antud 7. X 1961. Trükkimisele antud 1. XI 1961. Trükiarv 3460. Paber 70×108, 1/16. Trükipoognaid 5,0. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 7,0. Arvestuspoognaid 7,82. MB-08225. Tellimise nr. 1384. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk 54/58.

Eesti NSV Kultuuriministeeriumi Kirjastuste ja Polügraafiatööstuse Peavalitsuse Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus.

Ilmub 1 kord kuus. Uksiknumbri hind 30 kop.
Tellimishind: 6 kuud — rbl. 1.80.

На эстонском языке.

607 38747

30 kop.

I 9765

11)